

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АЛОҚА, АХБОРОТЛАШТИРИШ ВА
ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ДАВЛАТ ҚЎМИТАСИ**

**ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ
УРГАНЧ ФИЛИАЛИ**

**«ПАТЕНТШУНОСЛИК, ЛИЦЕНЗИЯЛАШ ВА
СЕРТИФИКАЦИЯЛАШ»**

фанидан

Магистратура тингловчилари учун

марузалар матни

Тузувчилар:

Каландаров П.И. – ТАТУ УФ, «Телекоммуникация инжиниринги»
кафедраси профессори

Такризчилар:

Рейимбергенов А. -ТАТУ Урганч филиали «Ахборот технологиялари»
кафедраси мудири

Сетметов Н. -ТАТУ Урганч филиали «Телекоммуникация
инжиниринги» кафедрасининг катта ўқитувчиси

« Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш » фанидан
маруза машғулотларни ўтказиш бўйича марузалар матни “Телекоммуникация
инжиниринги” кафедрасининг 2014 йил “28” августдаги “1” – сон
йиғилишида муҳокамадан ўтган ва факультет кенгашида муҳокама қилиш
учун тавсия этилган.

Кафедра мудири: _____

« Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш » фанидан
маруза машғулотларни ўтказиш бўйича марузалар матни “Компютер
инжиниринг” факультет кенгашида муҳокама этилган ва фойдаланишга
тавсия қилинган (2014 йил “28” августдаги 1- сонли баённома).

Факультет декани: _____

Ўқув – услубий бўлим бошлиғи: _____

КИРИШ

Талабаларга мазкур фан хусусиятлари доирасида Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари” номли асарида келтирилган материаллар, қоидалари ва хулосаларни пухта ўзлаштиришлари, келгуси фаолиятида самарали фойдаланишлари ҳамда ижодий ёндошишларини таъминлаш фанни ўрганиш олдида турган асосий вазифалардан биридир.

Жаҳон бозорида талабни рағбатлантириш орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш Ўзбекистон иқтисодий ўсишининг юқори суръатларни сақлаб қолишда ғоят муҳим аҳамиятга эга. Ушбу дастур доирасидаги лойиҳаларда кенг истеъмолдаги озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарларни ишлаб чиқариш корхоналари учун кенг қўламли рағбатлантириш тизими, яъни солиқ ва божхона имтиёзлари берилмоқда.

Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш фани дарсларида ташқи иқтисодий фаолият (ТИФ)да товарларни номенклатурасини ўрганиш, уйғунлашган ТН божхона тўловлари, интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш, илмий кашфиётлар ва ихтиролар, селекция ютуқлари ва саноат намуналари ҳамда белгилари, экспорт ва импорт товарлар бўйича шартномлар тузиш, патент ахборотлари, халқаро, Европа ва МДХ патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш тўғрисидаги ахборотлар билан танишган ва ҳуқуқий нормаларни билиш тўғрисида маъруза ва семинар дарслари олиб борилади.

Бугунги кунда ҳал этилиши лозим бўлган масалаларни ечими учун Республикамизга патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш соҳасида жаҳон андозаларига мос келувчи юқори малакали мутахассислар керак. Шу куннинг мутахассисига, биринчидан, истеъмолчиларни эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда интеллектуал бозорни ҳар томонлама таҳлил қила билиш, иккинчидан бозорга таъсир эта билиш талаби қўйилади.

«Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш» фани мақсади— талабаларга мамлакатимиз иқтисодиётини эркинлаштириш ва иқтисодий ислохотларни жадаллаштириш ҳамда иқтисодиётни модернизация қилиш шароитларида Ўзбекистон Республикасида илмий кашфиётлар, ихтиролар, селекция ютуқлари, халқаро патент тизими ва бошқаларни ўрганишда ва уларни фаолиятини тўғри ташкил этиш ва уни такомиллаштиришдан иборатдир.

Фанининг асосий вазифалари — патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш нинг моҳияти, ривожланишининг асосий босқичлари, маркетингнинг асосий тамойиллари, вазифалари ва турлари, ахборот билан таъминлаш сиёсати кабиларни ўргатишдир.

Ушбу ўқув фани «Ҳуқуқшунослик», «Сиёсатшунослик», «Ахборотлар технологияси», «Халқаро маркетинг», «Маркетинг фаолиятини прогнозлаш ва таҳлили», «Хорижий инвестициялар» ва бошқа фанлар билан ўзаро алоқадорликда ўрганилади.

«Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификациялаш» фанини ўқитишда, талабалар томонидан фанни тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш мақсадида, мавзуларда кўрилатган масалаларнинг моҳиятидан келиб чиққан ҳолда илғор педагогик технологияларнинг “ақлий ҳужум” “кичик гуруҳчалар”, “кластер”, “блиц-сўров”, “дискуссия”, “кейс-стади”, “муаммоли вазиятни ечиш” усулларидадан фойдаланилади.

Бу усулларнинг натижавийлик даражасини ошириш учун ҳар бир мавзунини ўқитишда компьютер, слайдлар, эшитиш(аудио) ва кўриш(видео) воситалари, мультимедия воситалари ҳамда Интернет саҳифалари ва хизматларидадан фойдаланиш тавсия этилади.

1-мавзу: Интеллектуал мулки объектларининг тоифаси, асосий тушунчалари ва терминлари.

1.1. “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни.

1.2. Патент ҳуқуқининг ривожланиш тарихи.

1.3. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi шароитида интеллектуал мулкни Ўзбекистонда муҳофазалаш.

1.4. Муҳофаза ҳужжатларининг турлари. Муҳофаза муддатлари. Интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш соҳасида халқаро кооперация. Муаллифлик ҳуқуқининг амал қилиш соҳаси.

1.1. “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни

Муаллифларнинг ва уларнинг ҳуқуқий ворисларининг фуқаролигидан қатъий назар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эълон қилинган ёки бирон-бир объектив шаклда бўлган асарларга татбиқ қилинадн;

Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида эълон қилинган ёки бирон-бир объектив шаклда бўлган асарларга татбиқ қилинади ҳамда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган муаллифларга (уларнинг ҳуқуқий ворисларига) тегишли деб тан олинади.

Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида эълон қилинган ёки бирон-бир объектив шаклда бўлган асарларга татбиқ қилинади ҳамда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларнга мувофиқ бошқа давлатларнинг фуқароси бўлган муаллифларга (уларнинг ҳуқуқий ворисларига) тегишли деб тан олинади.

Башарти, асар Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида биринчи марта эълон қилинган санадан сўнг ўттиз кун ичида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эълон қилинган бўлса, Ўзбекистон Республикасида эълон қилинган деб ҳисобланади.

Асар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ кўриқлапиши лозим бўлса, унинг муаллифи ҳудудида муаллифлик ҳуқуқини олиш учун асос бўлиб хизмат қилган юридик факт содир бўлган давлатнинг қонуни билан аниқланади.

Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида

Ўзбекистон Республикасининг

1996 йил 30 август Қ О Н У Н И

(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 йил, 135-модда)

I. Умумий қоидалар 1-модда. Асосий тушунчалар.

Ушбу Қонунда қуйидаги асосий тушунчалар қўлланилади:

«Муаллиф» — ижодий меҳнати билан асар яратган жисмоний шахс;

«Ёзув» — овозлар ва (ёки) тасвирларнинг уларни техникавий воситалар ёрдамида қайта-қайта идрок этиш, такрорлаш ёки узатиш имконини берадиган бирор-бир моддий шаклдаги мужассами;

«Ижрочи» — актёр, қўшиқчи, музикачи, раққос ёки роль ўйнайдиган, ўқийдиган, ифодали ўқийдиган, музика асбобини чаладиган ёхуд адабиёт ёки санъат асарини (шу жумладан эстрада, цирк ёки кўғирчоқли номерни) бошқа бир тарзда ижро этадиган шахс, шунингдек спектаклнинг сахналаштирувчи режиссёри ва дирижёр;

«Эълон қилиш (ошкор қилиш, чоп этиш)» — омманинг оқилона талаб-эҳтиёжларини қондириш учун ҳамда асарнинг, фонограмманинг хусусиятидан келиб чиққани ҳолда асар, фонограмма нусхаларини муомалага етарли миқдорда чиқариш;

«Манзарали амалий санъат асарлари» — амалда фойдаланиладиган буюмларга кўчирилган икки ўлчовли ёки уч ўлчовли санъат асари, шу жумладан, бадиий ҳунармандчилик асари ёки саноат йўли билан тайёрланадиган асар;

«Фонограмма» — бирон-бир ижро ёки бошқа овозларнинг ҳар қандай мутлақо овозли ёзуви;

«Асар нусхаси» — асарнинг ҳар қандай моддий шаклда тайёрланган кўчирмаси;

«Фонограмма нусхаси» — фонограммадан бевосита ёки билвосита тайёрланган ва шу фонограммага жо бўлган овозларнинг ҳаммасини ёки бир қисмини қамраб олган ҳар қандай моддий жисмдаги фонограмма кўчирмаси.

2-модда. Ўзбекистон Республикасининг муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари.

Ўзбекистон Республикасининг муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари фан, адабиёт ва санъат асарларини (муаллифлик ҳуқуқи), сахна асарларини, ижроларни, фонограммаларни, эфир ва кабель орқали кўрсатув ҳамда эшиттиришлар берувчи ташкилотларнинг кўрсатув ва эшиттиришларини яратиш ҳамда улардан фойдаланиш натижасида келиб чиқадиган интеллектуал мулк соҳасидаги муносабатларни тартибга солади.

3-м о д д а. Халқаро шартномалар келтирилган.

Башарти, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларидагидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланади.

II. Муаллифлик ҳуқуқи.

4-модда. Муаллифлик ҳуқуқининг амал қилиш соҳаси.

Муаллифларнинг ва уларнинг ҳуқуқий ворисларининг фуқаролигидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эълон қилинган ёки бирор-бир объектив шаклда бўлган асарларга татбиқ қилинади;

Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида эълон қилинган ёки бирор-бир объектив шаклда бўлган асарларга тадбиқ қилинади ҳамда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган муаллифларга (уларнинг ҳуқуқий ворисларига) тегишли деб тан олинади. Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида эълон қилинган ёки бирор-бир объектив шаклда бўлган асарларга тадбиқ қилинади ҳамда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ бошқа давлатларнинг фуқароси бўлган муаллифларга (уларнинг ҳуқуқий ворисларига) тегишли деб тан олинади.

Башарти, асар Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида биринчи марта эълон қилинган санадан сўнг ўттиз кун ичида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эълон қилинган бўлса, Ўзбекистон Республикасида эълон қилинган деб ҳисобланади.

Асар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ қўриқланиши лозим бўлса, унинг муаллифи ҳудудида муаллифлик ҳуқуқини олиш учун асос бўлиб хизмат қилган юридик факт содир бўлган давлатнинг қонуни билан аниқланади.

5-модда. Муаллифлик ҳуқуқи билан қўриқланадиган асарлар (муаллифлик ҳуқуқи объектлари).

Муаллифлик ҳуқуқи ижодий фаолият натижаси бўлмиш фан, адабиёт ва санъат асарларига нисбатан уларнинг мақсади ва кадр-қиммати, шунингдек ифодаланиш усулидан қатъи назар, тадбиқ қилинади.

Асар оғзаки, ёзма шаклда ёки уни идрок этиш имконини берадиган бошқа объектив шаклда ифодаланган бўлиши лозим.

Ёзма шаклдаги ёки моддий жисмда ўзгача усулда ифодаланган асар (қўлёзма, машинка ёзуви, нотали ёзувлар, техника воситалари ёрдамидаги ёзув, шу жумладан, аудио ёки видеоёзув, икки ўлчовли ёки ҳажмий-фазовий шаклда яратилган тасвир ва ҳоказо), ундан учинчи шахсларнинг фойдаланиш имконияти бор йўқлигидан қатъи назар, объектив шаклга эга деб ҳисобланади.

Оғзаки ёки моддий жисмда ифодаланмаган бошқа асар, башарти, у учинчи шахслар идрок эта оладиган ҳолга келган бўлса (омма олдида сўзлаш, оммавий ижрочилик ва ҳоказо), объектив шаклга эга деб ҳисобланади.

Муаллифлик ҳуқуқи эълон қилинган асарларга нисбатан ҳам, эълон қилинмаган асарларга нисбатан ҳам тадбиқ қилинади.

Муаллифлик ҳуқуқи ғоялар, концепциялар, принциплар, тизимлар, таклиф қилинаётган ечимлар, объектив мавжуд кашфиётларга нисбатан тадбиқ қилинмайди.

Муаллифлик ҳуқуқининг юзага келиши учун асарни рўйхатдан ўтказиш ёки бошқа бирон-бир расмийликка риоя этиш талаб қилинмайди.

6-модда.

Муаллифлик турлари.

Муаллифлик ҳуқуқи объектлари жумласига қуйидагилар киради:

адабий асарлар (адабий-бадий, илмий, ўқув, публицистик ва бошқа асарлар);

драматик ва сценарий асарлар;
матнли ва матнсиз музика асарлари;
музикали-драматик асарлар;
хореография асарлари ва пантомималар;
аудиовизуал асарлар (кино, теле ва видеофильмлар, слайд фильмлар, диафильмлар ва бошқа хил кино, теле ҳамда видео асарлар), радиоасарлар;
рангтасвир, ҳайкалтарошлик, графика, дизайн асарлари ва бошқа тасвирий санъат асарлари;
манзарали-амалий ва сахна беағи санъати асарлари;
архитектура, шаҳарсозлик ва боғ-парк барпо этиш санъати асарлари;
фотография асарлари ва фотографияга ўхшаш усулларда яратилган асарлар;
жўғрофия, геология хариталари ва бошқа хариталар, жўғрофия, топография ва бошқа фанларга тааллуқли тарҳлар, эскизлар ва асарлар;
барча турдаги электрон-ҳисоблаш машиналари (ЭҲМ) учун дастурлар, шу жумладан амалий дастурлар ва операция тизимлари;

Ушбу Қонуннинг 5-моддасида белгилаб қўйилган талабларга жавоб берувчи бошқа асарлар.

7-модда. Асарнинг қисмлари ва ҳосила асарлар

Ушбу Қонуннинг 5-моддасида белгилаб қўйилган талабларни қаноатлантирувчи асарларнинг қисмлари, уларнинг номи ва ҳосила асарлар муаллифлик ҳуқуқи объектларидир.

Ҳосила асарлар жумласига қуйидагилар киради:

бошқа асарларни қайта ишлаш натижасида яратилган асарлар (ишланма асарлар, аннотациялар, рефератлар, мухтасар хулосалар, шарҳлар, инсценировкалар, аранжировкалар ҳамда фан, адабиёт ва санъат соҳасидаги шунга ўхшаш бошқа асарлар); таржималар; материалларнинг танланганлиги ёки жойлаштирилганлигига кўра ижодий меҳнат натижаси бўлган тўпламлар (энциклопедиялар, антологиялар, маълумот базалари) ва бошқа жамланма асарлар.

Ҳосила асарларнинг яратилиши учун асос бўлган ёки улар ўз ичига олган асарлар муаллифлик ҳуқуқи объектлари бўлиши ёки бўлмаслигидан қатъи назар, ҳосила асарлар муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимоя қилинади:

8-модда. Муаллифлик ҳуқуқи объектлари ҳисобланмайдиган асарлар ва уларга ўхшаш фаолият натижалари.

Қуйидагилар муаллифлик ҳуқуқи объектлари ҳисобланмайди:

расмий ҳужжатлар (қонунлар, қарорлар, тўхтамлар ва шу кабилар), шунингдек уларнинг расмий таржималари;

расмий-рамзлар ва белгилар (байроқлар, герблар, орденлар, пул белгилар ва шу кабилар);

халқ ижодиёти асарлари;

оддий матбуот ахбороти тусидаги кундалик янгиликларга доир ва жорий воқеалар ҳақидаги хабарлар;

инсоннинг бевосита индивидуал асар яратишга қаратилган ижодий фаолияти иштирокисиз, муайян турдаги ишлаб чиқариш учун мўлжалланган техника воситалари ёрдамида олинган натижалар.

9-модда. Расмий ҳужжатлар, рамзлар ва белгиларнинг лойиҳаларига бўлган ҳуқуқлар.

Расмий ҳужжат, рамз ёки белгининг лойиҳасига бўлган муаллифлик ҳуқуқи лойиҳани яратган (ишлаб чиққан) шахсга тегишлидир.

Расмий ҳужжатлар, рамзлар ва белгиларнинг лойиҳаларини ишлаб чиққан шахслар, башарти, бундай лойиҳани ишлаб чиқиш тўғрисида топшириқ берган орган томонидан тақиқланмагани бўлса, ўзлари яратган лойиҳаларни эълон қилишга ҳақлидирлар. Лойиҳани эълон қилишда уни ишлаб чиққан шахслар ўз исми-шарифларини кўрсатишга ҳақлидирлар.

Ваколатли орган расмий ҳужжат тайёрлаш учун лойиҳадан, башарти, лойиҳа уни ишлаб чиққан шахс томонидан эълон қилинган ёки тегишли органга юборилган бўлса, мазкур шахснинг розилигисиз фойдаланиши мумкин.

Лойиҳа асосида расмий ҳужжатлар, рамзлар ва белгилар тайёрлаш чоғида расмий ҳужжат, рамз ёки белги тайёрлаётган органнинг хоҳишига кўра лойиҳага кўшимчалар ва ўзгартишлар киритилиши мумкин.

Ваколатли орган лойиҳани маъқулаганидан кейин лойиҳадан уни ишлаб чиққан шахснинг исми-шарифини кўрсатмаган ҳолда фойдаланиш мумкин.

10-модда. Асар муаллифи. Муаллифлик презумпцияси.

Асар кимнинг ижодий меҳнати билан яратилган бўлса, ана шу фуқаро асар муаллифи деб эътироф этилади.

Асар биринчи марта эълон қилинганда муаллиф сифатида кўрсатилган шахс, башарти, ўзга ҳол исботланмаган бўлса, асар муаллифи ҳисобланади.

Асар имзосиз ёки таҳаллус остида эълон қилинган тақдирда (муаллифнинг таҳаллуси унинг ким эканлигига шубҳа қолдирмайдиган ҳоллар бундан мустасно), асарда исми-шарифи ёки номи кўрсатилган ношир башарти, бошқа далиллар бўлмаса, муаллифнинг вакили ҳисобланади ҳамда муаллифнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг амалга оширилиши таъминлаш ҳуқуқига эга бўлади. Бу қоида бундай асар муаллифи ўз шахсини ошкор этгунича ва ўзининг муаллиф эканлигини маълум қилгунича амалда бўлади.

11-модда. Ҳаммуаллифлик.

Икки ёки ундан ортиқ фуқаронинг биргаликдаги ижодий меҳнати натижасида яратилган асарга бўлган 100 фоизлик муаллифлик ҳуқуқи, мазкур асар бўлинмас бир бутун ёки ҳар бири ҳам мустақил мазмунга эга қисмлардан иборат эканлигидан қатъи назар, ҳаммуаллифларга биргаликда тегишли бўлади.

Башарти, асарнинг муайян қисмидаи унинг бошқа қисmlарига боғлиқ бўлмаган ҳолда фойдаланиш мумкин бўлса, бу мустақил мазмунга эга бўлган қисм деб эътироф этилади.

Ҳаммуаллифларнинг ҳар бири, башарти, уларнинг ўртасидаги битимда ўзгача ҳол назарда тутилган бўлмаса, асарнинг ўзи яратган мустақил мазмунга эга бўлган қисмидан ўз хоҳишига кўра фойдаланишга ҳақлидир.

Ҳаммуаллифлар ўртасидаги муносабатлар, қоида тариқасида, битим асосида белгиланади. Бундай битим бўлмаган тақдирда, асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи барча муаллифлар томонидан биргаликда амалга оширилади, муаллифлик ҳақи эса улар ўртасида тенг тақсимланади.

Башарти, ҳаммуаллифларнинг асари бўлинмас бир бутунни ташкил этса, асардан фойдаланишни етарли асослар бўлмай туриб тақққлаб қўйишга ҳаммуаллифлардан ҳеч бири ҳақли эмас.

12-модда. Фильм муаллифлари.

Қуйидагилар кинофильм, телефильм ва видео-фильмнинг тўлиқ муаллифлари (ҳаммуаллифлари)дир:

сахналаштирувчи режиссер;

сценарий муаллифи;

муайян аудиовизуал асар учун махсус яратилган матнли ёки матнсиз мусиқа асарининг муаллифи;

сахналаштирувчи оператор.

Бундай асарнинг ҳаммуаллифлари жумласига айтиб ўтилган муаллифлар билан келишувга биноан фильмда фойдаланилган бошқа асарларнинг муаллифларн киритилиши мумкин.

Муқаддам мавжуд бўлиб, шунингдек фильм устида иш олиб бориши жараёнида яратилиб, фильмда фойдаланилган асарлар муаллифларининг ҳар бири умуман фильмга бўлган муаллифликдан қатъи назар, мустақил мазмунга эга бўлган ўз асарига муаллифликни сақлаб қолади.

13-модда. Ҳосила асарларнинг муаллифлари.

Бошқа асарларни қайта ишлаган шахслар, таржимонлар, тўпламлар ва бошқа жамлама асарларнинг тузувчилари ҳосила асарларнинг муаллифлари деб эътироф этилади.

Ҳосила асарнинг муаллифи қайта ишланган, таржима қилинган ёки жамлама асарга киритилган асар муаллифининг ҳуқуқларига риоя этган тақдирдагина ҳосила асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқидан фойдаланади.

Ҳосила асарлар яратувчиларининг муаллифлик ҳуқуқи бошқа шахсларнинг муқаддам фойдаланилган асарлар асосида ўз ҳосила асарларини яратишларига тўсқинлик қилмайди.

14- модда. Интервью муаллифлари.

Интервью ёзувига бўлган муаллифлик ҳуқуқи ҳаммуаллифлар тариқасида интервью берган шахс билан интервью ўтказган ва уни ёзиб олган шахсга, башарти, улар ўртасидаги келишувда ўзгача ҳол назарда тутилган бўлмаса, тегишлидир.

Интервью ёзувини эълон қилиш, кўрсатиш ва эшиттиришга интервью берган шахснинг розилиги билангина йўл қўйилади.

15-модда. Асарлар яратилишини ташкил этувчи шахсларнинг ҳуқуқлари.

Асарлар яратилишини ташкил этувчи шахслар (энциклопедияларнинг ноширлари; фильмларнинг тайёрловчилари, продюсерлар ва шу кабилар) тегишли асарларнинг муаллифлари деб эътироф этилмайди. Бироқ ушбу Қонун ёки бошқа қонунларда назарда тутилган ҳолларда, бундай шахслар ана шундай асарлардан фойдаланишда алоҳида ҳуқуқларга эга бўладилар.

Энциклопедиялардан, энциклопедик луғатлардан, илмий ишларнинг даврий ва давомли тўпламларидан, газеталар, журналлар ва бошқа даврий нашрлардан фойдаланишнинг алоҳида ҳуқуқлари уларнинг ноширларига тегишлидир. Бундай нашрдан ҳар қандай тарзда фойдаланилганда ҳам ношир ўз номини кўрсатишга ёки номи кўрсатилишини талаб қилишга ҳақлидир.

Бундай нашрларга киритилган асарларнинг муаллифлари, башарти, асар яратишга доир шартномада ўзгача ҳол назарда тутилган бўлмаса, тўлиқ нашрдан қатъи назар, ўз асарларидан фойдаланишга бўлган алоҳида ҳуқуқларни сақлаб қоладилар.

Аудиовизуал асар, шу жумладан, фильм яратиш хусусида шартнома тузиш, башарти, бундай шартномада ўзгача ҳол назарда тутилган бўлмаса, мазкур асар муаллифларининг асарини такрорлашга, уни тарқатишга, омма олдидан ижро этишга, барчанинг эътиборига етказиш учун кабель орқали беришга, эфирга узатиш ёки асардан бошқа ҳар қандай тарзда оммавий фойдаланишга, фильм матнини субтитрлаш ва дубляж қилишга бўлган алоҳида ҳуқуқларининг асарни тайёрловчига ўтишига олиб келмайди. Мазкур ҳуқуқлар аудиовизуал асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқининг амал қилиш муддати давомида амал қилади.

Фильм тайёрловчиси бу асардаи ҳар қандай тарзда фойдаланилганида ҳам ўз исми-шарифи ёки номини кўрсатишга ёхуд исми-шарифи ёки номи кўрсатилишини талаб қилишга ҳақлидир.

Фильм омма олдидан намойиш этилганида мусиқа асарининг муаллифи ўзининг мусиқа асари (матнли ёки матнсиз) омма олдидан ижро этилганлиги учун олиш ҳуқуқини сақлаб қолади.

Фильм муаллифи ва фильмга бўлган мулкни ҳуқуқини бошқа эгалари розилигисиз фильмнинг охириги вариантини (ёзувнинг асл нусхасини) йўқ қилиб юбориш тақиқланади.

16-модда. Муаллифлик ҳуқуқининг ҳимоя белгилари.

Алоҳида муаллифлик ҳуқуқининг эгаси ўз ҳуқуқларидан хабардор этиш учун асарнинг ҳар бир нусхасида акс эттириладиган ва қуйидаги уч унсурдан иборат муаллифлик ҳуқуқининг ҳимоя белгисидан фойдаланиши мумкин:

айлана ичига олинган лотинча «С» ҳарфи;

алоҳида муаллифлик ҳуқуқлари эгасининг исм-шарифи (номи);

асар биринчи марта эълон қилинган йил.

Муаллифлик ҳуқуқининг ҳимоя белгисида кўрсатилган шахс, Башарти, ўзга ҳол исботланмаган бўлса, ҳуқуқ эгаси ҳисобланади.

17-модда. Муаллифнинг шахсий номулкнй ҳуқуқлари.

Асар муаллифига қуйидаги шахсий номулкнй ҳуқуқлар тегишлидир:

муаллифлик ҳуқуқи;

муаллифлик номига бўлган ҳуқуқ;

асарнинг дахлсизлигига бўлган ҳуқуқ.

Муаллиф шахсий номулкнй ҳуқуқларни амалга оширишдан воз кечиш тўғрисида бирон-бир шахс билан тузган битим ва муаллифнинг бу ҳақдаги аризаси аҳамиятсиздир.

15- м о д д а. Муаллифлик ҳуқуқи.

Муаллиф (хаммуаллифлар)нинг ўзи яратган асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи бошқа шахсларнинг айнан шу асарга муаллифлик ҳуқуқи эътироф қилишини истисно этади.

19-модда. Муаллифлик номига бўлган.

Муаллиф асардаи ўз исм-шарифи, тахаллуси кўрсатган ҳолда ёки имзосиз фойдаланиш ёки шу тарзда фарқланишга рухсат бериш борасидаги алоҳида ҳуқуқга (муаллифлик номига бўлган ҳуқуқга) эгадир.

20-м о д д а. Асарнинг дахлсизлигига бўлган ҳуқуқ.

Муаллиф ўз асарига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳамда асарга ўзининг розилигисиз бирор-бир шахс томонидан ўзгартишлар ёки қўшимчалар киритилишидан асарини ҳимоя қилиш борасида алоҳида ҳуқуққа (асарнинг дахлсизлигига бўлган ҳуқуққа) эгадир.

Асарни нашр қилиш, омма олдида ижро этиш ёки ундан бошқача тарзда фойдаланиш чоғида асарнинг ўзига ҳам, унинг номига ҳам, муаллифнинг номи кўрсатилишига ҳам бирор-бир ўзгартиш киритишга фақат муаллифнинг розилиги билангина йўл қўйилади.

Муаллифнинг розилигисиз унинг асарини безаклар билан, сўзбоши, хотима, шарҳ ёки бирор-бир тушунтиришлар билан нашр этиш тақиқланади.

Муаллифнинг вафотидан кейин асарнинг дахлсизлигини ҳимоя қилиш васиятномада кўрсатилган шахс томонидан, бундай кўрсатма бўлмаган тақдирда эса муаллифнинг меросхўрлари, шунингдек Қонунга мувофиқ зиммасига муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш вазифаси юклатилган шахслар томонидан амалга оширилади.

21-модда. Асарни эълон қилиш ҳуқуқи.

Муаллиф номуайян доирадаги шахсларнинг асардан фойдаланишига имкон яратиб бериш ҳуқуқи (асарни эълон қилиш ҳуқуқига) эгадир.

Асарни нашр қилиш, омма олдида ижро этиш, оммага намойиш этиш йўли билан ёки бошқа тарзда оммавийлаштириш орқали муаллиф томонидан ёки унинг розилиги билан номуайян доирадаги шахсларнинг асардан фойдаланиши учун биринчи бор имкон яратиб берилса, асар эълон қилинган ҳисобланади.

Муаллиф асарни эълон қилиш тўғрисида илгари қабул қилган қароридан асардан фойдаланиш ҳуқуқини олган шахсларга улар шундай қарор туфайли кўрган зарарининг ўрнини, шу жумладан, бой берилган фойдани қоплаш шarti билан воз кечиш ҳуқуқига (асарни чақириб олиш ҳуқуқига) эгадир. Башарти, асар эълон қилинган бўлса, муаллиф ўз асарини чақириб олганлигини оммага маълум қилиши шарт. Бунда муаллиф асарнинг аввал тайёрлаб қўйилган нусхаларини ўз ҳисобидан муомаладан олиб қўйишга ҳақлидир.

Бу қоидалар, башарти, муаллиф билан тузилган шартномада ўзгача ҳол назарда тутилган бўлмаса, хизмат асарларига нисбатан ҳам тадбиқ этилади.

22-модда. Муаллифнинг асардан фойдаланиш ҳуқуқи.

Муаллиф асардан ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай усулда фойдаланиш борасида алоҳида ҳуқуқларга эгадир.

Асарни такрорлаш ва уларни тарқатиш, бошқа йўллар билан реализация қилиш, хусусан:

асарни омма олдидан намойиш этиш (кўргазмага қўйиш, экспонат сифатида кўрсатиш);

асарнинг моддий жисмини ташкил этувчи нусхасини ижарага бериш;

асарни омма, олдидан ижро этиш;

асарни эфирга узатиш (радио ёки телевидение орқали трансляция қилиш), шу жумладан, кабель ёки алоқа йўлдоши орқали бериш;

асарни техника. ёрдамида ёзиб олзиш; асарнинг техникавий ёзувини алмаштириш ёки кўрсатиш, шу жумладан радио, ёки телевидение орқали;

асардан кейинчалик фойдаланиш мақсадида уни таржима қилиш ёки қайта ишлаш;

шаҳарсозлик, архитектура, дизайн лойиҳасини амалий рўёбга чиқариш асардан фойдаланиш ҳисобланади.

Асарга унинг объектив шаклланиши, ақалли асл нусхасида қандай бўлса, шу ҳолдаги шаклини қайта бериш (асарни нашр этиш, аудио ёки видеоёзувлардан нусха кўпайтириш ва шу кабилар) асарни такрорлаш ҳисобланади.

Асар нусхаларини сотиш, алмаштириш, ижарага бериш ёки улар иштирокида бошқа амалларни бажариш, шу жумладан уларни импорт қилиш асарни тарқатиш ҳисобланади.

Башарти, асарнинг нусхалари қонунан бошқа шахсга берилган бўлса, уларни кейинчалик муаллифнинг розилигисиз ва ҳақ тўламаган ҳолда тарқатишга йўл қўйилади, қонунда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Асардан даромад (фойда) олиш мақсадида фойдаланилганлиги ёки ундан фойдаланиш бундай- мақсадга қаратилмаганлигидан қатъи назар асардан фойдаланилган деб ҳисобланади.

Асарнинг мазмунини, ташкил этувчи қоидаларни (кашфиётларни, бошқа техникавий, иқтисодий, ташкилий ва шу каби ечимларни) амалий қўллаш асардан муаллифлик ҳуқуқи маъносида фойдаланилганликни англатмайди.

23-модда. Асарларни сақлаш учун топшириш.

Башарти, асар сақлаш учун, ҳар ким фойдаланишга мумкин бўлган сақлов жойига (делопозитарийга) топширилган бўлса ва депозитарий билан тузилган шартномага кўра мазкур депозитарийга мурожаат этадиган ҳар қандай шахснинг асар нусхасини олишига йўл берса, асардан бу тарзда фойдаланиш асарларнинг қўлёзмаларини, моддий жисмдаги бошқа асарларни, шу жумладан, машина ёрдамида тайёрланган асарларни сақлаш учун топшириш деб эътироф этилади.

Асарни сақлаш учун топшириш асардан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган шахснинг (ҳуқуқ эгасининг) депозитарий билан тузилган, асардан фойдаланиш шартларини белгилаб берувчи шартномаси асосида амалга оширилади. Бундай шартнома ва депозитарийнинг фойдаланувчи билан тузган шартномаси оммавий шартнома ҳисобланади.

24-модда. Асардан фойдаланиш ҳуқуқини тасарруф этиш.

Муаллиф ёки ҳуқуққа эга бўлган бошқа шахс шартномага, шу жумладан, очик савдода тузилган шартномага биноан асардан фойдаланиш борасидаги барча

ҳуқуқларни ўзга шахсга бериши (фойдаланиш ҳуқуқини бошқа шахсга ўтказиш) мумкин.

Асардан фойдаланиш ҳуқуқи бир шахсдан бошқа шахсга универсал ҳуқуқий ворислик тартибида ўтади.

Ҳуқуқ эгаси бошқа шахсга асардан муайян доирада фойдаланиш учун рухсатнома (лицензия) бериши мумкин. Бундай рухсатнома асардан унинг дастлабки шаклида фойдаланиш учун ҳам қайта ишланган шаклида, хусусан, таржима, аранжировка тарзида ва шу каби усулларда фойдаланиш учун ҳам талаб қилинади.

Асардан фойдаланишнинг ҳар йил усули учун ҳуқуқ эгасининг махсус рухсатномаси талаб қилинади.

25-модда. Тасвирий санъат асарларидан фойдаланиш ҳуқуқи.

Тасвирий санъат асарининг муаллифи асар мулкдорида ўзининг асарини такрорлаш ҳуқуқини (фойдаланиш ҳуқуқини) амалга ошириш кимошди беришни талаб қилишга ҳақлидир. Бунда асар мулкдоридан асарни муаллифга етказиб беришни талаб қилиш мумкин эмас.

26-модда. Муаллифлик ҳуқуқларининг чекланиши.

Муаллиф ва бошқа шахсларнинг асардан фойдаланиш борасидаги алоҳида ҳуқуқларининг чеклашга ушбу Қонуннинг 17-21- моддаларида ёки бошқа қонунларда назарда тутилган ҳоллардагина йўл қўйилади.

Мазкур чеклашлар асардан нормал фойдаланилишига ўринсиз зиён етказмаган ва муаллифнинг қонуний манфаатларини асоссиз камситмаган тақдирдагина татбиқ этилади.

27-модда. Бегона асарни шахсий мақсадларида такрорлаш.

Чоп этилган бегона асардан муаллифнинг розилигисиз ва муаллифлик ҳақини тўламаган ҳолда шахсий мақсадларга фойдаланишга, башарти, бунда асардан нормал фойдаланишига зиён етмайдиган ва муаллифнинг қонуний манфаатларига путур етмайдиган бўлса йўл қўйилади.

Ушбу модда биринчи қисмининг қоидалари қуйидагиларга нисбатан татбиқ этилмайди:

бинолар ва шунга ўхшаш иншоотлар шаклидаги архитектура асарларида фойдаланиш;

маълумот базалари ёки уларнинг муҳим қисмларидан фойдаланиш;

қонунда назарда тутилган ҳолларини истисно қилганда, ЭҲМ учун яратилган дастурлардан фойдаланиш;

китобларни (тўлиқ) ва нотаниш матнларни репродукция қилиш.

Ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилганидан истисно тарзда, қонунда аудио ва видео ёзувлардан шахсий мақсадларда фойдаланилган тақдирда, тегишли ёзувнинг муаллифи, ижрочиси ва ишлаб чиқарувчиси тегишли ҳақ олиш ҳуқуқига эга бўлиши белгилаб қўйилиши мумкин.

Асарни такрорлаганлик учун ҳақ ишлаб чиқарувчилар ёки асарни такрорлаш учун ишлатиладиган асбоб-ускуналар (аудио аппаратлар, видеомагнитофонлар ва шу кабилар) ҳамда асар моддий жисмининг (аудио ва (ёки) видео плёнкалар, кассеталар, лазер дисклар, компакт дисклар ва шу

кабиларнинг) импортчилари томонидан ажратмалар (фоизлар) шаклида тўланади.

28-модда. Асардан муаллифнинг исми-шарифини кўрсатган ҳолда эркин фойдаланиш.

Асардан муаллифнинг исми-шарифини ва олинган манбани кўрсатган ҳолда ҳамда асардан нормал фойдаланилишига зарар етмаслик на муаллифнинг қонуний манфаатларини камситмаслик шarti билан қуйидаги тарзда эркин фойдаланишга йўл қўйилади:

чоп этилган асарни улардан олинган цитаталар тарзида асл нусха хилида ва таржимада); шу жумладан газета ва журналларнинг мақолаларидан олинган парчалар тарзида цитатадан кўзлаган мақсадга мос ҳажмда илмий, тадқиқот, танқид ва ахборот мақсадларида такрорлаш ҳамда тарқатиш; чоп этилган асарларни таълим ва ўқув тусидаги нашрларда, радиоэшиттириш ва телекўрсатувларда, аудио ва видеоёзувларда мисол тариқасида қўйилган лойиқ ҳажмда такрорлаш, техника ёрдамида ёзиб олиш ва эфир орқали бериш;

кундалик сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва диний масалалар юзасидан газета ва журналларда эълон қилинган мақолалар ёки эфир орқали берилган шу тусдаги асарларни газеталарда такрорлаш, эфирга узатиш, бундай фойдаланиш муаллиф томонидан атайин тақдирланган ҳоллар бундан мустасно;

Омма олдида сўзланган сиёсий нутқлар, мурожаатлар, маърузалар ва шунга ўхшаш асарларни қўйилган мақсадга мос ҳажмда газеталарда такрорлаш, эфирга узатиш;

кундалик воқеалар жараёнида кўриш ёки эшитиш мумкин бўлган асарларни ана шундай воқеаларнинг шаклида ахборот мақсадига мос ҳажмда такрорлаш, ҳамма олдида намоиш этиш, эфирга узатиш;

фойда олишни кўзламаган ҳолда кўзи ожизлар учун қабарик-нуқтали ҳарфлар ёки бошқа усуллар билан чоп этилган асарларни такрорлаш, фойдаланишнинг ана шундай усуллари учун атайин яратилган асарлар бундан мустасно.

29-модда. Асарлардан репродукция қилиш йўли билан фойдаланиш.

Муаллифнинг розилигисиз ва муаллифлик ҳақини тўлаган ҳолда, лекин асаридан фойдаланилаётган муаллифнинг исми-шарифини ва олинган манбаини албатта кўрсатиб, қуйидагилардан фойда олишни кўзламай репродукция қилишга йўл қўйилади.

Асардан, йўқолгак ёки яроқсиз бўлиб қолган нусхаларини тиклаш, алмаштириш учун, шунингдек ўз бу асарларни бирон сабаб билан йўқотиш.

1.2. Патент ҳуқуқининг ривожланиш тарихи

Ҳуқуқнинг ривожланиш тарихи бевосита давлат тарихи билан боғлиқ. Ҳуқуқ иқтисодий базис ва унинг асосида жамиятнинг маданий ривожланиши демакдир ва бундан бошқа нарса бўлиши мумкин эмас деб таърифлаш мумкин.

Ҳуқуқ, хусусан, ҳуқуқий тизим муайян ижтимоий муносабатлардан бошланадиган айрим меъёрлардан ташкил топади.

Ҳуқуқ меъёри айрим шахслар, ташкилотлар, давлат органлари ва ҳоказоларнинг ўзаро муносабатларини тартибга солувчи қоидалардир. Фақат давлат бутун мамлакат миқёсида ижтимоий муносабатларнинг ҳуқуқий тартибини таъминлаб бериши мумкин.

Ҳуқуқ тизими ўз ичига турли ҳуқуқ соҳаларини қамраб олади, улар ўз навбатида кичик соҳа ва институтларга бўлинади. Ҳуқуқий тартибга солиш предмети бўйича бирлаштирилган ҳуқуқий меъёрларнинг алоҳида гуруҳи ҳуқуқ соҳасидир. Ҳуқуқнинг ҳар бир соҳасига уни тартибга солиш предметининг хусусиятларидан келиб чиқадиган ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига мос услуби ҳосилдир.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи ёки интеллектуал мулк фуқаролик ҳуқуқининг кичик соҳасидир. Патент ҳуқуқи ва фуқаро муносабатлари иштирокчиликларини индивидуаллаштириш воситаларини муҳофазалаш, шунингдек, ноанъанавий объектларни муҳофазалашдан иборат бўлган муаллифлик ҳуқуқи ва саноат мулки шу кичик соҳанинг институтларидир.

Патент ҳуқуқи. У дастлаб феодализмнинг сўнги давларида феодал жамият негизига ҳўжалик юритишнинг капиталистик усули вужудга келиб, ривожлана бошлаши билан юзага келди. Патент ҳуқуқи – ишлаб чиқаришнинг капиталистик усули устун келиши ва ҳокимиятнинг буржуазия йўлига ўтиши натижасида шаклланди.

Ҳўжалик юритишнинг капиталистик усулига ўтиш билан сифат жиҳатидан янги вазият юзага келди. Унга зарур моддий-техника базасини яратиш саноат инқилоби тусини олди. Европа XVI асрнинг ўрталарида Буюк саноат инқилоби даврини бошдан кечирди ва у патент ҳуқуқи юзага келиши учун иқтисодий шарт-шароит яратди.

Бу инқилобнинг асосий босқичларидан бири қўл мануфактурасидан қўплаб ихтиролардан фойдаланишга асосланган машиналар ишлаб чиқаришга ўтиш бўлди.

Капитализмда иш қуроллари ва ишлаб чиқариш воситаларига хусусий мулкчилик типи бўйича ихтироларни ўзлаштиришга эҳтиёж юзага келди.

Маълумки, ихтироларни яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш ҳар доим дастлабки сармоя сарфлашни талаб этади. Лекин ҳеч бир тадбиркор ўзи сарфлаган маблағдан фойда олишга улгурмай туриб рақобатчилар худди шу ихтиродан нусха олиб унинг тажрибасидан фойдалана бошламасликларига кафолат олмасдан туриб бундай сармояларни хавф-хатарга қўя олмайди. Айнан ана шу объектив омил сабабли ихтиролардан фойдаланишда ундан етарли даражада узоқ муддат фойдаланиш ва рақобат курашида ютиб чиқиш имконини берадиган монополия зарур бўлиб қолди.

Бундай монополияни яратиш учун юридик восита–патент Европада феодал жамиятидан буён маълум эди.

Феодализмда патентдан турли мол-мулк эгалари ва қирол ўз хазинаси фойдасига даромад манбаларини мустаҳкамлаш воситаси сифатида кенг фойдаланар эди. Феодал патент тизими капитализм ривожланиши учун тўсик

эди, чунки қирол кўплаб патент бериш йўли билан исталган нарсадан фойдаланишга яккаҳокимлик (монополь) ҳуқуқни ўзи хоҳлаганча белгилай оларди. Буржуазия табиийки, бундай ҳолатга, хусусан феодал монополиялар ва ихтироларга монополиялар жорий этишга қарши фаол кураша бошладилар. Бунда иқтисодиёт ихтироларга монополиялар феодалнинг марҳамати билан эмас, балки мунтазам, яъни қонунда белгиланган қоидалар бўйича берилиши талаб қилинарди.

Патент ҳуқуқини ҳимоялаш соҳасидаги илк қадамлар Англияда қўйилди. Мамлакатда феодалларга тегишли имтиёзлар тизимини патент ҳуқуқига айлантириш жараёни XVII асрда бошланди.

АҚШ Англиядан кейин ихтироларни муҳофазалаш қабул қилинган мамлакат бўлди.

Европанинг бошқа мамлакатларида патент қонунлари нисбатан кечроқ қабул қилинди.

Миллий патент тизимларини иккита гуруҳга бўлиш мумкин. Биринчи гуруҳни патент тизимини “континентал ҳуқуқ” тамойили белгилаб берадиган мамлакатлар ташкил этади. Иккинчи гуруҳини миллий ҳуқуқларига Англия ҳуқуқи таъсир ўтказган мамлакатлар ташкил этади.

Ҳар икки йўналишдан ташқари миллий патент тизимларини шартли равишда тўрт асосий: герман, роман, инглиз ва америка гуруҳига бўлиш мумкин, улар патент ҳуқуқининг асосий тизимлари ҳисобланади.

Патент ҳуқуқи ҳамма вақт иқтисодий муносабатлар билан белгиланади, чунки у жамият иқтисодий ривожланишининг зарур омили ҳисобланади.

1.3. Муҳофаза ҳужжатларининг турлари. Муҳофаза муддатлари

Мамлакатимизнинг асосий қонуни Ўзбекистон Республикаси Конституциясидир. Конституция Ўзбекистон қонунчилигини ишлаб чиқишнинг асосий қоидаларини белгилаб беради. Бизнинг интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофазалаш соҳасидаги амалдаги қонунчилигимиз бевосита мулкка эгалик ва илмий-техник ижодиёт эркинлиги ҳуқуқлари акс этган Конституциянинг IX бўлими 36- ва 42-моддаларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқилган.

Интеллектуал мулк объектларини яратиш, муҳофазалаш ва фойдаланиш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар фуқаролик ҳуқуқи соҳаси ҳисобланади ва Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси билан тартибга солинади.

Ўзбекистонда интеллектуал мулк ҳуқуқларини муҳофазалаш билан боғлиқ масалаларни тартибга солувчи қуйидаги қонунлар амал қилади:

1996 йил 30 августда қабул қилинган “Муаллифлик ҳуқуқлари ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги қонун;

1994 йил 6 майда қабул қилинган ва 1997 йил 26 декабрда ўзгартирилган “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида”ги қонун;

1993 йил 7 майда қабул қилинган ва 1997 йил 26 декабрда ўзгартирилган “Товар белгилари ва хизмат кўрсатиш белгилари тўғрисида”ги қонун;

1994 йил 6 майда қабул қилинган “ЭХМ ва маълумотлар базалари учун дастурларни ҳуқуқий муҳофазалаш тўғрисида”ги қонун;

1996 йил 30 августда қабул қилинган “Селекция ютуқлари тўғрисида”ги қонун;

2001 йил 12 майда қабул қилинган “Интеграл микрочизмалар топологиясини ҳуқуқий муҳофазалаш тўғрисида”ги қонунлардир.

Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ давлатимизда интеллектуал мулк соҳасида ваколатли қуйидаги ташкилотлар фаолият кўрсатади:

Муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоялаш соҳасидаги масалаларни тартибга солувчи Муаллифилик ҳуқуқлари бўйича агентлик.

Ўзбекистон Республикаси Давлат патент идораси, унинг вазифаси саноат мулки объектларини муҳофазалаш соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга оширишдан иборат.

Муаллифга шунингдек муаллифлик номи ҳуқуқи ҳам берилган бўлиб, унга мувофиқ муаллиф ўз объектига ўзининг номи ёки бошқа номни бериши ҳуқуқига эга.

Интеллектуал мулк объектларига мулкый ҳуқуқлар фуқаро ёки юридик шахснинг шу объектга алоҳида ҳуқуқларидир. Фақат алоҳида ҳуқуқлар эгаси интеллектуал мулк объектидан бошқа шахслар фойдаланишига рухсат бериши ёки ман этилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари фан, адабиёт ва санъат асарларини (муаллифлик ҳуқуқи), сахна асарларини, ижроларни, фонограммаларни, эфир ва кабель орқали кўрсатув ҳамда эшиттиришлар берувчи ташкилотларнинг кўрсатув ва эшиттиришларини яратиш ҳамда улардан фойдаланиш натижасида келиб чиқадиган интеллектуал мулк соҳасидаги муносабатларни тартибга солади.

Алоҳида ҳуқуқлар фақат қонунда кўзда тутилган ҳолларда ва фақат интеллектуал мулк объектларидан нормал фойдаланишга ҳамда унинг эгасининг қонуний манфаатларига зарар етказилмаган тақдирдагина чекланиши мумкин.

Алоҳида ҳуқуқлар қуйидаги ҳолларда чекланиши мумкин:

Ўзбекистонда муҳофаза қилинадиган ихтиро, фойдали моделлар, саноат намуналари таркибидаги қурилмаларни бошқа давлат - Париж конвенцияси иштирокчисининг транспорт воситасида, бу транспорт воситаси вақтинча ёки тасодифан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлганда қўлланиш, бунда бу қурилмалар фақат шу восита эҳтиёжлари учунгина фойдаланилиши шарт;

Таркибида патентланган объектлар бўлган воситалар устида илмий тадқиқот ёки тажрибалар ўтказиш;

Табиий офатлар, ҳалокатлар, эпидемиялар ва бошқа фавқулодда ҳолларда таркибида патентланган объектлар бўлган воситаларни қўлланиши. Вазирлар Маҳкамаси миллий хавфсизлик манфаатлари йўлида патентланган объектлардан фойдаланиш тўғрисида патент эгасининг розилигини олмасдан туриб қарор қабул қилади, лекин бундай ҳолларда объектдан фойдаланилгани учун унга тегишли товон тўланади;

Таркибида патентланган объектлар бўлган воситаларни, агар бу воситалар қонуний йўл билан хўжалик оборотига киритилган бўлса, қўлланиш (масалан, патент эгасининг ўзи ёки унинг лицензияси).

Дорихоналарда шифокор рецепти бўйича дориларни бир марта тайёрлаш.

Ихтирога патент – ихтиронинг устуворлик санасидан бошлаб йигирма йил мобайнида амал қилади, моҳияти бўйича экспертиза ўтказилгандан сўнг берилади;

Ихтирога дастлабки патент (2002 йил октябр ойигача) – дастлабки экспертиза ўтказилгандан сўнг берилиб, устуворлик санасидан бошлаб беш йил мобайнида амал қилади. Талабнома берувчининг моҳияти бўйича экспертиза ўтказиш тўғрисидаги илтимосиги кўра патентга айлантирилиши мумкин;

Саноат намунасига патент – моҳияти бўйича экспертиза ўтказилгандан сўнг берилади ва устуворлик санасидан бошлаб 10 йил мобайнида амал қилади, патент эгасининг илтимоси билан амал қилиш муддатини яна беш йилга узайтириш имкониятини сақлаб қолади;

Саноат намунасига дастлабки патент (2002 йил октябр ойигача) – Дастлабки экспертиза ўтказилгандан сўнг берилади ва устуворлик санасидан бошлаб беш йил мобайнида амал қилади. Дастлабки патент эгаси илтимосига кўра патентга айлантирилиши мумкин.

Фойдали моделга патент – дастлабки экспертиза ўтказилгандан сўнг берилади ва устуворлик санасидан бошлаб беш йил мобайнида амал қилади ва талабнома берувчининг илтимосига кўра яна уч йилга узайтирилиши мумкин.

Товар белгисига гувоҳнома-экспертиза ўтказилгандан сўнг берилади ва устуворлик санасидан бошлаб 10 йил мобайнида амал қилади ва ҳар сафар 10 йилга узайтириш имкониятини сақлаб қолади.

Агар объект патентга лаёқатлилик мезонларига мос бўлса, у тегишлича ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси деб тан олинади. Қонунга мувофиқ кўрсатилган объектлар учун қуйидаги мезонлар белгиланган:

Ихтиролар учун – унинг янгилиги, ихтиро даражаси ва саноатда қўлланиши;

Фойдали модель учун – унинг янгилиги ва саноатда қўлланилиши;

Саноат намунаси учун – унинг янгилиги, ўзига хослиги ва саноатда қўлланилиши.

Патент экспертизасини ўтказиш вақтида фойдаланиладиган энг муҳим тушунча техника даражаси тушунчасидир. Техника даражаси ўз ичига

ихтиронинг устуворлик санасигача жаҳонда барча учун маълум бўлган ва барча фойдаланадиган маълумотларни олади.

Дастлабки экспертизанинг моҳият жиҳатидан экспертизадан фарқи энг аввало шундаки, дастлабки экспертиза вақтида талабнома берилган объектнинг (ихтиро, фойдали модель) маҳаллий янгилик талабларига мувофиқлиги текширилади, яъни патент экспертлари фақат Ўзбекистондаги мавжуд патент ҳужжатларини текширадилар, моҳият жиҳатидан экспертизада эса объектнинг жаҳон техника даражасига мувофиқлиги текширилади. Патент идораси маълумотлар расмий равишда чоп этилгандан сўнг уч ой ўтгач патент эгасига (ёки товар белгиси эгасига) муҳофаза ҳужжати, тегишлича патент, дастлабки патент ёки гувоҳнома беради. Патент, дастлабки патент ёки гувоҳнома Ўзбекистон Республикаси номидан берилади ва Патент идораси раҳбари томонидан имзоланади. Шунинг қайд этиб ўтиш керакки, ҳамма вақт битта объектга фақат битта муҳофаза ҳужжати (патент, дастлабки патент ёки гувоҳнома) берилади. Агар патент эгаси бир нечта бўлса (масалан, икки фирма ёки икки ҳаммуаллиф) улар битта патент оладилар.

Қайд этиб ўтамузми, кейинчалик патент эгаси патент ёки дастлабки патентни кучда сақлаб туриш учун мунтазам равишда бож тўлаб туришлари шарт, бож тўламаслик муҳофаза ҳужжатининг амал қилиши тўхташига олиб келиши мумкин. Патент, дастлабки патент қуйидаги ҳолларда ҳам амал қилишдан тўхталиши мумкин:

патентнинг амал қилиш муддати тугагач;

патент, дастлабки патент ёки товар белгисининг ҳақиқий эмаслиги учинчи томоннинг даво аризаси билан суд орқали тасдиқланганда;

патент эгасининг Патент идорасига берган аризаси асосида.

Агар патент, дастлабки патент ёки гувоҳноманинг амал қилиш муддатидан илгари тўхтатилса, бу ҳақидаги маълумот Патент идорасининг “Расмий ахборотнома” бюллетенида чоп этилади. Ўзбекистон қонунчилиги бўйича хориж фуқаролари ва юридик шахслари бевосита талабнома бериш ҳуқуқига эга эмас. Улар патент олиш ва уни кучда сақлаб туриш учун ишларини Ўзбекистоннинг патент бўйича ишончли вакиллари орқали юритишлари мумкин.

Патент эгасининг ҳуқуқларидан истиснолар.

Ҳимоя қилинаётган селекция ютуғидан:

шахсий ва нотижорат мақсадларида фойдаланиш;

синов-тажриба мақсадларида фондаланиш;

бошқа навлар ёки зотлар яратиш учун дастлабки нав ёки зот сифатида фойдаланиш;

корхона, хўжалик патент эгасидан олган навли уруғлик ва насл материалдан икки йил давомида такрор етиштириш учун ана шу корхона, хўжалик ҳудудида фойдаланиш патент эгасининг ҳуқуқларини бузилди деб эътироф этилмайди.

1.4. Интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш соҳасида халқаро кооперация

Бугунги кунда жаҳондаги ҳар бир мамлакат ўзи алоҳида яшай олмайди. Халқаро савдо, инвестицияларнинг бир давлатдан иккинчисига ўтиши, қўшма корхоналарнинг фаолият кўрсатиши ва ҳамкорликнинг бошқа шакллари аллақачон жаҳон иқтисодиётининг ажралмас омили бўлиб қолди.

Бундан ташқари йил сайин жаҳонда иқтисодий интеграция жараёнларининг кучайиб бориши кузатилмоқда.

Рақобат кураши шароитида фақат ишлаб чиқаришнинг яхшиланган усуллари қўлланиш ёки техник-иқтисодий ва истеъмол (шу жумладан ташқи кўриниши ва савдо имижини) хусусиятлари яхшиланган товарларни яратиш йўли билан қўшимча фойда олиш мумкин.

Шу муносабат билан интеллектуал мулк объектлари, хусусан, уларнинг асосий хусусияти – қўшимча фойда “келтирувчи” сифатидаги роли тобора ошиб бормоқда. Бугунги кунда янги интеллектуал мулк объектларини яратиш, уларни ишончли муҳофазалаш ва самарали фойдаланиш (шу жумладан бу объектларини сотиш) ҳар қандай корхона, фирма, корпорация муваффақиятининг ажралмас элементи бўлиб қолмоқда. Табиийки, турли давлатларда интеллектуал мулкни муҳофазалашнинг бир-биридан фарқ қиладиган тартиблари талабнома берувчилар учун ихтироларни патентлаш, товар белгиларини рўйхатга олишни мураккаблаштирар, бу эса халқаро савдо-сотиқ иқтисодиётини ривожлантириш йўлида жиддий тўсиқ бўлар эди.

Шунинг учун интеллектуал мулк ҳуқуқларини ривожланишининг бутун тарихи давомида давлатлар интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш масалаларига ёндашувларни бир хиллаштириш йўллари фаол изламоқда. Бу муаммолар интеллектуал мулк соҳасида халқаро ҳамкорликни зарур қилиб қўйди.

Интеллектуал мулкни муҳофазалаш соҳасидаги халқаро ҳамкорликнинг мақсади турли давлатлар ички қонунчилигининг айрим қоидаларини бир хиллаштириш, интеллектуал мулк соҳасида халқаро стандартлар ва меъёрлар ишлаб чиқиш йўли билан турли мамлакатларда интеллектуал мулк ҳуқуқларини муҳофазалашни енгиллаштириш учун шарт-шароитлар яратишдан иборат.

Халқаро муносабатларда ҳуқуқларнинг асосий манбаи халқаро битим, шартномалардир. Халқаро шартнома бу халқаро ҳуқуқ билан тартибга солинадиган давлатлар ўртасидаги келишув бўлиб, унда ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятлар белгилаб берилади.

Интеллектуал мулк соҳасидаги асосий халқаро битимлар Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (БИМТ) доирасида бирлаштирилади. БИМТ Стокгольмда 1967 йилда имзоланган ва 1970 йилда кучга киритилган конвенция билан таъсис этилган. БИМТ БМТ нинг 16 та ихтисослашган

муассасаларидан биридир. БИМТнинг маъмурий вазифаларини бажарадиган Котибияти “БИМТнинг Халқаро бюроси” деб аталади.

Саноат мулкни муҳофазалаш бўйича Париж Конвенцияси интеллектуал ҳуқуқлар соҳасидаги биринчи, энг умумий халқаро битим бўлади. Париж Конвенцияси 1883 йилда тузилган. Конвенция ҳозирги вақтда амал қилаётган таҳрири 1979 йилда Стокгольмда қабул қилинган бўлиб, 2000 йил 1 январдаги маълумотларга кўра 162 давлат, шу жумладан 1993 йил 18 августда Конвенцияга аъзо бўлган Ўзбекистон ҳам унинг иштирокчилари ҳисобланади.

Конвенция ихтиро, фойдали модель, товар белгилари, саноат намуналари, фирма номлари, товарларнинг келиб чиқиш жойлари, номлари каби объектларни муҳофазалаш, шунингдек ноҳалол рақобатнинг олдини олишнинг умумий асослари, тамойилларини белгилаб беради. 1970 йилда Вашингтонда тузилган Патент кооперацияси тўғрисидаги шартнома (РСТ) энг муҳим халқаро шартномалардан биридир. РСТ, биринчи навбатда, ихтироларга бир неча мамлакатда муҳофаза олишни осонлаштириш ва арзонлаштиришга йўналтирилган. Шартнома шунингдек ривожланаётган мамлакатлар патент тизимининг иш самарадорлигини ошириш ва бу мамлакатлар аҳолисининг илғор техник ечимлар, ихтиролар тўғрисидаги ахборотлардан фойдаланишини осонлаштириш йўли билан уларнинг иқтисодий ривожланишини рағбатлантиришга хизмат қилади. Ўзбекистон 1993 йилда РСТ аъзоси бўлди.

Энди халқаро классификация битимларига ўтамыз.

Ихтиролар соҳасида 1971 йилда тузилган Халқаро патент классификацияси тўғрисидаги Страсбург битимининг мақсади патент ҳужжатларини муфассал иерархик индексациялаш ва қидиришнинг ягона тизимини яратишдан иборатдир. Бу битим билан Халқаро патент классификация (ХПК) таъсис этилган бўлиб, у техниканинг ҳамма соҳасини 70000 дан ортиқ кичик рукнлардан иборат саккизта асосий бўлимга ажратади. ХПК турли патент-ахборот тадқиқотлари, патент экспертизасини самарали ўтказиш имконини беради, бу эса патент ахборотини тезкор ва тижорат нуқтаи назаридан қимматли ахборотлар манбаига айлантиради. Ҳозирги вақтда ХПКдан деярли барча давлатлар ва ташкилотлар кенг фойдаланмоқда. ХПК тўғрисидаги Битим доирасида Иттифоқ тузилган бўлиб, у ўз Ассамблеясига эга. Ассамблея Иттифоқнинг бюджети ва икки йиллик дастурини қабул қилади.

Бутунжаҳон Савдо ташкилоти (БСТ) таъсис этилиши интеллектуал мулк соҳасидаги халқаро корпорация ривожланишига туртки бўлди. Интеллектуал мулк ҳуқуқлари бўйича энг асосий жиҳатларни бир хиллаштиришга қаратилган энг сўнги йўналишлар Интеллектуал мулк ҳуқуқлари бўйича савдо масалалари тўғрисида Битим (ТРИПС) да мужассамлашди. Унинг лойиҳаси 1994 йилда БСТнинг Уругвай раунди давомида таклиф этилган эди. Бугунги кунда ТРИПСга қўшилиш ҳар бир давлатнинг БСТга кириши учун зарур шартдир.

Албатта, интеллектуал мулкни муҳофазалаш соҳасидаги халқаро кооперацияни кучайтириш, миллий қонунчиликни уйғунлаштириш давлатлар

ва минтақаларнинг индустриал, иқтисодий ва ижтимоий ўсиши йўлида халқаро иқтисодий муносабатларни ривожлантиришда тобора катта аҳамият касб этади.

Таянч сўзлар.

Муаллифлик, табиатига кўра, мукаммал, кучли, имтиёз, интеллектуал, иқтисодиёт, бозор иқтисодиёти, ақл, онг, меҳнат қуроллари, изланиш, яратиш, ижод, мулк, мантикий, эгалик қилиш, мутлоқ, фикрлаш, объектив, ифодалаш, хошиш, ўлчаш, ўрганиш.

Такрорлаш учун саволлар.

1. Патент ҳуқуқининг ривожланиш тарихи қандай.
2. Ўзбекистонда интеллектуал мулк ҳуқуқларини муҳофазалаш билан боғлиқ масалаларни тартибга солишчи қандай қонунлар мавжуд.

2-мавзу: Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулки объектларини ҳимояланиш бўйича қонунчилиги. Алоҳида ҳуқуқлар. Уларни ҳимояланиш учун ҳужжатларнинг турлари. Ҳимояланиш муддати.

2.1. “Ихтиролар, фойдали моделлар ва соноат намуналари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни.

2.2. Илмий кашфиётлар. Кашфиёт объектлари. Кашфиётни аниқлаш тартиблари.

2.1. “Ихтиролар, фойдали моделлар ва соноат намуналари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни.

Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва соноат намуналари тўғрисида”ги Қонуни 06.05.1994 йилда қабул қилинган ва мазкур қонунга 30.07.2008 да ўзгартириш киритилган. Ушбу Қонуннинг асосий мақсади Ўзбекистон Республикасидаги ихтиролар, фойдали моделлар ва соноат намуналарини ҳуқуқий муҳофаза қилиш ҳамда улардан фойдаланиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат. Соноат мулки объектлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатлардан иборат. Ўзбекистон Республикаси Давлат патент идораси соноат мулки объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш соҳасидаги давлат сиёсатининг амалга оширилишини таъминлайди.

Патент идораси соноат мулки объектларига патент бериш ҳақидаги талабномаларни кўриб чиқиш учун қабул қилади, улар бўйича давлат экспертизасини ўтказди, уларни давлат рўйхатига олади, соноат мулки объектларига патентлар беради, расмий ахборотнома нашр этади, соноат мулки объектлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг қўлланилишига доир

қоидалар қабул қилади ва тушунтиришлар беради ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган Патент идораси тўғрисидаги низомга мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

Давлат бюджети маблағлари, патент божлари, шунингдек Патент идораси томонидан кўрсатиладиган хизматлар ва тақдим этиладиган материаллар учун тўланадиган ҳақ Патент идораси фаолиятини молиялаштириш манбалари ҳисобланади.

Патент идорасининг Апелляция кенгаши қарорлар қабул қилишда мустақилдир ва ўз фаолиятида ушбу Қонун ҳамда бошқа қонун ҳужжатларига амал қилади.

Апелляция кенгаши:

Патент идорасининг талабномада кўрсатилган саноат мулки объектлари хусусидаги қарори устидан;

- саноат мулки объектларига патент берилганлигига қарши манфаатдор юридик ва жисмоний шахслар томонидан;

- саноат мулки объектлари патентларининг ҳақиқийлигига қарши берилган апелляцияларни кўриб чиқади.

Апелляция кенгаши ўз ваколатлари доирасида апелляцияларнинг бошқа турларини ҳам кўриб чиқиши мумкин.

Апелляция кенгаши тўғрисидаги низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

Саноат мулки объектига бўлган ҳуқуқ муаллифга (ҳаммуаллифларга) ёки унинг (уларнинг) ҳуқуқий ворисига (ҳуқуқий ворисларига) тегишли бўлади ва патент билан тасдиқланади.

Агар саноат мулки объектини бир нечта шахс бир-биридан мустақил равишда яратган бўлса, патент олиш ҳуқуқи патент бериш ҳақидаги талабномани Патент идорасига биринчи бўлиб топширган шахсга тегишли бўлади.

Муаллиф (ҳаммуаллифлар), агар ўзи (ўзлари) яратган саноат мулки объектини бошқалар ғайриқонуний ўзлаштириб олиши натижасида бу объектга талабнома топширилган ёки патент олинган бўлса, патент берилганлигига қарши эътироз билдириш ёхуд патент эгаси сифатида ўзига (ўзларига) патентнинг ўтказилишини суд тартибида талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Саноат мулки объектининг патенти давлат экспертизаси ўтказилганидан кейин берилади.

Саноат мулки объектининг патенти саноат мулки объекти устуворлигини, унга муаллифликни ва патент эгасининг саноат мулки объектига эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ҳамда уни тасарруф этишга доир мутлақ ҳуқуқини тасдиқлайди.

Фойдали модель патенти фойдали моделнинг янгилигини, унинг ҳақиқийлигини ва патент эгасининг фойдали моделга эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ҳамда уни тасарруф этишга доир мутлақ ҳуқуқини тасдиқлайди.

Саноат намунаси патенти саноат намунасининг янгилиги ва ўзига хослигини, унинг ҳақиқийлигини ҳамда патент эгасининг саноат намунасига эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этишга доир мутлақ ҳуқуқини тасдиқлайди.

Саноат мулки объекти патентининг тўла ҳажмдаги ҳуқуқий муҳофазаси ёки бу муҳофазанинг фақат бир қисми ҳақиқий эмаслигини исботлаш вазифаси патентни ҳақиқий эмас деб даъво қилаётган тараф зиммасига юкланади.

Патент эгасининг мутлақ ҳуқуқи саноат мулки объекти рўйхатга олинганлиги тўғрисидаги маълумотлар Патент идорасининг расмий ахборотномасида эълон қилинган санадан эътиборан амалда деб ҳисобланади.

Патент идорасига патент бериш ҳақидаги талабнома топширилган санадан эътиборан ҳисоблаганда ихтиро патенти йигирма йил мобайнида, саноат намунаси патенти ўн йил мобайнида, фойдали модель патенти беш йил мобайнида амал қилади.

Ихтиро патентининг амал қилиши қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда патент эгасининг илтимосномасига биноан Патент идораси томонидан кўпи билан беш йил муддатга узайтирилиши мумкин. Бундай ихтиро патентининг амал қилишини узайтириш тартиби Патент идораси томонидан белгиланади.

Саноат намунаси патентининг ва фойдали модель патентининг амал қилиш муддати патент эгасининг илтимосномасига биноан Патент идораси томонидан тегишинча беш йилга ҳамда уч йилга узайтирилиши мумкин.

2.2 Илмий кашфиётлар. Кашфиёт объектлари. Кашфиётни аниқлаш тартиблари.

Ихтиро ҳамда фойдали модель патенти таъминлайдиган ҳуқуқий муҳофаза ҳажми уларнинг формуласи билан, саноат намунаси патенти таъминлайдиган ҳуқуқий муҳофаза ҳажми эса буюмнинг (макетнинг, расмнинг) тасвирида акс эттирилган муҳим белгилари ва (ёки) уларнинг комбинацияси (бундан буён матнда унинг муҳим белгилари мажмуи деб юритилади) билан белгиланади.

Саноат мулки объекти патенти, шунингдек уни олиш ҳуқуқи мерос бўлиб ўтади.

Агар ихтиро сифатида кўрсатилган объект янги, ихтиролик даражасига эга ва уни саноатда қўллаш мумкин бўлса, у ҳуқуқий муҳофаза қилинади.

Агар ихтиро техника тараққиёти даражасидан маълум бўлмаса, у янги деб ҳисобланади.

Агар ихтиро техника тараққиёти даражаси ҳақидаги маълумотлардан яққол аён бўлмаса, у ихтиролик даражасига эга бўлади.

Техника тараққиёти даражаси ихтиро устуворлиги санасига қадар жаҳонда оммага ошкор бўлган ҳар қандай маълумотларни ўз ичига олади.

Ихтиронинг янгилигини аниқлаш чоғида бирмунча олдин устуворликка эга бўлган ҳолда топширилган ва чақириб олинмаган патент бериш ҳақидаги талабномалар ҳам ҳисобга олинади.

Агар ихтиродан саноат, кишлок хўжалиги, соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларда фойдаланиш мумкин бўлса, у саноатда қўллаш мумкин деб ҳисобланади.

Ихтирога тааллуқли ахборотнинг муаллиф, талабнома берувчи ёки улардан бевосита ёхуд билвосита шу ахборотни олган ҳар қандай шахс томонидан оммавий тарзда ошкор этилиши, агар ихтирога патент бериш ҳақидаги талабнома ахборот ошкор этилган санадан эътиборан кўпи билан олти ой ичида Патент идорасига топширилган бўлса, ихтиронинг патентга лаёқатлилигини тан олишга таъсир кўрсатадиган ҳолат сифатида эътироф этилмайди. Бунда ушбу ҳолни исботлаб бериш вазифаси муаллиф, талабнома берувчи зиммасида бўлади.

Ҳар қандай соҳада:

маҳсулотга (хусусан, қурилма, модда, микроорганизм штамми, ўсимликлар ёки ҳайвонлар хужайраларининг турларига);

усулга (моддий воситалар ёрдамида моддий объект устида хатти-ҳаракатларни амалга ошириш жараёнига) тааллуқли бўлган техник ечим ихтиро сифатида эътироф этилади.

Қуйидагилар ихтиро сифатида эътироф этилмайди:

илмий назариялар ва математика усуллари;

ташқил этиш ва бошқариш усуллари;

шартли белгилар, жадваллар, қоидалар;

ақлий операцияларни бажариш қоидалари ва усуллари;

электрон ҳисоблаш машиналари учун алгоритмлар ва дастурлар;

бинолар, иншоотлар, ҳудудларни режалаштириш лойиҳалари ва чизма тарҳлари;

эстетика талабларини қаноатлантиришга йўналтирилган, буюмларнинг фақат ташқи кўринишига оид ечимлар;

интеграл микросхемаларнинг топологиялари;

ўсимлик навлари ва ҳайвон зотлари;

жамоат манфаатларига, инсонпарварлик ва ахлоқ қоидаларига зид ечимлар.

Агар фойдали модель сифатида кўрсатилган объект янги бўлса ва уни саноатда қўллаш мумкин бўлса, у ҳуқуқий муҳофаза қилинади.

Агар фойдали моделнинг муҳим белгилари мажмуи техника тараққиёти даражасидан маълум бўлмаса, у янги деб ҳисобланади.

Техника тараққиёти даражаси талабномада кўрсатилган фойдали модель амалга ошириши мумкин бўлган вазифаларни бажара оладиган воситалар ҳақидаги Ўзбекистон Республикасида ҳамма фойдалана оладиган барча маълумотларни, шунингдек уларни қўллашга доир маълумотларни ўз ичига олади.

Фойдали модель, агар ундан амалда фойдаланиш мумкин бўлса, саноатда қўллаш мумкин деб ҳисобланади.

Фойдали моделга тааллуқли ахборотнинг муаллиф, талабнома берувчи ёки улардан бевосита ёхуд билвосита шу ахборотни олган ҳар қандай шахс томонидан оммавий тарзда ошкор этилиши, агар фойдали моделга патент бериш ҳақидаги талабнома ахборот ошкор этилган санадан эътиборан қўпи билан олти ой ичида Патент идорасига топширилган бўлса, фойдали моделнинг патентга лаёқатлилигини тан олишга таъсир кўрсатадиган ҳолат сифатида эътироф этилмайди. Бунда ушбу ҳолни исботлаб бериш вазифаси муаллиф, талабнома берувчи зиммасида бўлади.

Қурилмаларнинг конструктив йўл билан бажарилиши фойдали моделларга тааллуқлидир.

Агар саноат намунаси сифатида кўрсатилган объект янги ва оригинал (ўзига хос) бўлса, у ҳуқуқий муҳофаза қилинади.

Агар саноат намунасининг муҳим белгилари мажмуи саноат намунасига устуворлик бериш санасига қадар жаҳонда оммага ошкор бўлган маълумотлардан аён бўлмаса, у янги деб эътироф этилади.

Саноат намунасининг янгилигини аниқлаш чоғида бирмунча олдин устуворликка эга бўлган ҳолда топширилган ва чақириб олинмаган патент бериш ҳақидаги талабномалар ҳам ҳисобга олинади.

Саноат намунаси, агар унинг муҳим белгилари мажмуи буюм хусусиятларининг ижодий жиҳатлари билан боғлиқ бўлса, оригинал деб эътироф этилади.

Саноат намунасига тааллуқли ахборотнинг муаллиф, талабнома берувчи ёки улардан бевосита ёхуд билвосита шу ахборотни олган ҳар қандай шахс томонидан оммавий тарзда ошкор этилиши, агар саноат намунасига патент бериш ҳақидаги талабнома ахборот ошкор этилган санадан эътиборан қўпи билан олти ой ичида Патент идорасига топширилган бўлса, саноат намунасининг патентга лаёқатлилигини тан олишга таъсир кўрсатадиган ҳолат сифатида эътироф этилмайди. Бунда ушбу ҳолни исботлаб бериш вазифаси муаллиф, талабнома берувчи зиммасида бўлади.

Буюмнинг ташқи кўринишини ифодаладиган бадий-конструкторлик ечими саноат намуналари жумласига киради.

Қуйидагилар саноат намуналари деб эътироф этилмайди:

матбаа маҳсулотлари;

архитектура объектлари (кичик архитектура шаклларида ташқари), саноат, гидротехника иншоотлари ва бошқа стационар иншоотлар;

суюқ, газсимон, сочилувчан ёки шунга ўхшаш моддалардан иборат ўзгарувчан шаклдаги объектлар;

буюмнинг фақат техник вазифаси билан боғлиқ бўлган ечимлар;

жамоат манфаатларига, инсонпарварлик ва ахлоқ қоидаларига зид ечимлар.

Ижодий меҳнати билан саноат мулки объектини яратган жисмоний шахс шу объектнинг муаллифи деб эътироф этилади.

Агар саноат мулки объекти бир нечта жисмоний шахснинг биргаликдаги ижодий меҳнати асосида яратилган бўлиб, улар ўртасида тузилган шартномада бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, уларнинг барчаси шу объектнинг тенг ҳуқуқли ҳаммуаллифлари деб эътироф этилади.

Муаллифлик ҳуқуқи бошқага ўтказилмайдиган ва топширилмайдиган шахсий номулкий ҳуқуқдир.

Саноат мулки объектининг патенти қуйидагиларга берилади:

саноат мулки объектининг муаллифига (ҳаммуаллифларига) ёки унинг (уларнинг) меросхўрига (меросхўрларига);

муаллиф ёки унинг меросхўри томонидан патент бериш ҳақидаги талабномада ёки саноат мулки объекти рўйхатдан ўтказилгунга қадар Патент идорасига топширилган талабнома берувчини ўзгартириш ҳақидаги аризада кўрсатилган юридик ва (ёки) жисмоний шахсларга (уларнинг ўзи рози бўлган тақдирда);

ушбу моддада назарда тутилган ҳолларда иш берувчига.

Ходим томонидан ўз хизмат вазифаларини ёки иш берувчидан олган аниқ топшириқни бажариш муносабати билан яратилган саноат мулки объектининг патентига бўлган ҳуқуқ, агар бу ҳол улар ўртасида тузилган шартномада назарда тутилган бўлса, иш берувчига тегишли бўлади.

Агар иш берувчи билан муаллиф (ҳаммуаллифлар) ўртасидаги шартномада ушбу модданинг иккинчи қисмидаги қоидалар назарда тутилган бўлмаса, у ҳолда муаллиф (ҳаммуаллифлар) талабнома топшириш ва саноат мулки объектининг патентини ўз номига олиш ҳуқуқига эга бўлади. Бунда иш берувчи патент эгасига шартномада белгиланадиган миқдорда товон тўлаб, ўз ишлаб чиқаришида тегишли саноат мулки объектидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади.

Иш берувчи саноат мулки объектини сир сақлаган тақдирда муаллифга (ҳаммуаллифларга) мутаносиб равишда ҳақ тўлаши шарт, ҳақ миқдори шартномада белгиланади.

Агар саноат мулки объектидан ўз хоҳишича фойдаланиш бошқа патент эгаларининг ҳуқуқларини, шу жумладан, бошқа шахсларнинг мазкур объектдан фойдаланишини тақиқлаб қўйиш ҳуқуқини бузмаса, бундай фойдаланиш патент эгасига тегишлидир, шу зайдда фойдаланиш ушбу Қонунга мувофиқ патент эгасининг ҳуқуқини бузиш деб ҳисобланмайдиган ҳоллар бундан мустасно.

Бир нечта патент эгасига қарашли бўлган саноат мулки объектидан фойдаланиш борасидаги ўзаро муносабатлар улар ўртасидаги келишувга биноан белгиланади. Бундай келишув бўлмаган тақдирда, ҳар бир патент эгаси муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектидан ўз хоҳишича фойдаланиши мумкин, лекин қолган патент эгаларининг розилигисиз объектга мутлақ лицензия беришга ёки патентни ўзга шахсга топширишга ҳақли эмас.

Патент эгаси патент билан тасдиқланган саноат мулки объектига бўлган ҳуқуқни патентдан ўзганинг фойдасига воз кечиш тўғрисидаги шартнома бўйича ёки саноат мулки объектидан фойдаланиш ҳуқуқини

лицензия шартномаси бўйича ҳар қандай юридик ёхуд жисмоний шахсга (шахсларга) топшириши мумкин. Патентдан ўзганинг фойдасига воз кечиш тўғрисидаги шартнома ва лицензия шартномаси Патент идорасида рўйхатдан ўтказилиши керак.

Патент эгаси фойдаланилаётган саноат мулки объектлари патентланганлигини кўрсатувчи огоҳлантириш тамғасидан фойдаланиши мумкин.

Патент эгалари патент рўйхатга олинган санадан бошлаб уч йил мобайнида саноат мулки объектидан фойдаланмаса ёки етарли даражада фойдаланмаса, ушбу муҳофаза этилаётган саноат мулки объектидан фойдаланишни хоҳловчи ва фойдаланишга тайёр ҳар қандай шахс, патент эгаси лицензия шартномаси тузишдан бош тортган тақдирда, ўзига мажбурий номутлақ лицензия беришни сўраб судга илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкин.

Қуйидаги ҳоллар патент эгаси мутлақ ҳуқуқининг бузилиши сифатида эътироф этилмайди:

Ўзбекистон Республикасида муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган қурилмаларни Саноат мулкини муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенцияси иштирокчиси бўлган бошқа давлатнинг транспорт воситасида мазкур восита вақтинча ёки тасодифан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида турган вақтда, башарти бу қурилмалардан фақат мазкур воситанинг эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бўлса, қўллаш;

патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситалар устида илмий тадқиқот ёки тажриба ўтказиш;

патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситаларни табиий офатлар, ҳалокатлар, эпидемиялар ва бошқа фавқулодда ҳолатларда қўллаш;

патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситаларни, агар бу воситалар фуқаролик муомаласига қонуний йўл билан киритилган бўлса, қўллаш;

патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситаларни даромад олмай шахсий мақсадларда қўллаш;

дорихоналарда шифокор рецепти бўйича дориларни бир маротабалик тайёрлаш.

Патент билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан ушбу Қонуннинг 11 ва 32-моддаларида назарда тутилган қоидаларга ҳилоф равишда фойдаланаётган ҳар қандай шахс патент эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузувчи ҳисобланади.

Тегишли патентланган саноат мулки объектини ўз ичига олган маҳсулот ёки буюмни рухсатсиз тайёрлаш, қўллаш, импорт қилиш, сотишга таклиф этиш, сотиш, фуқаролик муомаласига бошқа йўсинда киритиш ёки шу мақсадда сақлаб туриш, шунингдек ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усулни қўллаш ёхуд ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усулда бевосита тайёрланган маҳсулотни фуқаролик

муомаласига киритиш ёки шу мақсадда сақлаб туриш патент эгаси мутлақ ҳуқуқининг бузилиши деб эътироф этилади. (ЎзР 30.07.2008 й. ЎРҚ-164-сон Қонуни тахриридаги қисм), (Олдинги тахририга қаранг)

Саноат мулки объектдан патент эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузган ҳолда фойдаланаётган шахслар патент эгасининг талабига кўра:

патент эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузувчи ҳаракатларни тўхтатишлари;

патент эгасига етказилган зарарнинг ўрнини қонун ҳужжатларига мувофиқ қоплашлари шарт.

Патент бериш ҳақидаги талабнома муаллиф, иш берувчи ёки уларнинг ҳуқуқий вориси (бундан буён матнда талабнома берувчи деб юритилади) томонидан Патент идорасига топширилади.

Патент бериш ҳақидаги талабномаларга белгиланган миқдорда патент божи тўланганлигини ёки патент божи тўлашдан озод қилишнинг ёхуд унинг миқдори камайтирилишининг асосларини тасдиқлайдиган ҳужжат илова қилинади.

Патент бериш ҳақидаги талабнома ҳужжатларига доир талаблар Патент идораси томонидан белгиланади.

Патент бериш ҳақидаги талабнома шахсан, патент вакили ёки ишончли шахс орқали топширилиши мумкин.

Ихтирога патент бериш ҳақидаги талабнома (бундан буён матнда ихтиро ҳақидаги талабнома деб юритилади) битта ихтирога ёки ягона ихтирочилик фикрини (ихтиро бирлиги талабини) ташкил этган тарзда бир-бири билан узвий боғланган ихтиролар гуруҳига тааллуқли бўлиши керак.

Ихтиро ҳақидаги талабнома:

ихтиронинг муаллифи (ҳаммуаллифлари) ва кимнинг номига патент бериш сўралаётган бўлса, ана шу шахс, шунингдек уларнинг турар жойи ёки жойлашган манзили кўрсатилган патент бериш ҳақидаги аризани;

ихтиронинг уни амалга ошириш учун етарли бўлган даражада тўлиқ очиқ берилган тавсифини;

ихтиронинг моҳиятини ифодаловчи ҳамда унинг тавсифига тўла мувофиқ бўлган формуласини;

агар ихтиронинг моҳиятини тушуниш учун зарур бўлса, чизмалар ва бошқа материалларни;

ихтиро рефератини ўз ичига олиши лозим.

Фойдали моделга патент бериш ҳақидаги талабнома (бундан буён матнда фойдали модель ҳақидаги талабнома деб юритилади) битта фойдали моделга ёки ягона ижодкорлик фикрини (фойдали модель бирлиги талабини) ташкил этган тарзда бир-бири билан узвий боғланган фойдали моделлар гуруҳига тааллуқли бўлиши керак.

Фойдали модель ҳақидаги талабнома:

фойдали моделнинг муаллифи (ҳаммуаллифлари) ва кимнинг номига патент бериш сўралаётган бўлса, ана шу шахс, шунингдек уларнинг турар жойи ёки жойлашган манзили кўрсатилган патент бериш ҳақидаги аризани;

фойдали моделнинг уни амалга ошириш учун етарли бўлган даражада тўлиқ очиб берилган тавсифини;

фойдали моделнинг моҳиятини ифодаловчи ҳамда унинг тавсифига тўла мувофиқ бўлган формуласини;

агар фойдали моделнинг моҳиятини тушуниш учун зарур бўлса, чизмалар ва бошқа материалларни;

фойдали модель рефератини ўз ичига олиши лозим.

Саноат намунасига патент бериш ҳақидаги талабнома (бундан буён матнда саноат намунаси ҳақидаги талабнома деб юритилади) битта саноат намунасига тааллуқли бўлиши керак ва у шу намуна вариантларини (саноат намунаси бирлиги талабини) қамраб олиши мумкин.

Саноат намунаси ҳақидаги талабнома:

саноат намунасининг муаллифи (хаммуаллифлари) ва кимнинг номига патент бериш сўралаётган бўлса, ана шу шахс, шунингдек уларнинг турар жойи ёки жойлашган манзили кўрсатилган патент бериш ҳақидаги аризани;

буюмнинг ташқи кўриниши ҳақида тўла-тўқис, бор тафсилоти билан тасаввур қилиш имконини берувчи буюм акс эттирилган тасвирлар туркумини, макет ёки расмни;

агар саноат намунасининг моҳиятини очиб бериш учун зарур бўлса, буюм умумий кўринишининг чизмаси, эргономик схемаси, конфекцион харитасини;

саноат намунасининг ундаги муҳим белгилар мажмуини акс эттирган тавсифини ўз ичига олиши лозим.

Саноат мулки объекти устуворлиги патент бериш ҳақидаги талабнома Патент идорасига топширилган санага кўра белгиланади.

Саноат мулки объекти устуворлиги:

Саноат мулкини муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенцияси иштирокчиси бўлган бошқа давлатда (конвенция устуворлиги) топширилган биринчи талабнома қайд этилган сана бўйича, агар мазкур санадан эътиборан ихтиро ҳақидаги талабнома ва фойдали модель ҳақидаги талабнома ўн икки ой ичида, саноат намунаси ҳақидаги талабнома эса олти ой ичида Патент идорасига келиб тушган бўлса, белгиланиши мумкин. Агар конвенция устуворлиги сўралган талабнома уни берувчига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра белгиланган муддатда топшириб улгурилмаса, бу муддат Патент идораси томонидан кўпи билан икки ойга узайтирилиши мумкин. Конвенция устуворлиги ҳуқуқидан фойдаланиш истагидаги талабнома берувчи ўзининг ана шу истагини талабномани топшириш чоғида кўрсатиб ўтиши ва (ёки) зарур материалларни талабнома топширилган санадан эътиборан кўпи билан уч ой ичида Патент идорасига такдим этиши шарт;

қўшимча материаллар топширилган сана бўйича, агар талабномага илова қилинган қўшимча материаллар талабномада кўрсатилган саноат мулки объекти моҳиятини ўзгартириб юборади деб топилиши муносабати билан уларни қабул қилиш мумкин эмаслигини Патент идораси талабнома берувчига билдирган санадан эътиборан уч ой муддат тугагунга қадар бу

қўшимча материаллар талабнома берувчи томонидан мустақил талабнома сифатида расмийлаштирилган бўлса, белгиланиши мумкин; (ЎзР 30.07.2008 й. ЎРҚ-164-сон Қонуни таҳриридаги хат боши)

шу талабнома берувчининг Патент идорасига бирмунча олдин тақдим этган, ушбу саноат мулки объектининг моҳиятини очиб берувчи талабномаси топширилган сана бўйича, агар бундай устуворлик сўралаётган талабнома бирмунча олдин берилган ихтиро ҳақидаги талабнома ва фойдали модель ҳақидаги талабнома келиб тушган санадан эътиборан ўн икки ой ичида ва бирмунча олдин берилган саноат намунаси ҳақидаги талабнома келиб тушган санадан эътиборан олти ой ичида топширилган бўлса, белгиланиши мумкин. Бунда бирмунча олдин топширилган талабнома чақириб олинган деб ҳисобланади.

Саноат мулки объекти устуворлиги олдин топширилган бир нечта талабнома ёки уларга доир қўшимча материаллар асосида бу талабномалар ва қўшимча материалларга нисбатан ушбу моддада белгиланган шартларга риоя қилинган ҳолда белгиланиши мумкин. (ЎзР 30.07.2008 й. ЎРҚ-164-сон Қонуни таҳриридаги қисм)

Агар давлат экспертизаси жараёнида патент бериш ҳақидаги ўхшаш талабномалар айна битта устуворлик санасига эга эканлиги аниқланса, у ҳолда патент Патент идорасига олдинроқ сана билан жўнатилганлиги исботланган талабнома бўйича, башарти жўнатилган саналари ҳам бир хил бўлиб чиқса, қайси бирида Патент идорасининг рўйхатга олиш кириш рақами олдин қайд этилган бўлса, шу талабнома бўйича берилади.

Саноат мулки объекти устуворлиги бирмунча олдин устуворлик сўралган, чақириб олинган патент бериш ҳақидаги талабнома келиб тушган санага кўра белгиланиши мумкин эмас.

Патент бериш ҳақидаги ажратилган алоҳида талабнома бўйича саноат мулки объекти устуворлиги Патент идорасига топширилган дастлабки талабнома санасига кўра белгиланади.

Талабнома берувчи патент бериш ҳақидаги қарор қабул қилингунга қадар ихтиро ҳақидаги талабномани фойдали модель ҳақидаги талабнома, фойдали модель ҳақидаги талабномани эса ихтиро ҳақидаги талабнома қилиб ўзгартиришга ҳақлидир. Бундай ўзгартиришлар чоғида биринчи талабноманинг устуворлиги сақланиб қолади.

Талабномаларни ўзгартириш тегишли патент божи тўлангандан сўнг амалга оширилади.

Патент идораси патент бериш ҳақидаги талабнома бўйича расмий экспертиза, фойдали модель ҳақидаги талабнома экспертизаси ҳамда ихтиро ҳақидаги талабноманинг ёки саноат намунаси ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизасидан иборат бўлган давлат экспертизасини ўтказди.

Талабнома берувчи патент бериш ҳақидаги талабнома топширилган санадан эътиборан икки ой мобайнида талабномада кўрсатилган саноат мулки объектининг моҳиятини ўзгартирмаган ҳолда унга тузатишлар, аниқликлар ёки қўшимча материаллар киритиш ҳуқуқига эга. Патент бериш

ҳақидаги талабнома бўйича тузатишлар, аниқликлар ёки қўшимча материаллар патент божи тўланган тақдирда, кўрсатилган муддат ўтганидан кейин, лекин Патент идораси патент бериш ҳақида қарор қабул қилгунигача қадар тақдим этилиши мумкин.

Белгиланган талаблар бузилган ҳолда расмийлаштирилган патент бериш ҳақидаги талабнома юзасидан талабнома берувчига сўров юборилиб, унда шу сўров йўлланган санадан эътиборан уч ой ичида тузатишлар киритилган ёки етишмаётган материалларни тақдим этиш таклиф қилинади. Агар талабнома берувчи сўралган материалларни ёки белгиланган муддатни узайтириш тўғрисидаги илтимосномани кўрсатилган муддатда тақдим этмаса, патент бериш ҳақидаги талабнома чақириб олинган ҳисобланади. Белгиланган муддат талабнома берувчининг илтимосномасига кўра шу муддат ўтган санадан кейин кўпи билан ўн икки ойга узайтирилиши мумкин.

Саноат мулки объекти бирлиги талаблари бузилган ҳолда топширилган патент бериш ҳақидаги талабнома юзасидан талабнома берувчига тегишли сўров унга юборилган санадан эътиборан уч ой муддат ичида ушбу объектлардан қайси бири кўриб чиқилиши лозимлигини хабар қилиш ҳамда тегишинча талабнома ҳужжатларига аниқликлар киритиш таклиф қилинади. Дастлабки талабнома материалларига киритилган бошқа объектлар алоҳида талабномаларга ажратилиши мумкин. Агар талабнома берувчи ушбу объектлардан қайси бирини кўриб чиқиш зарурлигини хабар қилмаса ва аниқлик киритилган материалларни тақдим этмаса, ихтиро, фойдали модель формуласида ёки саноат намунаси тавсифида биринчи қилиб кўрсатилган объект давлат экспертизасидан ўтказилади.

Давлат экспертизаси сўрови бўйича материалларни тақдим этишнинг талабнома берувчи томонидан ўтказиб юборилган муддатлари, белгиланган муддатларни узайтириш муқаррарлигини тақозо этган сабаблар тасдиқланган ва патент божи тўланган тақдирда, Патент идораси томонидан тикланиши мумкин. Ўтказиб юборилган муддатларни тиклаш тўғрисидаги илтимоснома талабнома берувчи томонидан ўтказиб юборилган муддат тугаган кундан бошлаб кўпи билан ўн икки ой ичида топширилиши мумкин.

Талабнома берувчи саноат мулки объекти тегишли давлат реестрида давлат рўйхатидан ўтказилгунга қадар давлат экспертизасининг исталган босқичида патент бериш ҳақидаги талабномани чақириб олиши мумкин.

Патент бериш ҳақидаги талабнома материалларидаги маълумотлар Патент идораси томонидан сир сақланиши керак ва улар ҳақидаги ахборот талабнома берувчи ёки патент эгасининг розилигисиз берилмайди. Талабнома материалларидаги ахборотни ихтиро ҳақидаги талабнома тўғрисидаги ёки фойдали модель ва саноат намунаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги маълумотлар расмий равишда эълон қилингунга қадар ошкор этганлик қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Агар ихтиро ҳақидаги талабнома ёки фойдали модель ҳақидаги талабнома материалларида давлат сирларини ташкил қилган маълумотлар мавжуд бўлса, бундай талабнома бўйича иш юритиш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Патент идораси томонидан кўриб чиқиш учун қабул қилиб олинган патент бериш ҳақидаги талабномалар талабнома берувчиларга қайтарилмайди.

Расмий экспертиза патент бериш ҳақидаги талабнома топширилган санадан бошлаб икки ой ўтгандан кейин Патент идораси томонидан ўтказилади. Талабнома берувчининг илтимосномасига биноан расмий экспертиза кўрсатилган муддат ўтмасиданоқ бошланиши мумкин. Бу ҳолда талабнома берувчи илтимоснома топширилган пайдан бошлаб қўшимча патент божи тўламасдан талабнома материалларига ўз ташаббуси билан қўшимчалар, тузатишлар ва аниқликлар киритиш ҳуқуқидан маҳрум бўлади.

Расмий экспертиза мобайнида тақдим этилган таклифнинг ҳуқуқий муҳофаза таъминланадиган саноат мулки объектларига қай даражада мувофиқлиги кўриб чиқилади. Расмий экспертиза натижалари бўйича Патент идорасининг қарори талабнома берувчига маълум қилинади.

Талабнома берувчи Патент идорасининг қарори устидан қарор юборилган санадан эътиборан уч ойлик муддат ичида Апелляция кенгашига апелляция бериши мумкин. Апелляция кенгаши апелляция келиб тушган санадан эътиборан икки ойлик муддат ичида уни кўриб чиқиши лозим.

Апелляция кенгашининг қарори устидан қарор қабул қилинган санадан эътиборан олти ой ичида судга шикоят қилиниши мумкин.

Ихтиро ҳақидаги талабнома тўғрисидаги маълумотлар кўриб чиқиш учун қабул қилинган талабнома топширилган санадан эътиборан ўн саккиз ой ўтгандан кейин расмий ахборотномада эълон қилинади. Эълон қилинадиган маълумотлар таркиби Патент идораси томонидан белгиланади.

Талабнома берувчининг илтимосномасига кўра Патент идораси кўриб чиқиш учун қабул қилинган ихтиро ҳақидаги талабнома топширилган санадан эътиборан ўн саккиз ой ўтгунига қадар ихтиро ҳақидаги талабнома тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиши мумкин.

Ихтиро ҳақидаги талабнома тўғрисидаги маълумотлар эълон қилинганидан кейин ҳар қандай шахс ушбу талабномага доир ҳужжатлар билан танишиб чиқишга ҳақли. Ихтиро ҳақидаги талабномага доир ҳужжатлар билан танишиб чиқиш тартиби Патент идораси томонидан белгиланади.

Патент идораси патент божи тўланган тақдирда фойдали модель ҳақидаги талабномани экспертизадан ўтказди. Патент божи расмий экспертизанинг талабнома кўриб чиқишга қабул қилингани тўғрисидаги қарори талабнома берувчига юборилган санадан эътиборан уч ой ичида тўланиши мумкин. Кўрсатилган муддат ўтказиб юборилган тақдирда талабнома чақириб олинган деб ҳисобланади.

Экспертиза ўтказилаётганда талабномада кўрсатилган объектнинг ушбу Қонун 7-моддасида белгиланган патентга лаёқатлилиқ шартларига мувофиқлиги текширилади.

Агар экспертиза натижасида талабнома фойдали моделлар сифатида муҳофаза қилинадиган объектларга тааллуқли бўлмаган таклиф тўғрисида

эканлиги аниқланса, Патент идораси патент беришни рад этиш ҳақида қарор қабул қилади, талабнома берувчи бундан хабардор қилинади.

Агар талабнома экспертизаси натижасида фойдали модель ҳақидаги талабнома материаллари қўйилган талабларга мос эканлиги аниқланса, Патент идораси фойдали моделга патент бериш тўғрисида қарор қабул қилади, талабнома берувчи бундан хабардор этилади.

Фойдали модель сифатида талабномада кўрсатилган объектнинг патентга лаёқатлилиқ шартларига мувофиқ эмаслиги аниқланган тақдирда Патент идораси фойдали моделга патент беришни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилади, талабнома берувчи бундан хабардор этилади. (ЎзР 30.07.2008 й. ЎРҚ-164-сон Қонуни тахриридаги қисм)

Талабнома берувчи Патент идорасининг қарори устидан қарор юборилган санадан эътиборан уч ойлик муддат ичида Апелляция кенгашига апелляция бериши мумкин. Апелляция кенгаши апелляция келиб тушган санадан эътиборан икки ойлик муддат ичида уни кўриб чиқиши лозим.

Апелляция кенгашининг қарори устидан қарор қабул қилинган санадан эътиборан олти ой ичида судга шикоят қилиниши мумкин.

Патент идораси патент божи тўланган тақдирда, талабнома берувчининг ёки ҳар қандай шахснинг илтимосномасига кўра ихтиро ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизаси ўтказади. Илтимоснома талабнома топшириляётганда ёки кўриб чиқиш учун қабул қилинган талабнома топширилган санадан эътиборан уч йил ичида топширилиши мумкин. Талабнома берувчи келиб тушган илтимосномалар ҳақида Патент идораси томонидан хабардор қилинади.

Ихтиро ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизаси ўтказиш тўғрисидаги илтимосномани топшириш муддати бундай илтимоснома билан биргаликда патент божи тўланганлигини тасдиқловчи ҳужжат тақдим этилган тақдирда, талабнома берувчининг талабнома топширилган санадан эътиборан уч йил ўтгунига қадар топширилган илтимосномасига кўра Патент идораси томонидан кўпи билан икки ойга узайтирилиши мумкин.

Ихтиро ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизаси ўтказиш тўғрисидаги илтимоснома уч йиллик муддатда келиб тушмаган тақдирда, ихтиро ҳақидаги талабнома чақириб олинган ҳисобланади.

Патент идораси патент божи тўланган тақдирда, саноат намунаси ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизаси ўтказади. Патент божи расмий экспертизанинг патент бериш ҳақидаги талабнома кўриб чиқиш учун қабул қилинганлиги тўғрисидаги қарори талабнома берувчига юборилган санадан эътиборан уч ой муддат ичида тўланиши мумкин. Кўрсатилган муддат бузилган тақдирда, талабнома чақириб олинган ҳисобланади.

Агар ихтиро ҳақидаги талабноманинг ёки саноат намунаси ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизаси натижасида талабнома берувчи таклиф қилган формула билан ифодаланган ихтиро

сифатида талабномада кўрсатилган объектнинг ёки муҳим белгилари мажмуи билан ифодаланган саноат намунаси сифатида талабномада кўрсатилган объектнинг белгиланган талабларга мослиги аниқланса, Патент идораси патент бериш ҳақида қарор қабул қилади.

Ихтиро ёки саноат намунаси сифатида талабномада кўрсатилган объектнинг патентга лаёқатлилиқ шартларига мос эмаслиги аниқланган тақдирда, Патент идораси патент беришни рад этиш ҳақида қарор қабул қилади.

Талабнома берувчи Патент идорасининг қарори устидан қарор юборилган санадан эътиборан уч ойлик муддат ичида Апелляция кенгашига апелляция бериши мумкин. Апелляция кенгаши апелляция келиб тушган санадан эътиборан тўрт ой ичида уни кўриб чиқиши лозим.

Апелляция кенгашининг қарори устидан қарор қабул қилинган санадан эътиборан олти ой ичида судга шикоят қилиниши мумкин.

Ихтирога ихтиро ҳақидаги талабнома тўғрисидаги маълумотлар эълон қилинган санадан ихтиро давлат рўйхатидан ўтказилганлиги ҳақидаги маълумотлар эълон қилинадиган санага қадар вақтинчалиқ ҳуқуқий муҳофаза берилади.

Агар ихтиро ҳақидаги талабнома чақириб олинган бўлса ёки ушбу талабнома бўйича Патент идораси томонидан патент беришни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилиниб, бу қарор устидан шикоят бериш имконияти тугаган бўлса, вақтинчалиқ ҳуқуқий муҳофаза юз бермаган ҳисобланади.

Ихтиродан унинг вақтинчалиқ ҳуқуқий муҳофазаси даврида фойдаланаётган шахс ихтирога патент олинганидан кейин патент эгасининг талабига кўра унга миқдори патент эгаси билан келишув асосида белгиланадиган пул товони тўлаши шарт.

Патент идораси патент бериш тўғрисида қарор қабул қилганидан сўнг саноат мулки объектини тегишинча Давлат ихтиролар реестрида, Давлат фойдали моделлар реестрида ёки Давлат саноат намуналари реестрида давлат рўйхатига олади.

Патент идораси саноат мулки объектлари рўйхатга олинганлиги тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган расмий ахборотнома нашр этади. Эълон қилинадиган маълумотларнинг тўлиқ рўйхати ва таркиби Патент идораси томонидан белгиланади.

Саноат мулки объектига патент бериш объект рўйхатга олинганлиги ҳақидаги маълумотлар расмий ахборотномада эълон қилинган санадан эътиборан ўн кун ўтганидан кейин Патент идораси томонидан амалга оширилади.

Саноат мулки объекти патенти Ўзбекистон Республикаси номидан берилади ва Патент идораси раҳбари томонидан имзоланади.

Саноат мулки объекти патенти бир нечта киши номига сўралганда уларга битта патент берилади.

Саноат мулки объекти патентининг шакли ва унда кўрсатиладиган маълумотлар таркиби Патент идораси томонидан белгиланади.

Берилган саноат мулки объекти патентидаги кўзга яққол ташланиб турган ва техник хатолар патент эгасининг талабига кўра Патент идораси томонидан тузатилади.

Саноат мулки объекти патенти Апелляция кенгашига берилган апелляция бўйича исталган вақтда ҳуқуқий муҳофазанинг тўлиқ ҳажмида ёки унинг фақат бир қисми бўйича қуйидаги асосларга кўра ҳақиқий эмас деб эътироф этилиши мумкин:

муҳофаза қилинадиган саноат мулки объекти патентга лаёқатлилиқ шартларига мос эмаслиги;

ихтиро, фойдали модель формуласида ёки саноат намунасининг муҳим белгилари мажмуида талабноманинг дастлабки материалларида бўлмаган белгиларнинг мавжудлиги.

Саноат мулки объекти патентининг тўла ҳажмдаги ҳуқуқий муҳофазаси ёки бу муҳофазанинг фақат бир қисми ҳақиқий эмаслигини исботлаш вазифаси патентни ҳақиқий эмас деб даъво қилаётган тараф зиммасида бўлади.

Саноат мулки объектига патент бериш Апелляция кенгашига апелляция топширилиши муносабати билан тўхтатиб турилиши мумкин.

Апелляция кенгашининг қарори устидан қарор қабул қилинган санадан эътиборан олти ой ичида судга шикоят қилиниши мумкин.

Агар низо судда кўриб чиқиладиган бўлса, низо ҳал этилгунига қадар саноат мулки объектига доир ишни юритиш Патент идораси томонидан тўхтатиб турилади.

Саноат мулки объекти патентининг амал қилиши унинг ушбу Қонунга мувофиқ белгиланган амал қилиш муддати ўтганидан кейин тугатилади.

Саноат мулки объекти патентининг амал қилиши:

патентни ўз кучида сақлаб турганлик учун патент божлари белгиланган муддатда тўланмаганда;

патент эгаси Патент идорасига топширган аризага асосан муддатида илгари тугатилади.

Саноат мулки объекти патентининг амал қилиши муддатида илгари тугатилганлиги тўғрисидаги маълумотлар Патент идорасининг расмий ахборотномасида эълон қилинади.

Патентни ўз кучида сақлаб турганлик учун патент божи белгиланган муддатда тўланмаганлиги сабабли амал қилиши тугатилган саноат мулки объекти патентининг амал қилиши патент эгасининг илтимосномасига кўра тикланиши мумкин. Бундай илтимоснома патентнинг амал қилиши тугатилган санадан эътиборан уч йил муддат ичида, бироқ патентнинг ушбу Қонунда назарда тутилган амал қилиш муддати тугагунига қадар Патент идорасига топширилиши мумкин.

Патент эгасининг илтимосномасига патентнинг амал қилишини тиклаш учун белгиланган миқдордаги патент божи тўланганлигини тасдиқловчи ҳужжат илова қилиниши керак.

Саноат мулки объекти патентининг амал қилиши тикланганлиги тўғрисидаги маълумотлар расмий ахборотномада эълон қилинади.

Саноат мулки объекти патентининг амал қилиш муддати тугатилган сана билан патентнинг амал қилиши тикланганлиги тўғрисидаги маълумотлар эълон қилинган сана оралиғидаги даврда саноат мулки объектидан фойдаланишни бошлаган ёки бунинг учун зарур тайёргарлик кўрган шахс ишлаб чиқариш ҳажмларини кенгайтирмаган ҳолда саноат мулки объектидан бепул фойдаланиш ҳуқуқини сақлаб қолади.

Патент эгаси ёзма ариза бериб, саноат мулки объекти патентидан воз кечиш ҳуқуқига эга.

Бир нечта патент эгаларидан бирининг саноат мулки объекти патентидан воз кечиши патентнинг амал қилиши тугатилишига олиб келмайди.

Саноат мулки объекти патентидан воз кечиш Патент идораси патент эгасидан ёзма ариза олган санадан эътиборан амал қила бошлайди.

Патент эгаси саноат мулки объекти патентидан воз кечиш нияти тўғрисида муаллифни хабардор қилиши шарт. Муаллиф бундай ҳолда патентга эгалик қилишда устувор ҳуқуққа эга бўлади.

Агар саноат мулки объекти патенти лицензия шартномасининг объекти бўлса, шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, патентдан лицензия эгасининг розилиги билангина воз кечиш мумкин бўлади.

Маҳсулотда (буюмда) ихтиронинг, фойдали моделнинг формула мустақил бандига киритилган ҳар бир белгиси ёки унга муодил бўлган белги қўлланилган бўлса, бу маҳсулот (буюм) патентланган ихтиро, фойдали моделдан фойдаланилган ҳолда тайёрланган, ихтиро патенти билан муҳофаза этиладиган усул эса, қўлланилган деб эътироф этилади.

Маҳсулотни олиш усулига берилган патентнинг амал қилиши айнан шу усул ёрдамида олинган маҳсулотга ҳам татбиқ этилади. Бунда аксини исботловчи далиллар бўлмаса, бу янги маҳсулот патентланган усулда олинган деб ҳисобланади.

Агар маҳсулотда патент берилган саноат намунасининг муҳим белгилари мажмуи бўлса, у патентланган саноат намунасидан фойдаланилган ҳолда тайёрланган деб эътироф этилади.

Саноат мулки объекти устуворлиги белгиланган санага қадар унинг муаллифидан мустақил тарзда айнан ўхшаш бўлган ечимдан фойдаланган ёки шунга етарли даражада тайёргарлик кўрган ҳар қандай юридик ёки жисмоний шахс ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтирмаган тарзда, кейинчалик ҳам ундан бепул фойдаланиш ҳуқуқини сақлаб қолади.

Аввал фойдаланганлик ҳуқуқи бошқа юридик ёки жисмоний шахсга фақат айнан ўхшаш ечимдан фойдаланилган ёки шунга етарли даражада тайёргарлик кўрилган ишлаб чиқариш билан биргаликда топширилиши мумкин.

Патент эгаси бўлмаган ҳар қандай шахс патент билан муҳофаза қилинган саноат мулки объектдан фақат патент эгасининг рухсати билан лицензия шартномаси асосида фойдаланишга ҳақли.

Патент эгаси саноат мулки объектдан фойдаланиш ҳуқуқини ҳар қандай шахсга бериш тўғрисида (очиқ лицензия) Патент идорасига ариза топшириши мумкин. Бу ҳолда патентни ўз кучида сақлаб турганлик учун ундириладиган патент божи шундай ариза тўғрисидаги маълумотлар Патент идораси томонидан эълон қилинганидан кейинги йилдан бошлаб эллик фоизга камайтирилади.

Очиқ лицензияни олиш истагини билдирган шахс патент эгаси билан номулқ лицензия бериш тўғрисида шартнома тузиши шарт. Шартнома шартлари бўйича низолар суд томонидан кўриб чиқилади. Патент эгасининг очиқ лицензияга нисбатан ҳуқуқ бериш ҳақидаги аризаси қақриб олинмайди.

Саноат мулки объектдан патент эгасининг розилигисиз мутаносиб миқдорда унга товон тўлаган ҳолда фойдаланилишига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда рухсат бериши мумкин.

Агар патент эгаси саноат мулки объектдан унинг таркибида бошқа юридик ёки жисмоний шахсга қарашли муҳофаза қилинаётган ўзга объект қўлланилиши туфайли фойдалана олмаса, патент эгаси мазкур шахсдан бу объектдан шартномада назарда тутилган шартлар асосида фойдаланиш учун лицензия беришни талаб қилишга ҳақлидир.

Муаллифларга ва саноат мулки объектларидан фойдаланувчи хўжалик юритувчи субъектларга солиқ солиш ва кредит беришда имтиёзли шартлар белгиланади, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа имтиёзлар берилади.

Саноат мулки объектларига ҳуқуқий муҳофаза бериш билан боғлиқ юридик аҳамиятга эга ҳаракатларни бажарганлик учун патент божлари ундирилади. Патент божлари Патент идорасига тўланади.

Патент божларининг миқдори ва уларни тўлаш муддатлари, уларни тўлашдан озод қилиш, тўлов миқдорларини камайтириш ёки уларни қайтариб бериш учун асослар, шунингдек патент божларидан фойдаланиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Патент божлари талабнома берувчи, патент эгаси ва бошқа манфаатдор шахс томонидан тўланади.

Патентни ўз кучида сақлаб турганлик учун патент божини тўлаш мақсадида қўшимча патент божи тўланган тақдирда, патент эгасига олти ойлик имтиёзли муддат берилади.

Агар патентни ўз кучида сақлаб турганлик учун патент божи ва қўшимча патент божи имтиёзли муддат мобайнида тўланмаса, патентнинг амал қилиши белгиланган муддатда патент божи тўланмаган кундан эътиборан тугатилади.

Патент вакили юридик ва жисмоний шахсларнинг Патент идораси олдидаги вакиллик ҳуқуқини амалга оширади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшайдиган Ўзбекистон фуқароси патент вакили бўлиши мумкин. Патент вакилларига қўйиладиган малака талаблари, уларни аттестациядан ўтказиш ва рўйхатга олиш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида доимий яшовчи жисмоний шахслар ёки чет эллик юридик шахслар саноат мулки объектларини патентлаш бўйича ишларни ва улар билан боғлиқ бўлган юридик аҳамиятга эга ҳаракатларни Патент идорасида рўйхатга олинган патент вакиллари орқали амалга оширадилар.

Ўзбекистон Республикасида доимий яшайдиган, бироқ вақтинча унинг ҳудудидан ташқарида турган жисмоний шахслар саноат мулки объектларини патентлаш бўйича ишларни ва улар билан боғлиқ юридик аҳамиятга эга ҳаракатларни Ўзбекистон Республикаси доирасида ёзишмалар олиб бориш учун манзилни кўрсатган ҳолда, патент вакилисиз амалга оширишлари мумкин.

Патент вакилининг ваколатлари ишончнома билан тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикасининг юридик ва жисмоний шахслари саноат мулки объектларини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда бошқа давлатларда патентлаш ҳуқуқига эга.

Давлат сирларини ўз ичига олмайдиган ихтиролар ва фойдали моделларни бошқа давлатларда патентлаш тегишли талабнома Патент идорасига топширилган кундан эътиборан уч ой ўтганидан кейин амалга оширилиши мумкин.

Чет эллик юридик ва жисмоний шахслар ушбу Қонунда назарда тутилган ҳуқуқлардан Ўзбекистон Республикасининг юридик ва жисмоний шахслари билан тенг равишда ёки келишув принципи асосида фойдаланадилар.

Саноат мулки объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш соҳасидаги низолар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳал этилади.

Саноат мулки объеклари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

2.2. Илмий кашфиётлар. Кашфиёт объеклари. Кашфиётни аниқлаш тартиблари.

Кашфиёт деб билим даражасига тубдан ўзгартириш олиб кирадиган илгари номаълум бўлган, аммо объектив мавжуд бўлган моддий нуктанинг ходиса, хосса ва қонуниятларини тушунтириб берувчи таълимотга айтилади.

Кашфиётни ҳимоя қилиш мақсади:

- Илмий мазмун ишончлилигини тасдиқлаш учун;
- Муаллиф ва давлат устунлигини ўрнатиш;
- Кашфиёт муаллифининг хусусиятларини тан олиш ва унга

тегишли имтиёзлар бериш;

- Кашфиёт билан боғлиқ илмий-технологик масалаларни ҳал қилишда кўмаклашиш;

- Фан ва техникада, фойдаланиш учун кашфиётларни давлат томонидан маълумот учун қабул қилиниши ва ҳисобга олиниши;

Кашфиёт қуйидаги ҳолларда эътироф этилади:

- Илгари номаълум бўлган, агар биринчи топилган кунгача давлатимизда ёки хорижда эълон қилинмаган бўлса, учинчи шахсга етказилмаган бўлса;

- Агар жиддий хусусиятга эга бўлиб дунёни илмий ўрганишга муҳим ҳисса қўша олса, билим даражасига тубдан ўзгартиришлар олиб кирса шу жумладан фан ва техника равнақи борасидаги янги йўналишлар ва янги техника ечимларга асос солса;

- Илгари маълум бўлган назарий тушунчаларни умуман ўзгартириб юборса;

- Илгари илмий жиҳатдан тушунтирилмаган илмий ҳақиқатларни изоҳлай олса.

Кашфиёт қуйидаги ҳолларда эътироф этилмайди:

- Фойдали қазилмалар ижтимоий фанлар соҳасидаги жўғрофий археологик кашфиётлар тан олинмайди.

Кашфиётни ҳимоя қилиш мақсади.

- Илмий мазмун ишончилиқни тасдиқлаш учун;

- Муаллифлик ва давлат устунлигини ўрнатиш;

- Кашфиёт муаллифининг хизматларини тан олиш ва унга тегишли имтиёз бериш;

- Кашфиёт билан боғлиқ илмий техник масалаларни ҳал қилишда кўмаклашиш;

- Фан ва техникада фойдаланиш учун кашфиётларни давлат томонидан маълумот учун қабул қилиниши ва ҳисобга олиниши.

Кашфиёт объектлари–ходиса, хосса ва қонунийликдир:

- Ходиса деб илгари номаълум бўлган билим даражасини тубдан ўзгартиришга олиб келадиган объектив мавжуд бўлган моддий дунё моҳиятининг номоён бўлиш шаклига айтилади.

- Хосса деб, илгари номаълум бўлган билим даражасини тубдан ўзгартиришга олиб келадиган моддий дунёни борлигининг объектив мавжуд сифатли томонига айтилади.

- Қонунийлик деб, илгари номаълум бўлган билим даражасини тубдан ўзгартиришга олиб келадиган моддий дунё ҳодисалари ва хоссалари ўртасидаги объектив мавжуд бўлган барқарор муносабатига айтилади.

Кашфиёт устунлиги илмий қонуннинг биринчи марта таърифлаб берилган кунидан, унинг матбуотда эълон қилинган вақти ва учинчи шахсга етказилган кундан белгиланади.

Кашфиётни аниқлаш тартиблари.

Кашфиётларни аниқлаш деб—инсонларга жавоб берувчи муҳим илмий қоидаларни маълум қилмоқ илгари номаълум бўлган объектив мавжуд билим даражасига тубдан ўзгартириш киритадиган илмий далилларни белгилашга айтилади.

Кашфиётни аниқлаш тўрт босқичда ўтказилади:

1 - босқич – асос қидирув тадқиқотни илмий амалий иженерлик тадқиқотдан ажратиш лозим. Тадқиқотнинг объекти табиий ёки техник бўлиши мумкин ва уни тартибли амалга ошириш керак.

2 - босқичда – Кашфиёт предмети ходиса, хосса, қонунийликни олдиндан белгилашга айтилади.

3 - босқичда – Кашфиёт шаклига мувофиқ кашфиёт предмети қатъий шаклланади.

4 – босқич – Бунда илмий қоида жамоатчилик томонидан муҳокама қилинади.

Кашфиёт муаллифларига Диплом берилади. Диплом куйидагиларни тасдиқлайди:

- Таклифнинг кашфиёт деб тан олиншини;
- Муаллифлик ҳуқуқи;
- Қандай, қачон яратилганлигини;
- Қандай ходиса, хосса қонуниятни тушунтириб беришини.

Такрорлаш учун саволлар.

1. Ихтиролар, фойдали моделлар ва соноат намуналари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни тўғрисида тушинча беринг.
2. Илмий кашфиётларга мисоллар келтиринг.
3. Давлат экспертизаси сўрови бўйича материалларни тақдим этишнинг талабнома берувчи томонидан ўтказиб юборилган муддатлари қандай.

3-Мавзу: Маълумотларнинг базаси ва ЭҲМ бўйича дастурлари. Интеграл микросхемалар топологияси.

2.1. “ЭҲМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни.

2.2. ЭҲМ учун дастурлар. ЭҲМ маълумотлар базалари. Муаллифлик ҳуқуқининг бузилиши. Дастурлар ёки маълумотлар базаларини рўйхатга олиш учун талабнома.

2.1 “ЭҲМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни.

Ўзбекистон Республикасининг “Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси

тўғрисида”ги Қонуни 06.05.1994 йилда қабул қилинган ва 05.04.2002 ва 30.08.2002 йилларда ўзгартиришлар киритилган.

Ушбу Қонун ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларини яратиш, уларнинг ҳуқуқий ҳимояси ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ муносабатларни Ўзбекистон Республикасида тартибга солади.

Қорақалпоғистон Республикасида ЭХМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси борасидаги муносабатлар Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари ёки битимларида ушбу Қонунда назарда тутилганидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома ёки битим қоидалари қўлланилади.

Ушбу Қонун ЭХМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларини муаллифлик ҳуқуқи объектлари сирасига киритади.

Вазифаси ва афзалликларидан қатъи назар, объектив шаклда ифодаланган, босиб чиқарилган ҳамда босиб чиқарилмаган, муаллиф (ҳаммуаллифлар) ижодий фаолиятининг натижаси бўлган, ЭХМ учун яратилган ҳар қандай дастурлар ва маълумотлар базаларига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи татбиқ этилади. ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасига муаллифлик ҳуқуқи токи акси исботланмагунга қадар сақланиб қолаверади.

Ушбу Қонун билан бериладиган ҳуқуқий ҳимоя:

ҳар қандай дастурлаш тилида ва ҳар қандай шаклда ифодаланиши мумкин бўлган ЭХМ учун яратилган дастурларнинг барча хилига (шу жумладан, операция тизимлари ва дастурий мажмуаларга) нисбатан, бошланғич матн ва объект кодига нисбатан ҳам, шунингдек маълумотларни танлаш ва ташкил этиш бўйича ижодий меҳнатнинг натижаси бўлган маълумотлар базаларига нисбатан татбиқ этилади;

ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базалари ёхуд уларнинг бирон-бир қисмига асос бўлган ғоялар ва принципларга, шу жумладан, интерфейс ҳамда алгоритм ташкил қилиш ғоялари ва принципларига, шунингдек дастурлаш тилларига нисбатан татбиқ этилмайди.

ЭХМ учун дастурлар ёки маълумотлар базаларига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи улар яратилгач юзага келади. ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасига бўлган муаллифлик ҳуқуқи эътироф этилиши ва рўёбга чиқарилиши учун рўйхатдан ўтказиш ёки ўзга расмийтачиликларга риоя этиш талаб қилинмайди.

Муаллифлик ҳуқуқи объекти бўлмаган материаллардан (асарлардан) таркиб топган маълумотлар базасига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи маълумотлар базасини яратган шахсларга тегишли бўлади.

Бошқа шахснинг муаллифлик ҳуқуқи объекти бўлган материалларни ўз ичига олган маълумотлар базасига бўлган муаллифлик ҳуқуқи бундай материалларнинг ҳар бирига нисбатан муаллифлик ҳуқуқига риоя қилинган тақдирдагина эътироф этилади.

Маълумотлар базасига киритилган материалларнинг ҳар бирига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи сақланади. Бу материаллар маълумотлар базасидан қатъи назар ишлатилиши мумкин.

Маълумотлар базасига бўлган муаллифлик ҳуқуқи бошқа шахсларнинг ушбу маълумотлар базасига кирган материаллар ва асарларни мустақил равишда танлаши ва ташкил этишига монелик қилмайди.

Ҳуқуқ эгаси ўз ҳуқуқларидан хабардор қилиш мақсадида ЭҲМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасининг биринчи бор босиб чиқарилишидан эътиборан муаллифлик ҳуқуқининг уч қисмдан: доира ёки кичик қавс ичига олинган "С" ҳарфи; ҳуқуқ эгасининг номи (исми); ЭҲМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базаси биринчи бор босиб чиқарилган йил кўрсатилган ёзувдан таркиб топган ҳимоя белгисини қўллаши мумкин.

ЭҲМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларига бўлган муаллифлик ҳуқуқи уларнинг моддий ашёсига нисбатан мулк эгаллиги ҳуқуқи билан алоқадор эмас. Моддий ашёга нисбатан бўлган ҳуқуқларни ўзгаларга ҳар қандай тарзда бериш ЭҲМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларига бўлган муаллифлик ҳуқуқларидан бирортасининг ўзгаларга ўтиб қолишига сабаб бўлмайди.

ЭҲМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларига бўлган муаллифлик ҳуқуқининг амал қилиш муддатлари қонун ҳужжатларида кўзда тутилган муаллифлик ҳуқуқи нормаларига мувофиқ белгиланади.

ЭҲМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасига муаллифлик, шунингдек муаллифнинг (муаллифларнинг) ёки ўзга ҳуқуқ эгасининг шахсий ва мулкӣ ҳуқуқлари амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аниқланади. ЭҲМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасининг муаллифи (муаллифлари) ёхуд ўзга ҳуқуқ эгаси ЭҲМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини модификациялашни, шу жумладан, дастурни бир дастурлаш тилидан бошқа тилга ўтказишни амалга ошириш ва (ёки) амалга оширишга рухсат этиш борасида мутлақ ҳуқуққа ҳам эгадир.

ЭҲМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасига бўлган мулкӣ ҳуқуқлар шартнома бўйича ўзга жисмонӣ ёки юридик шахсларга тўлиқ ёки қисман ўтказилиши мумкин. Шартнома ёзма шаклда тузилади ва унда албатта қуйидагилар белгилаб қўйилади: ЭҲМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасидан фойдаланиш ҳажми ва усуллари, ҳақ тўлаш тартиби ва мукофот пули миқдори, шартноманинг амал қилиш муддати.

ЭҲМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базасига бўлган мулкӣ ҳуқуқлар қонунда белгиланган тартибда мерос бўлиб ўтади.

Хизмат вазифаларини бажариш тартибида ёки иш берувчининг топшириғига биноан яратилган ЭҲМ учун дастур ёки маълумотлар базасига бўлган мулкӣ ҳуқуқлар иш берувчига, башарти у билан муаллиф ўртасидаги шартномада ўзгача қоида назарда тутилмаган бўлса, тегишли бўлади.

Ҳақ тўлаш тартиби ва мукофот пули миқдори муаллиф билан иш берувчи ўртасидаги шартномада белгилаб қўйилади.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасига нисбатан мулкӣ ҳуқуқларга эга бўлган ташкилот ёки корхона (мулкчилик шаклидан қатъи назар) қайта ташкил қилинса, тарқатиб юборилса ёки тугатилса, барча мулкӣ ҳуқуқлар тегишли равишда суднинг ёки тугатиш комиссиясининг қарорига кўра муаллифга (муаллифларга), давлатга ёки бошқа ҳуқуқӣ ворисга ўтказилиши мумкин.

ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларига нисбатан барча шахсий ва мулкӣ ёки шартномага кўра фақат мулкӣ ҳуқуқларга эга бўлган Ўзбекистон Республикасининг, бошқа давлатларнинг жисмонӣ ёки юридик шахслари дастурлар ёки маълумотлар базаларини рўйхатдан ўтказиш ҳуқуқига эгадирлар. Ҳуқуқ эгаси ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини бевосита ёки ўз вакили орқали Дастурий маҳсуллар давлат реестри ёки Маълумотлар базалари давлат реестрида (матнда бундан буён Реестр деб юритилади) Ўзбекистон Республикаси Давлат патент идорасига (бундан буён матнда Патент идораси деб юритилади) талабнома бериш орқали рўйхатдан ўтказди.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини расмӣ рўйхатдан ўтказиш сўралган талабнома (матнда бундан буён рўйхатдан ўтказиш талабномаси деб юритилади) ЭХМ учун яратилган битта дастур ёки битта маълумотлар базасига тааллуқли бўлиши керак. Рўйхатдан ўтказиш талабномасини расмӣлаштириш қоидаларини Патент идораси белгилайди.

Рўйхатдан ўтказиш талабномаси келиб тушгач, Агентлик керакли ҳужжатларнинг бор-йўқлиги ва қоидаларнинг талабларига қанчалик мувофиқлигини текшириб чиқади. Текшириш натижаси ижобӣ бўлса, Патент идораси ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини тегишли Реестрга киритади, талабнома берувчига расмӣ рўйхатдан ўтказилганлик тўғрисида гувоҳнома топширади ҳамда рўйхатдан ўтказилган ЭХМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларига доир маълумотларни Патент идораси расмӣ ахборотномасида эълон қилади.

Талабнома берувчи Патент идораси сўровига кўра ёки ўз ташаббуси билан маълумотлар расмӣ ахборотномада босиб чиқарилгунига қадар талабнома материалларини тўлдириш, уларга аниқлик киритиш ва уларни тузатишга ҳақлидир. Текшириш натижаси салбӣ бўлса, Патент идораси талабнома берувчига расмӣ рўйхатдан ўтказиш рад этилганлигини билдирувчи ҳужжат топширади.

Расмӣ рўйхатдан ўтказиш тартибини, расмӣ рўйхатдан ўтказилганлик тўғрисидаги гувоҳнома шаклларини, уларда кўрсатиладиган маълумотлар таркибини Патент идораси белгилайди. Расмӣ ахборотномада эълон қилинадиган маълумотлар рўйхати ҳам Патент идораси томонидан белгиланади.

Рўйхатдан ўтказилган ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасига бўлган барча мулкӣ ҳуқуқлар бутунлай ўзгаларга берилиши тўғрисидаги шартнома Патент идорасида рўйхатдан ўтказилиши лозим. ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасига бўлган мулкӣ ҳуқуқларнинг ўзгаларга ўтказилиши тўғрисидаги шартномалар

томонларнинг келишувига биноан Патент идорасида рўйхатдан ўтказилиши мумкин.

Реестрга киритилган маълумотлар токи акси исботланмагунга қадар тўғри деб ҳисобланади. Кўрсатилган маълумотларнинг тўғрилиги учун талабнома берувчи жавобгар бўлади.

ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларини рўйхатга олиш ҳамда ЭХМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларидан фойдаланишга бўлган мулкӣ ҳуқуқларни бошқа шахсга ўтказиш тўғрисидаги шартномаларни рўйхатга олиш билан боғлиқ юридик аҳамиятга эга ҳаракатларни бажарганлик учун патент божлари ундирилади. Патент божлари Патент идорасига тўланади. Патент божларининг миқдори ва уларни тўлаш муддатлари, уларни тўлашдан озод қилиш, тўловларнинг миқдорини камайтириш ёки уларни қайтариб бериш асослари, шунингдек патент божларидан фойдаланиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг юридик ва жисмоний шахслари ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларини бошқа давлатларда рўйхатдан ўтказишга ёки уларни халқаро миқёсда рўйхатдан ўтказишга ҳақлидирлар.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини Ўзбекистон Республикасининг юридик ва жисмоний шахслари томонидан бошқа давлатларда рўйхатдан ўтказиш Патент идорасига талабнома топширилганидан кейин амалга оширилади.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасидан бошқа шахсларнинг (фойдаланувчиларнинг) фойдаланиши ҳуқуқ эгаси билан тузилган шартнома асосида амалга оширилади, ушбу Қонуннинг 13-моддасида кўрсатилган ҳоллар бундан мустасно.

ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базалари сотилганда ёхуд оммавий фойдаланувчилар учун бериб қўйилганда шартномалар тузишнинг алоҳида тартиби қўлланиши, хусусан ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларининг берилаётган нусхаларида шартноманинг типик талаблари баён этиб қўйилиши мумкин.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасининг нусхасига қонунан эга бўлган шахс ҳуқуқ эгасидан қўшимча равишда рухсат олмаган ҳолда ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базаси ўз вазифасига монанд ишлаши билан боғлиқ ҳар қандай ҳаракатларни амалга оширишга, шу жумладан, ЭХМга ёзиб қўйиш ва унинг хотирасида сақлашга, шунингдек аниқ кўриниб турган хатоларни тузатишга ҳақлидир. ЭХМга ёзиб қўйиш ва унинг хотирасида сақлашга, башарти, ҳуқуқ эгаси билан тузилган шартномада ўзгача қоида назарда тутилмаган бўлса, битта ЭХМ ёки шохобчадаги битта фойдаланувчига нисбатан йўл қўйилади.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасининг нусхасига қонунан эга бўлган шахс ҳуқуқ эгасининг розилигини олмай ва унга қўшимча ҳақ тўламай туриб (башарти, шартномада ўзгача қоида назарда тутилмаган бўлса), қуйидаги ҳаракатларни амалга оширишга ҳақлидир: ЭХМ

учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини адаптациялашга; ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базаси нусхасини, ушбу кўчирма нусха архив мақсадларигагина мўлжалланган тақдирда ва қонуний тарзда олинган нусхани алмаштириш учун керак бўлиб қолган (ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасининг асл нусхаси йўқолиб қолган, йўқ қилинган ёки яроқсиз ҳолга келган) тақдирда ўзлари тайёрлашга ёки тайёрлаш учун топшириқ беришга. Бунда ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасининг кўчирма нусхасидан юқорида айтиб ўтилган мақсадлардан бўлак мақсадларда фойдаланилиши мумкин эмас ва ЭХМ учун яратилган ушбу дастурдан ёки маълумотлар базасидан бундан буён фойдаланиш қонуний бўлмай қолса, улар йўқ қилиниши лозим.

ЭХМ учун яратилган дастур нусхасига ҳақли равишда эгалик қилаётган шахс мазкур дастурнинг кодланиши ва тузилишини ўрганиш мақсадларида уни муаллифнинг ёки ўзга ҳуқуқ эгасининг ёзма розилиги бўлган тақдирда ёки қуйидаги ҳолларда бундай розилик бўлмаса ҳам декомпиляция қилиши мумкин, агар:

декомпиляция қилиш натижасида олинган ҳамда мазкур шахс томонидан ишлаб чиқилган дастурнинг ЭХМ учун яратилган бошқа дастурлар билан ўзаро ҳамкор ишлаши учун зарур ахборотни бошқа манбалардан олиш мумкин бўлмаса;

ЭХМ учун яратилган дастурнинг фақат бундай ҳамкор ишлашини йўлга қўйиш учун зарур бўлган қисмларининг ўзи декомпиляция қилинаётган бўлса;

декомпиляция натижасида олинган ахборотдан ифодасига кўра ЭХМ учун яратилган, декомпиляция қилинаётган дастурга жуда ўхшаш бўлган ЭХМ дастури ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ёки тарқатиш учун фойдаланилмаса ёхуд бундай ахборот муаллифлик ҳуқуқини бузадиган бошқа ҳар қандай ҳаракатни амалга ошириш учун ишлатилмаса. (ЎЗР 05.04.2002 й. 364-II-сон Қонуни таҳриридаги қисм)

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базаси нусхасига бўлган эгалик ҳуқуқи ёки ўзга мулкӣ ҳуқуқлар ушбу нусхага эгалик ҳуқуқи биринчи маротаба сотилганидан кейин ёки бошқача тарзда ўзгага ўтказилганидан кейин, ҳуқуқ эгасининг розилигини олмай ва унга қўшимча ҳақ тўламаган ҳолда олиб сотилишига ёки бошқача усулда ўзгаларга ўтказилишига йўл қўйилади.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасининг муаллифи ва ўзга ҳуқуқ эгалари:

ҳуқуқлари тан олиншини;

ҳуқуқ бузилишига қадар мавжуд бўлган ҳолат тикланишини ва ҳуқуқни бузаётган ёки унинг бузилиши хавфини туғдираётган хатти-ҳаракатлар тўхтатилишини;

етказилган зарар унинг миқдорига ҳуқуқбузар томонидан ғайриқонуний олинган даромад суммасини қўшган ҳолда қопланишини;

фойда кўрган ҳуқуқбузардан етказилган зарар қопланиши ўрнига энг кам ойлик иш ҳақининг тегишли суд қарори билан белгиланадиган йигирма баробаридан минг баробаригача бўлган миқдорида тоvon тўланишини;

уларнинг ҳуқуқлари муҳофаза қилиниши билан боғлиқ қонунларда назарда тутилган ўзга чоралар кўрилишини талаб қилишга ҳақлидир.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базаси муаллифи ва ўзга ҳуқуқ эгалари ўз ҳуқуқлари муҳофаза қилинишини сўраб тегишли судга мурожаат этишлари мумкин.

Суд ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларининг муаллифлик ҳуқуқи бузилган ҳолда тайёрланган нусхаларини мусодара этиш ва уларни йўқ қилиб юбориш тўғрисида қарор чиқариши мумкин. ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасидан бундай нусхалар олишда фойдаланиладиган материаллар ва ускуналар суднинг қарори билан бюджет даромадига ўтказилиши ёхуд даъвогарнинг илтимосига биноан зарарларни қоплаш ҳисобига берилиши мумкин.

Ҳуқуқ эгаларининг мутлақ ҳуқуқларига тааллуқли ушбу Қонун талабларининг жисмоний ёки юридик шахс томонидан бажарилмаслиги муаллифлик ҳуқуқининг бузилиши ҳисобланади.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини ўзганинг номи билан чиқариш ёхуд ундан ғайриқонуний равишда нусха олиш ёки бундай асарларни тарқатиш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда маъмурий ёхуд жиноий жавобгарликка сабаб бўлади.

Тайёрланиши ёки улардан фойдаланилиши муаллифлик ҳуқуқи бузилишига олиб келадиган ЭХМ учун яратилган дастурлар ёки маълумотлар базаларининг нусхалари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда олиб қўйилиши лозим.

Чет эллик юридик ва жисмоний шахслар ушбу Қонунда назарда тутилган ҳуқуқлардан Ўзбекистон Республикасининг юридик ва жисмоний шахслари билан тенг равишда ёки ўзаролик принципи асосида фойдаланадилар.

2.2 ЭХМ учун дастурлар. ЭХМ маълумотлар базалари. Муаллифлик ҳуқуқнинг бузилиши. Дастурлар ёки маълумотлар базаларини рўйхатга олиш учун талабнома.

Компьютерлар ва ахборот технологиялари ҳаётимизнинг барча жабҳаларига жадал суръатларда кириб келмоқда. Бугунги кунда инсон фаолиятининг электрон ҳисоблаш машиналари (ЭХМ)дан фойдаланмайдиган соҳалари деярли қолмади. Агар 80-йилларнинг ўрталаригача ЭХМдан фақат фан ва ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланилган бўлса, шахсий компьютерларнинг пайдо бўлиши билан ЭХМларнинг кенг тарқалиш даври бошланди. Ҳозир ҳеч амалий масалани ЭХМсиз ҳал қилиб бўлмайди, фан ва ишлаб чиқариш соҳасидан ташқари, деярли барча корхона ва ташкилотларнинг иш юритиши ЭХМдан кенг фойдаланишга асосланган.

Бугунги кунда компьютер инсонларнинг ўзаро муносабатлари, ахборот билан алмашишнинг бош воситасига айланди.

Компьютер ҳар қандай ишда инсоннинг энг яқин ёрдамчисидир. Лекин компьютернинг ўзи тўлақонли ёрдамчи эмас. Унинг қандайдир масалани ҳал қилишдаги фойдалилиги тўлалигича у ишлайдиган дастурга боғлиқдир. Дастурий таъминот компьютернинг жонидир.

Ҳар қандай ЭҲМни икки қисмга бўлиш мумкин: аппарат-техник (*hardware*) ва дастурий таъминот (*software*).

Дастурий таъминот ёки ЭҲМ учун дастур бу ЭҲМ, унинг тармоқлари ва бошқа компьютер воситаларининг муайян натижалар олиш мақсадида ишлаш учун мўлжалланган маълумотлар ва буйруқлар мажмуидир.

Маълумотлар базалари бу маълумотлар (масалан, мақолалар, ҳисоб-китоблар) мажмуи бўлиб, у шундай тартибга солинганки, электрон ҳисоблаш машиналари ёрдамида уларни топиш ва ишлов бериш мумкин. Бугунги кунда дастурий таъминот ЭҲМнинг муҳим таркибий қисми бўлиб, ЭҲМни қўллаш соҳаси, у ёки бу муайян масалани ҳал қилиш қобилиятини белгилаб беради. Шунга мувофиқ ЭҲМ ва маълумотлар базалари учун дастурлар ишлаб чиқариш катта интеллектуал сарф-харажатларни талаб қилади ва катта тижорат қимматига эга. Лекин ҳар қандай интеллектуал мулк объекти каби бу объектларнинг тижорат қиммати ҳам уларнинг ҳуқуқий муҳофазасига бевосита боғлиқдир.

Бугунги кунда жаҳоннинг 30 дан ортиқ мамлакатада ЭҲМ ва маълумотлар базалари дастурлари ва алгоритмлари ҳуқуқий жиҳатдан ҳимояланган.

Барча дастурлар ва маълумотлар базаси дастлабки матн шаклида дастурлаштиришнинг бирор-бир тилида яратилади.

Дастурлашнинг бирор-бир тилида яратилган ва бирор-бир компьютер билан қайта ишланмаган матн дастлабки матн ҳисобланади.

Лекин, ЭҲМ дастлабки матнни бевосита қабул қилмайди, балки объектга кодини – дастлабки матнни машина кодига айлантириш натижасида олинган дастурни қабул қилади.

Биринчи марта 1972 йил Женевада ЭҲМ дастурларини ҳуқуқий муҳофазалаш бўйича экспертлар гуруҳининг биринчи сессиясида Париж ва Берн конвенцияларининг қоидалари ЭҲМ дастурларини муҳофазалашни кафолатлай олмаслиги таъкидланди. ЭҲМ дастурларининг ҳуқуқий муҳофазасини таъминлайдиган ва муаллифлик ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчиликка асосланадиган ҳамда махфий ишлаб чиқаришлар ва ноқонуний рақобатнинг олдини олиш тўғрисидаги қонунчиликни ҳисобга оладиган махсус қонуний ҳужжатларни жорий этиш тўғрисида келишиб олинди.

Кейинчалик жаҳон амалиётида ЭҲМ объектларини муҳофазалаш масалаларини ҳал қилишда икки йўналиш кенг тарқалди:

- муаллифлик ҳуқуқи тўғрисидаги мавжуд қонунчиликка ўзгартиришлар киритиш;
- ЭҲМ дастурлари учун муаллифлик ҳуқуқи тўғрисида махсус қонун ишлаб чиқиш.

Бу йўналишлар Ўзбекистон қонунчилигида ўз аксини топди.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси ва “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги қонунига мувофиқ ЭҲМ ва маълумотлар базалари учун дастурлар муаллифлик ҳуқуқи объектларига киритилган. Демак, тегишлича ЭҲМ ва маълумотлар базаси учун дастурларга муаллифлик ҳуқуқининг барча тамойиллари тарқалади.

Шуни қайд этиб ўтамизки, муаллифлик ҳуқуқи ижодий фаолият натижаси бўлган ва объектив шаклда тақдим этилган ЭҲМ ва маълумотлар базалари учун ҳар қандай дастурларга, уларнинг мақсади ва қимматидан қатъий назар, тарқалади. ЭҲМ ёки маълумотлар базаси учун дастурларга муаллифлик ҳуқуқи унинг акси исботланмагунча тарқалади.

ЭҲМ ёки маълумотлар базалари учун дастурларни ноқонуний кўчириб олиш ёки тарқатиш, шу жумладан ўзгаларнинг номи билан чиқариш муаллифлик ҳуқуқининг бузилиши ҳисобланади.

ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларининг нусхаларига қонуний эгалик қилувчи шахсларга ҳуқуқ эгасидан кўшимча рухсатнома олмасдан дастурнинг мақсадига мувофиқ равишда ишлашини таъминлаш билан боғлиқ ҳар қандай ҳаракатларни амалга ошириш, шу жумладан ЭҲМга ёзиш ва хотирасида сақлаш, шунингдек унинг кўриниб турган хатоларини тузатиш ҳуқуқи берилади. Бунда агар ҳуқуқ эгаси билан тузилган шартномада бошқа ҳолат кўзда тутилмаган бўлса, қонун билан фақат битта ЭҲМ ёки тармоқдаги битта фойдаланувчининг дастурларни ёзиб олиши ва хотирада сақлашига йўл қўйилади. Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантириш учун бу объектларни ҳуқуқий муҳофазалашнинг муҳимлиги ва ўзига хослигини ҳисобга олган ҳолда “Электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий муҳофазалаш тўғрисида”ги қонун билан ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базасига муаллифлик ҳуқуқлари (муаллифлик ҳуқуқининг бошқа ҳар қандай объектлари каби) улар яратилгандан сўнг вужудга келади ва қандайдир рўйхатга олиш ёки бошқа расмийликларга риоя қилишни талаб қилмайди. Муаллиф ўз дастурини ўз истагига кўра ва фақат ўз муаллифлик ҳуқуқининг муҳофаза даражасини ошириш мақсадида рўйхатдан ўтказиши мумкин. Масалан, дастурларни давлат рўйхатига олиш низоли ҳолатларда, ишни судда кўришда (асл вариант (дастлабки матн)ни аниқ белгилаш зарурияти туғилган ва ҳоказо) ўз муаллифлик ҳуқуқи ҳажмларини идентификациялашни осонлаштиради.

ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларини рўйхатга олиш учун Давлат патент идорасида ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий муҳофазалаш агентлиги (бундан кейин-Агентлик) ташкил этилган.

Ўз дастури ёки маълумотлар базасини рўйхатдан ўтказиш учун муаллиф (ёки бошқа ҳуқуқ эгаси) Агентликка тегишли талабнома бериши зарур.

Бундай талабнома битта ЭҲМ учун дастур ёки маълумотлар базаларига тааллуқли бўлади ва қуйидаги ҳужжатларни ўз ичига олади:

- ҳуқуқ эгаси, муаллифи, асар номи ва бошқа белгиланган маълумотларни кўрсатган ҳолда ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар

базаларини расмий рўйхатга олишга талабнома;

- дастур ёки маълумотлар базаларини англантирувчи ва дастур ёки маълумотлар базасининг мақсади, қўлланиш соҳаси ва функционал имкониятлари кўрсатилган рефератни ўз ичига олган депонентланган материаллар, шунингдек дастур ёки маълумотлар базасининг дастлабки матни листинг (босма нусхаси)нинг дастлабки 25 ва охириги 25 бети. Листингга дастурни идентификациялаш учун зарур бошқа материаллар, масалан дисплей экранда олинадиган тасвирнинг қоғозга босиб чиқарилган нусхалари (стандарт видеокассеталардаги ёзувлар ёки фотографиялар берилиши мумкин) илова қилиниши мумкин.

- дастурлар ёки маълумотлар базаларини рўйхатга олиш учун тегишли рўйхатга олиш божлари тўланади.

Агентлик рўйхатга олиш учун буюртма тушгандан сўнг расмий экспертиза ўтказди (бунда зарур ҳужжатларнинг мавжудлиги ҳамда қоидаларда белгиланган талабларга мувофиқлиги текширилади) ва текшириш натижалари ижобий бўлса, Агентлик ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базалари ЭХМ учун дастурлар ёки маълумотлар базаларини тегишлича Дастурий махсулотлар давлат реестри ёки Маълумотлар базалари давлат реестрига киритади, буюртма берувчига дастур ёки маълумотлар базаларининг расмий рўйхатга олинганлиги тўғрисида гувоҳнома беради ҳамда Агентликнинг расмий бюллетенида рўйхатга олинган ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базалари тўғрисидаги маълумотларни эълон қилади.

Агентлик шунингдек ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларига мулкӣ ҳуқуқларни бошқа шахсларга бериш тўғрисидаги шартномаларни ҳам рўйхатга олади. Бунда қонун билан бундай шартномаларни томонларнинг розилиги билан рўйхатга олиш мумкинлиги белгилаб қўйилган, рўйхатга олинган дастурларга мулкӣ ҳуқуқларнинг тўлалигича бошқа шахсларга берилиши тўғрисидаги шартномалар белгиланган тартибда рўйхатга олиниши шарт.

Хулосада яна бир бор шуни таъкидлаб ўтамизки, ҳисоблаш техникаси объектларини (ЭХМ учун дастурлар ва алгоритмлар ва маълумотлар базалари) ҳуқуқӣ муҳофазалаш фан-техника тараққиёти ривожланиши ва демак, давлатимиз иқтисодӣ фаровонлиги ошишига кўмаклашувчи омилдир.

ЭХМ саноат асосида ишлаб чиқарила бошланган санадан (1951 йил, Remington Rand Cor.) бошлаб ҳисоблаш техникаси объектларини муҳофазалаш муаммоларини ҳал қилишда икки йўналиш: патент ва муаллифлик ҳуқуқи кенг тарқалди. Бу ЭХМни муҳофазалаш объектларининг дастлаб ихтиро сифатида патент ҳуқуқи билан ҳимояланадиган аппарат-техника объектлари ҳамда муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланадиган дастурий таъминот объектларига бўлинганлиги билан боғлиқдир. Кейинчалик бу объектларнинг ҳар бири етарли даражада мустақил тоифаларга бўлинадиган бўлди. ЭХМ аппарат-техник қисмининг ривожланишида сифат жиҳатидан бирмунча янги босқичлар ёки бошқача

айтганда ЭХМнинг янги авлоди вужудга келди. ЭХМнинг интеграл микросхемаларга ўтиши билан аппарат-техника қисмидан мустақил объект - интеграл микрочизмалар (ИМС) топологияси ажралиб чиқди.

ЭХМнинг аппарат-техника қисмини муҳофазалаш масалалари билан шуғулланадиган Патент ҳуқуқи институти қуйидаги сабабларга кўра ИМС топологияларини ҳуқуқий ҳимоялаш масалаларини ҳал қила олмайди:

ИМС топологияларининг муҳофаза қилишга яроқлилигини баҳолаш учун ихтиронинг патентга лаёқатлилиги мезонларини қўлланиш имконияти йўқ, чунки:

ИМС топологиясининг ИМС интеграция даражасига боғлиқ бўлган (ИМС айрим элементлари топологиясининг ижро шакли ва ўзаро жойлашиши ҳамда уларнинг ўзаро алоқасини акс эттирувчи) кўплаб белгилар шунчалик катта (юз минглаб атрофида) бўлиши мумкинки, шу каби чекланмаган миқдордаги ечимларни қиёсий таҳлил қилиш (буюртмада кўрсатилган ИМС топологиясининг “янгилигини” баҳолаш) жуда сермашаққат ва самарасиз ишдир;

Топологияларнинг стандарт (кутубхона) элементлар, автоматлаштирилган лойиҳалаш тизимлари ва уларни синтез қилишнинг бошқа маълум қоидаларини қўлланиб яратилиши буюртма берилган топологиянинг “ихтиро даражаси” мезонларига мувофиқлигини баҳолашни муаммоли масала қилиб қўяди.

Техниканинг ҳозирги даврдаги ривожланиш даражасида ихтирога патент муҳофазаси олиш жараёни давом этадиган муддат ИМС топологиялари маънавий жиҳатдан эскириб қоладиган ўртача муддатга тенгдир.

Бундан ташқари, ихтиро – техник ечим бўлиб, уни ифодалаш шакллари турличалиги билан ажралиб туради (бунда муҳим белгилари мажмуи ўзгаришсиз қолади), ИМС топологияси эса фақат битта ифода шаклига (фақат шу ИМСнинг ўзини) эга бўлган ечимдир, яъни бошқа ИМС ҳар доим ҳам бошқа топологияга эга бўлади.

ИМС топологияси объекти шунингдек “саноат намунаси” объектига ҳам тўғри келмайди, чунки унинг ташқи кўриниши техник эстетика талаблари билан эмас, балки ИМСнинг фақат талаб этиладиган техник хусусиятлари ва функционал мақсади билан белгиланади ва ишлатиш жараёнида уни кўз билан кўриб бўлмайди.

ИМС топологиясини муҳофазалаш учун муаллифлик ҳуқуқи меъёрларини қўлланиш ҳам анча қийин, чунки Берн конвенциясининг 2(1)-моддасида келтирилган муаллифлик ҳуқуқи билан муҳофазаланадиган объектлар рўйхатига мувофиқ ИМС топологиясини муаллифлик ҳуқуқининг ҳеч бир объекти билан идентификациялаш мумкин эмас.

Ушбу вазиятлар муносабати билан интеграл микросхемалар топологиясини муҳофазалаш бўйича махсус қонун қабул қилиш зарурлиги аён бўлиб қолди.

Биринчи марта 1986 йилнинг декабрида Европа иқтисодий ҳамжамияти

(ЕИХ)га аъзо мамлакатлар Яримўтказгичли буюмлар топологиясини ҳукукий муҳофазалаш тўғрисидаги битимни қабул қилдилар.

Ушбу Битим яримўтказгич буюм, яримўтказгич буюм топологиси, тижорат мақсадларида фойдаланиш каби тушунчаларни белгилаб беради ва ҳар бир иштирокчи мамлакат ушбу Битим қоидаларига мувофиқ равишда топологияларга мутлоқ ҳуқуқларни белгиловчи ҳукукий меъёрларни қабул қилиш йўли билан ИМС топологиясининг ҳукукий муҳофаза қилишини таъминлаши зарурлигини кўзда тутди.

1989 йилнинг май ойида Вашингтонда микросхемаларга нисбатан интеллектуал мулк тўғрисида шартнома тузилди.

ИМС топологиясини ҳукукий муҳофазалашнинг асосий ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

Муҳофаза ҳужжати эгаси саноат мулки объектига мутлоқ ҳуқуқлар каби ИМС топологиясига ҳам мутлоқ ҳуқуқларга эга бўлади. Бунда фақат топологик схеманинг ўзи муҳофаза объекти ҳисобланади. Бериладиган муҳофаза топологияда мужассамлашган ғоя, усул, тизим, технология ёки кодланган ахборотга тарқалмайди.

- ИМС топологиясини ҳукукий муҳофазалаш мезони унинг ўзига хослиги, яъни оригиналлиги ҳисобланади. Бунда муаллифнинг ижодий фаолияти натижасида яратилган топология оригинал ҳисобланади.

- ИМС топологиялари Патент идоралари томонидан расмий экспертиза ўтказилгандан сўнг рўйхатга олинади ва муҳофаза ҳужжати берилади, ИМС топологиясининг ўзига хослиги (оригиналлиги) унинг акси исбот этилмагунча тан олинади;

- Ҳуқуқ муҳофазалашнинг ўртача муддати турли мамлакатларда ўн йилга тенг бўлиб, бу саноат намунаси объектини муҳофазалаш муддатига яқин;

- Кўп қонунларда “ҳуқуқларнинг тугаши” тамойили мавжуд бўлиб, унга мувофиқ интеграл микросхема ёки ундан фойдаланиб тайёрланган буюмнинг қонуний эгаси бўлган ҳар қандай шахс ундан эркин фойдаланиши, шунингдек ҳуқуқ эгасининг ҳеч қандай махсус рухсатномасини олмасдан уни учинчи шахсларга бериши мумкин.

- қонуний йўл билан сотиб олинган интеграл микросхемалар ёки таркибида шундай микросхемалар бўлган буюмлардан фойдаланиш, агар фойдаланаётган шахс бу интеграл микросхемалар ва буюмлар топологиялардан фойдаланиш бўйича мутлоқ ҳуқуқлар бузилган ҳолда таёрланганлиги ва тарқатилганлиги ҳақида билмаса (ёки огоҳлантирилмаган бўлса), мутлоқ ҳуқуқларнинг бузилиши деб тан олинмайди (атайин бузмаслик тамойили);

- Бошқа муаллиф томонидан мустақил равишда яратилган худди шунга ўхшаш ўзига хос топологиядан фойдаланиш бўйича ҳаракатлар ҳам топологиядан топологиядан фойдаланишга мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиши деб тан олинмайди.

Ўзбекистонда 2001 йилнинг май ойида “Интеграл микрочизмалар топологиясини ҳукукий муҳофазалаш тўғрисида”ги қонун қабул қилинди, унда

топологияларни муҳофазалашнинг юқорида кўрсатилган ўзига хос хусусиятлари ўз аксини топди.

Бунда топологиядан фойдаланишга мутлақ ҳуқуқлар қуйидаги саналарнинг энг биринчисидан бошлаб 10 йил мобайнида амал қилади:

- топология хўжалик оборотиға киритилганлиги ҳужжатлар билан қайд қилинган энг олдинги сана бўйича белгиланадиган топологиядан биринчи марта фойдаланиш санаси;
- топология рўйхатға олинганлиги тўғрисидаги маълумот расман эълон қилинган сана.

Қайд қиламизки, топологияни рўйхатға олиш (рўйхатға олинганлиги тўғрисидаги гувоҳнома бериш) учун талабнома Давлат патент идорасига топологиядан биринчи марта фойдаланиш санасидан бошлаб икки йил мобайнида муаллиф, иш берувчи ёки уларнинг ворислари томонидан берилиши мумкин. Ҳозирги вақтда (2001 йил 1 май) топологияларни рўйхатға олиш учун талабномаларни расмийлаштириш учун зарур ҳужжатларға қўйиладиган талаблар ишлаб чиқилмоқда.

Хулосада шуни таъкидлаб ўтамизки, интеграл микросхемалар топологиясини ҳуқуқий муҳофазалаш тўғрисидаги қонуннинг қабул қилиниши Ўзбекистонда интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш тизимини ривожлантириш йўлидаги яна бир муҳим қадам бўлди.

Таянч сўзлар.

Кашфиёт, билим, ўзгариш, объектив, даража, соҳа, дастур, амалиёт, қнунлар, муҳофаза, қонуний, ноқонуний, кашфиёт муаллифи, рўйхатдатдан ўтказиш, талаб, иқтисодиёт, қиймат, тижорат, ишлаб чиқиш, рақобат, махсус, база, фуқаролик кодекси, махфий.

Такрорлаш учун саволлар.

1. Илмий кашфиётлар нима уларни объектлари уларни аниқлаш усулларини шарҳлаб беринг?
2. Ўзбекистон Республикасида илмий кашфиётларни муҳофазалаш?
3. Илмий кашфиётлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасини қайси қонунларини биласиз?
4. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини ривожланишида илмий кашфиётларни роли?

4-Мавзу: Ихтиронинг патент лаёқатлилиги. Муаллифлик ҳуқуқи. Чет элда ихтироларни патентлаш.

Режа:

4.1. Ихтиро муаллифларининг ҳуқуқлари

4.2. Патент эгасининг ҳуқуқлари

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини ижодий меҳнати туфайли яратган шахс муаллиф деб тан олинади. Агарда ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси бир неча шахсининг қўшма ижодий меҳнати туфайли яратилган бўлса, шахсларнинг барчаси муаллиф деб ҳисобланади. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасидан фойдаланиш тартиби муаллифлар ўртасида келишувга асосан амалга оширилади.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини яратишда шахсий ижодий ҳиссасини қўшмаган, фақат муаллифларга техникавий, ташкилий ёки моддий кумаклашган, ёки ихтиро, фойдали модел, саноат намунасини хужжатлаштиришда ва улардан фойдаланишда ёрдам, маслаҳат берган шахслар муаллиф деб тан олинмайди.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига патент қўйидаги ҳолларда берилади:

- ихтиро, фойдали модель, саноат намунасининг муаллифига;
- юқорида зикр этилган муаллифнинг ворисига;
- Ўзбекистон Республикаси саноат мулканиннг Давлат фондига, қачонки ихтиро, фойдали модель, саноат намунасидан фойдаланиш ҳуқуқини муаллиф давлат ихтиёрига берса. Янги таҳрирдаги низомда, бу банд вақтинча олиб ташланган.
- иш берувчига (идора, корхона, муассаса, фирма, қўшма корхона), агарда иш берувчи ва ишловчи томонидан тузилган шартномага асосан муаллиф патент ҳуқуқини иш берувчига берилишига рози бўлса. Шу шартномада ишловчига (патент эгасига) моддий таъминот, нафақа, яшаш шароити, маънавий, ҳамда ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига патент олинса иш берувчининг кафолатланган мажбуриятлари ҳам курсатилади. Шартнома асосида ишловчи узининг хизмат доирасидаги вазифаларни бажаришда, ёки берилган топшириқнинг аниқ масалаларини ҳал қилганда ихтиро буйича шартнома тузилади.

Агарда иш берувчи ва ишловчи томонидан шундай шартнома тузилмаган бўлса ихтиро, фойдали модель ёки саноат намунасига патент муаллифга берилади ва ўнда иш юритувчи бу патентдан фойдаланиш учун лицензия шартномаси тузади ва кейингина фойдаланади.

Патент эгаси ўзининг патентини ҳар қандай жисмоний ёки юридик шахсга фойдаланиш учун бериши мумкин, фақатгина шартнома Ўз Р Патент Агентлигида қайд қилиниши лозим.

4.1. Ихтиро муаллифларининг ҳуқуқлари

Ихтиро муаллифларининг ҳуқуқлари ва ўларга бериладиган турли имтиёзлар мамлакат қонунлари билан белгиланган бўлиб, ўлар турли ва кўп қиррали. Ўлар фуқаро, меҳнат, маъмурий, молиявий ҳуқуқларда акс эттирилган.

Ихтиро яратишда ёки ихтиро муаллифининг қандай ҳуқуқлари бўлиши мумкин? Айрим ҳолларда адабиётларда бу туғрисида алоҳида ҳуқуқлар курсатилмаган.

Булар бўйича батафсил тушунчага эга бўлиши учун бў ҳуқуқларни қўйидаги тоифаларга булиш мумкин.

1. Ихтиро таклифларини уз вақтида аниқлаш, хужжатлаштириш учун муаллифнинг ҳақи борлиги.

2. Муаллифлик гувоҳномаси ёки патент билан белгиланган ҳуқуқлар. Бу ҳуқуқлар уз навбатида икки хил бўлади.

а) ҳимояланган ҳужжат (муаллифлик гувоҳномаси ёки патент) орқали бериладиган ҳуқуқлар;

б) айнан ҳар бир ихтирога боғлиқ бўлмаса ҳам ҳимояланган ҳужжат эгаларининг ҳуқуқлари.

3. Бошқа ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ва уларни бажариш бўйича муаллиф ҳуқуқлари.

Кашфиёт, ихтиро муаллифларининг шахсий ҳақ ҳуқуқларидан энг аҳамиятлиси – муаллифлик ҳуқуқи, чунки бу ҳуқуқ барча бошқа ҳуқуқларни белгилайди.

Муаллифлик – аниқ ишланмани якка шахс ёки бир гуруҳ шахсларнинг фаолиятига таалуқлигини акс эттирадиган жамоа фикри. Буни мисол тариқасида эски замонларда, ҳали ихтиролар қайд қилинмаган пайтларда машҳур янгиликлар яратган Архимед, Леонардо де Винчининг ихтироларидан келтириш мумкин ва бунда янгиликларнинг номи билан муаллифларнинг ҳам номи маълум бўлган.

Ихтирочилик қонунларида бу ҳуқуқ Давлат идоралари томонидан берилган ҳуқуқий ҳимоя ҳужжати – патент билан ифодаланади.

Муаллифлик расмий тан олиниши бу муаллиф шахсдан ташқари ҳар қандай шахс учун муаллифликни узига ўтказиш, ҳужжатда курсатилган муаллифни эътироз этиш, хуллас муаллифликка путур етказишга йўналтирилган ҳаракатларни тақиқлайди.

Муаллифликни тан олишда муаллиф томонидан ихтирога қўшимча исм ёки махсус ном ҳам берилиши мумкин. Бунинг учун Патент Агентлигига ариза бериш пайтида, ёки ариза берилгандан кейин, лекин патент бериш тўғрисидаги қарор қабул қилингандан 2 ойдан ошмаган муддатда талаб аризасини бериш мумкин.

Агарда ихтиро муаллифлари бир неча киши бўлса унга исм ёки махсус ном берилиши учун ҳамма муаллиф ёки ариза берувчиларнинг розилиги керак. Ихтирога берилган исм ёки ном патент номида, ҳамда чиқарилган маҳсулотнинг ўзида, идишида, техник ҳужжатларида акс эттирилади.

4.2. Патент эгасининг ҳуқуқлари

Патент томонидан берилган ҳуқуқларни патент эгаси давлат, жамоат манфаатларига зид бўлмаган ҳолда фойдаланиши мумкин.

Агарда ихтирога берилган патент эгаси ихтиродан 4 ой муддатда, фойдали моделга берилган патент 3 ой муддатда фойдаланмаса, ёки тулиқ фойдаланмаса ҳар қандай шахс патентдан фойдаланишни хоҳласа ва патент эгаси лицензия шартномасини тузишдан бош тортса Ўзбекистон Республикаси суд идораларига лицензияни ўнга мажбурий олиб бериш учун мурожаат қилиши мумкин.

Агарда патент эгаси томонидан юқорида курсатилган муддатларда патентдан фойдаланилмаганлиги, ёки тулиқ фойдаланилмаганлигини узрли сабабларга кура бажарилмаганлигини исботлай ола олмаса, суд идоралари патентдан фойдаланиши, ундан фойдаланиш муддати, фойдаланиш чегараларини аниқлаб мажбурий лицензияни олиб бериши мумкин. Бунда лицензия нархи, лицензиянинг бозор нархидан кам бўлмаслиги керак.

Патент берилган ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси ёки усул, услубга берилган патент, патент доирасида рўхсатсиз маҳсулот чиқариш, маҳсулотлардан фойдаланиш, уларни олиб кириш, сотиш патент эгасининг ҳуқуқини бузган деб ҳисобланади.

Патент эгасининг ҳуқуқи қўйидаги ҳолатларда бузилмаган деб ҳисобланади.

- хориж мамлакатларнинг дарё кемаларида, кема бортларида, кемадаги машина, ускуналарда ва бошқа механизмларда патентлар билан ҳимояланган ихтиро, фойдали модель, саноат намуналаридан фойдаланилган бўлса ва ушбу кемалар Ўзбекистоннинг сув ҳавзасида вақтинчалик фаолият курсатса ва ушбу патентланган жихозлар кема учун зарурият сифатида бўлса;

- хориж мамлакатларнинг ҳаво, космик ёки ер усти транспорт воситалари ёки уларни ҳаракатланувчи ёрдамчи воситаларида патентланган ихтиро, фойдали модель, саноат намуналари фойдаланилган бўлса, ҳамда ушбулар Ўзбекистон ҳаво ҳудудида вақтинча ёки тасаддуфий ҳолатда фаолият курсатса;

- таркибида ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси аломатлари мавжуд ускуналар устида илмий тадқиқотлар ёки тажрибалар ўтказилса;

- шифокор рецепти (буюртмаси) асосида бир маротаба дорихона шароитида дори тайёрлаш;

- табиий офат, эпидемия ва бошқа фавкулотдаги вазиятларда ихтиро, фойдали модель ва саноат намуналарига берилган патент аломатлари бўлган ускуналардан фойдаланилса. Бунда ушбу вазият бартараф этилгандан кейин патент эгасига компенсация туланади.

- ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига берилган патент аломатлари мавжуд ускуналардан қонуний равишда фойдаланилса.

Товар белгисига сертификат эгаси товар белгисидан тўлиқона фойдаланишга ва бошқаларни ундан фойдаланишига тақиқлаш ҳуқуқига эга, ҳеч ким товар белгиси муаллифининг розилигисиз ундан фойдаланиши мумкин эмас.

Бошқа бир шахс томонидан товар белгиси муаллифининг рўхсатсиз маҳсулотларни белгилаш, уларни рекламасида, Республикада ўтказиладиган кургазма, ярмаркаларида фойдаланиш тақиқланади.

Агар жисмоний ёки юридик шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига берилган приоритет муддатидан илгари янгилик аломатлари бўлган ушбуларни тайёрлаб фойдаланилган бўлса улар ундан сонини купайтирмасдан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари ҳар томонлама патент эгасининг ҳуқуқини ҳимоялайди.

Масалан, бошқа бир муаллиф яратган ихтирони ноқонуний равишда узлаштирган ва унга патент олинган бўлса, суд масалани куриб чиқиб берилган патентни инкор қилиши мумкин ва ушбу ихтирони яратган муаллифга патент берилишига қарор чиқариш мумкин. Агарда бир ташкилот, корхона ихтиродан фойдаланган, лекин фойдаланилганлигини асоссиз, ихтирога таалукли эмас, лекин ва ихтиро муаллифининг ҳуқуқини тан олса, бундай ҳолат муаллифнинг ҳуқуқини торайтириш деб ҳисобланади. Бундай ҳолатларда суд масалани куриб чиқиб, чиқарилган маҳсулот ихтирога таалуклигини исботлаб муаллиф ҳуқуқини тулиқоналигини тиклайди.

Муаллифнинг ҳуқуқини ҳимоя қилишда маъмурий тартиб ҳам мавжуд. Бу тартиб одатда ҳуқуқни бошқариш ва назорат қилиш органлари томонидан амалга оширилади.

Маъмурий тартиб купроқ ихтирога доир ҳужжатларни расмийлаштириш пайтида учрайди ва қўйидаги ҳолларда бўлиши мумкин:

- ихтирога берилган аризани қабул қилиш ва уни куриб чиқишдан бош тортиш. Бу ҳолатда ихтиро муаллифлари патент идораси томонидан белгиланган муддатда куриб чиқилмаса ёки куришдан бош тортса Давлат комитетига эътироз хатини бериш мумкин. Бунда албатта ихтирога берилган ариза ва бошқа ҳужжатлар белгиланган тартиб асосида тулиқ бажарилган бўлиши керак.

- ихтиронинг сифатига берилган тасниф бўйича баҳслар. Бу ҳолат ихтирога берилган аризани белгиланган талабларга жавоб бермаганлиги учун экспертиза томонидан рад жавоб берилганда учрайди. Бу баҳслар одатда «муаллифнинг кашфиёт ёки ихтирога рад берилган жавоби билан норозилиги» деб аталади. Бундай рад жавоблар турли вазиятларда бўлиши мумкин, масалан янгилиги йўқлиги, аниқ фарқларнинг мавжуд эмаслиги ёки ижобий самара бермаслиги туфайли.

Назорат саволлари

1. Ким ва қайси ишлари бўйича ихтиро муаллифи бўла олади?
2. Дастлабки патент, патент қайси ҳолларда берилади?
3. Иш берувчи ва ишловчи томонидан нима тўғрисида шартнома тузилади?
4. Ихтиро яратишда муаллифнинг қандай ҳуқуқлари мавжуд?
5. Қандай ҳолатларда патент мажбурий бошқа бир шахсга берилади?
6. Қандай ҳолларда патент эгасининг ҳуқуқи бузилмайди?
7. Қандай ҳолатларда муаллифнинг ҳуқуқини ҳимоялашда маъмурий тартиб қўлланилади?

5-Мавзу: Лицензион келишувнинг асослари ва уларнинг классификацияси.

Режа

1. *Лицензия ҳақида тушинча Лицензион келишувлар мақсади*
2. *Оддий лицензия шартномаси*

3. Тўлиқ лицензия шартномаси

4. Лицензион келишувларнинг асосий шартлари

. 1. Лицензия ҳақида тушинча Лицензион келишувлар мақсади

Лицензия — давлат идоралари томонидан ташқи иқтисодий алоқа иштирокчиларига хорижга маҳсулот чиқариш ёки киритиш ҳуқуқини берувчи махсус ҳужжат. Лицензия маҳсулотни чегарадан ўтказиш учун рўхсатнома сифатида хизмат қилади.

Лицензиялашга деярли ҳамма вақт аниқ бир муддатда экспорт қилинадиган маҳсулотларнинг аниқ миқдорий ва нархий квоталарини аниқлаш ёки контингентлаш киради. Демак, лицензиялаш режимини жорий этиш ва назорат орқали четдан кираётган ва чиқаётган маҳсулотларни тартибга солишдир. Агар керак бўлганда, лицензиялаш ҳаддан ташқари ошиб кетган маҳсулот оқимини чегаралаш ёки қандайдир давлат аҳамиятига молик бўлган ҳолларда қўлланилиши ҳам мумкин. Авваламбор, лицензиялаш ташқи савдо айланишини тартиблаш, бож туловлари йўқ бўлса ёки қачонки уларнинг ички бозорини ҳимоялаш имконияти бўлмаган тақдирда қўлланилади, масалан бошқа мамлакатларда валюта қийматининг кескин тебранишида.

Халқаро иқтисодий ҳамкорликда кўпчилик миллий компаниялар иштирок этган тақдирда лицензиялаш мамлакат учун ута зарур бўлган маҳсулотни сотиб олиш учун чет эл валютасидан оқилona фойдаланишни, ишлаб чиқаришда маҳаллий маҳсулот ишлаб чиқарувчиларга импортнинг усиши зарар келтирмаслиги, озиқ — овқат маҳсулотларнинг етишмовчилигини олдини олиш ва ички қишлоқ хўжалик бозорини тартибга солиш, чет эл ва миллий маҳсулотларнинг салмоғини тартиблаш мақсадида бажарилади.

Европа мамлакатларида лицензиялаш тартиби утган асрнинг 70 — 80 йилларида тўлиқ шаклланди. Ҳозирги кунда деярли барча ғарб мамлакатларида мажбурий импортга рухсат бериш бир қанча маҳсулотларга, ўз навбатида маҳсулотларнинг ҳам турлари кўп бўлиб, уларни экспорт қилиш учун лицензия берилади.

Ҳозирги кунда нархларнинг инфляцияси ва эркин конвертацияланган валютага муҳтож бўлган ривожланаётган мамлакатларда лицензиялаш ташқи иқтисодий алоқаларни тартибга солишда кенг қўлланилмоқда. Бу давлатларнинг ҳужжатлари маҳсулотларнинг кўп турига лицензия жорий қилинмоқда.

Ривожланаётган мамлакатларда, бундан ташқари савдо нархларига қўшимча турли хил талаблар қўйилмоқда. Масалан, чет эл савдо материалларига мамлакат маҳсулотларидан сотиб олиш мамлакатимиздаги машиналарни импорт қилувчиларга савдо жараёнини молиялаштириш манбаси борлигини тасдиқлашни талаб қилмоқда.

Ривожланган ва собиқ Иттифоқ мамлакатларида ташқи иқтисодий алоқаларни лицензиялаш тизимларида бир биридан фарқи бўлсада,

уларнинг умумий таснифлари ҳам бор. Аввало барча давлатлар асосан икки хил лицензиялашни қўллашади: асосий (бош) ва шахсий.

2. Оддий лицензия шартномаси

Бош лицензия хўжалик субъектига миқдорий ва нархий томонидан чекланмасдан маҳсулотлар барча ёки аниқ кўрсатилган мамлакатлар билан савдо қилиш учун берилади, шахсий лицензия эса белгиланган маҳсулот билан бир марта савдо қилиш учун берилади. Бу ҳужжатда нафақат маҳсулотни олувчи, балки маҳсулот миқдори, савдо қилиш муддати ҳам кўрсатилади. Бунинг барчаси экспорт – импорт операцияларни қаттиқ назорат қилиш имкониятини беради.

Иккинчи умумий хусусияти иқтисодиётнинг ва ташқи савдо фаолиятини ривожланиш билан шуғулланувчи чекланган идораларга лицензиялар беришдан иборат.

Учинчи умумий хусусиятлари уларнинг туловлиги. Ҳукумат ташқи савдо жараёнларига рўхсат берганлиги учун мукофат олиб ташқи иқтисодий савдо алоқалар аппаратини сақлаш харажатларини давлат бюджетидан экспортчи ва импортчиларга юклатилади.

Халқаро иқтисодий алоқаларда илмий – техник ютуқларини лицензия сотиш билан ривожлантириш афзалроқ, чунки лицензиялар билан халқаро савдо оддий маҳсулот билан қилинадиган савдога нисбатан жадал қадамлар билан бажарилади.

Қисқа муддатларда иқтисодиёт, техника ва технологияларда йирик муваффақиятларга эришган мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики лицензияларни ва “ноу - хоу” ларни сотиб олиш анча афзалроқ. Маълумки, янги маҳсулотни ишлаб чиқариш учун 60 – 70 ой муддат керак. Лицензия киритиш эса ўртача 52 ойни тежаб қолади, тажрибалар ўтказиш ва кўп миқдорда маҳсулот чиқаришни йўлга қўйиш учун харажатлар миқдорини кескин камайтиради.

3. Тўлиқ лицензия шартномаси

Лицензияларни импорт қилиш фойдали, чунки чиқарилган маҳсулотлар учун кетган харажатлар лицензион тўловларга нисбатан 25 марта кўпроқ. Янги технологиялар 40% га иш унумдорлигини оширади, ишчиларнинг малакаси эса фақат 15% га оширилади.

Лицензия сотиб олишнинг аҳамиятли сабаблари:

- маҳсулот ишлаб чиқаришда вақтинчалик оқсоқликни бартараф этиш;
- бировнинг патентини айланиб ўтиш имконияти йўқлиги;
- вақт тежалиши.

Лицензия сотиб олиш маҳсулот сифатини 93 – 99 % даражасига кутариш имкониятини беради, шу муаммони мустақил ҳал қилишда эса бу даража 70 – 80% га етади.

Лицензия сотишнинг аҳамиятли сабаблари:

- тайёр маҳсулотларни экспорт қилиш имкониятлари йўқлиги, қийинчилик тўғдириши, чиқарилаётган маҳсулотнинг ҳажми камлиги, бож тўловларининг юқорилиги, давлат томонидан сотиш ҳажмини чекланиши ва х.к.

- мазкур лицензия асосида маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун ускуна ва хомашёни сотишдан фойда олиш имконияти йўқлиги.

Лицензия билан савдо қилиш лицензион келишувларни имзолаш билан бажарилади. Лицензион келишув деганда бир (лицензиар) яккаю-ягона ҳуқуққа эга бўлган шахс бошқа бир шахсга (лицензиатга) мукофат бериш эвазига лицензиядан фойдаланиб шу кўрсатилган чегарада рўхсат бериш тушунилади.

Ҳозирги кунда лицензион келишувга қўйидагилар киради:

- патентланган ихтиролар;
- патент билан ҳимояланмаган ихтиролар (ариза берилган, лекин патент ҳали берилмаган ҳоллар);
- “ноу - хоу” патент олинмаган техник, савдо ва ташкилий билим ва тажрибалар, булар айрим белгиланган шахсларга маълум бўлиб ўлар моддий устунликка эга бўлади.
- саноат намуналари;
- товар белгилари.

Лицензион келишувлар келишув турига қараб ҳуқуқий ҳимояланган объектлар (патентланган лицензиялар) ва- ҳуқуқий ҳимояланмаган объектлар (патентланмаган лицензиялар)га бўлинади.

Лицензион келишувларда патентлар ва “ноу - хоу” ларни фарқлаб “ноу - хоу” ўзига ҳос лицензион объекти эканлигини таъкидлаш мумкин. “Ноу - хоу” нинг моҳияти тўғрисида Япония фирмалари томонидан сотиладиган лицензиялар нисбати мисолида айтиш мумкин. Патент учун лицензиялар умумий сонидан 20%, “ноу-хоу” билан биргаликда патентлар учун лицензиялар 30%, фақатгина “ноу - хоу”ни лицензиялаш эса 50% ни ташкил этади.

4. Лицензион келишувларнинг асосий шартлари

Халқаро тажрибада икки гуруҳ - “тоза” ва “ёрдамчи” лицензиялардан фойдаланилади. Тоза маҳсулотлар таркибида фақат “ноу - хоу” ёки ихтирога тузилган лицензион келишувлар киради. Бундай сотувлар машина ва ускуналар бўйича бажарилиши мумкин. Ёрдамчи лицензиялар одатда умумий шартномалар таркибида бўлиб айрим ҳолларда жамланган ускуналар лицензияларига киради. Бу ҳолатларда алоҳида лицензион келишувлар имзоланмайди ва ўларнинг нархлари шартноманинг умумий нархидан алоҳида бўлмайди.

Берилган ҳуқуқлар ҳажмига қараб лицензион келишувлар қўйидаги турларга бўлинади:

- оддий лицензия шартномаси;
- тўлиқ лицензия шартномаси;
- фақатгина белгиланган лицензия шартномаси;
- сублицензия шартномаси.

Оддий лицензия шартномасига асосан лицензиарга келишувдаги маҳсулотни мустақил равишда фойдаланишга ва шунга ухшаш лицензияни учинчи шахсларга ҳам бериши мумкин.

Тўлиқ лицензия шартномасига асосан лицензиар келишув лицензиясидан фақат узи фойдаланади. Тўлиқ лицензия шартномаси тузилганда лицензиар ихтирога берилган ҳуқуқидан тўлиқ ва муддатсиз воз кечади. Ташқи савдо келишувларда бундай шартномалар деярли ишлатилмайди.

Фақатгина белгиланган маҳсулотларга оид лицензия шартномаси асосан лицензиар лицензиатга маҳсулотларни сотишга рухсат беради ва шартнома муддатида учинчи шахсларга беришга ва шу вақтда ўзига берилган чегарада ўзининг фойдаланиши чекланади.

Сублицензия шартномаси – лицензиат томонидан учинчи шахсларга бериладиган лицензия ва бу оддий лицензия шартномасига ўхшайди.

Лицензион келишувларида лицензиар ихтиродан ёки бошқа техник ечимдан фойдаланиш, сотиш шартлари кўрсатилади.

Одатда лицензион келишувлардаги асосий шартларига қўйидагилар киради:

- келишув томонлари ҳақида маълумотлар (лицензиар ва лицензиат тўғрисида маълумотлар);
- лицензион келишувдаги атамалар изоҳи;
- келишув фаолият юритадиган ҳудудни аниқлаш;
- лицензион келишувдаги маҳсулотларнинг тавсифи, бунда кафолатланган техник ва иқтисодий кўрсаткичлар келтирилади;
- лицензиатга бериладиган ҳуқуқлари ва ўнга юклатиладиган вазифалар белгиланади, тақдим этиладиган лицензиянинг тури кўрсатилади;
- ихтиродан фойдаланиш шакллари, максимал ва минимал ҳажми ва ихтиродан фойдаланиш муддати кўрсатилади;
- лицензиарнинг керакли техник ҳужжатлари, маҳсулот намуналари, ускуна ва машиналарни етказиш каби вазифалари белгиланади.

Назорат саволлари

1. Лицензиар ва лицензиатнинг асосий вазифалари?
2. Лицензиялашда “ноу-хоу”нинг моҳияти нималардан иборат?
3. “Тоза” ва “Ёрдамчи” лицензиялар деганда нималар тушунилади?
4. . Оддий лицензия деганда нимани тушунаси?
5. Тўлиқ лицензия деганда нимани тушунаси?
6. Сублицензия деганда нимани тушунаси?
7. Лицензион келишувларда қандай шартлар мавжуд?

6-Мавзу: «Инновация» тушунчаси. Инновацияларнинг классификацияси. Инновацион лойиҳани шакллантириш ва бажарилиш босқичлари.

Режа

1. *Инновация тушунчаси.*
2. *Инновацияларнинг классификацияси*
3. *Инновацион лойиҳани шакллантириш*

Инновация — анча кенг тушуниладиган термин (ингл. «innovation» — инновация, янгилик). Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти берган энг қисқа таърифлардан бирига кўра, «технологик янгилик — бозорда муваффақият келтирувчи илмий ва техникавий билимларни ишга солишдир».

«Инновация» техникага қараганда кўпроқ иқтисодиёт ва ижтимоий фанларга оид терминдир. У (инновация) албатта техникавий ва умуман ашёвий бўлиши шарт эмас (масалан, товарларни кредитга сотиш бутун савдо соҳасини ўзгартириб юборди).

Кўпчилик олимлар янгилик (инновация) — муайян ижтимоий эҳтиёжларни қондирувчи ва бир қатор (иқтисодий, илмий-техникавий, ижтимоий, экологик) самаралар берувчи мутлақо янги ёки ўзгартирилган восита (янгилик)ни яратиш ва ўзлаштиришнинг якуний натижаси, деган фикрдадилар.

Кенгроқ таърифларда янгиликнинг (янги киритилган тартиб-қоида) бир қатор ўзаро боғлиқ босқичларни қамраб олувчи жараён сифатидаги мураккаб, системали (тизимли) хусусияти таъкидланади. Шу маънода, технологик янгилик бозорга янги ёки такомиллашган саноат маҳсулотларини олиб чиқадиган ёки янги ёхуд яхшиланган ишлаб чиқариш жараёнлари ва ускуналаридан тижорат мақсадларида фойдаланилишини таъминлайдиган техника, ишлаб чиқариш ва тижорат билан боғлиқ тадбирлар мажмуи сифатида баҳоланади.

Бироқ инглиз тилидаги илмий адабиётда ва, афсуски, унинг ортидан мамлакатимизда чиқарилган кўпчилик таржима ва оригинал (асл нусха) илмий ишларда «янгилик», «инновация» терминлари орқали айни вақтнинг ўзида янгиликни яратиш ва жорий этиш жараёни ҳам, унинг аниқ натижаси ҳам ифодаланади, бу эса тушунчалардаги чалкашликларга олиб келмоқда.

«Инновацион менежмент» китобида муаллифлар инновация (янгилик)ни амалга оширилган илмий тадқиқот ёки қилинган кашфиёт натижасида ишлаб чиқаришга жорий этилган ҳамда илгаригисидан тубдан фарқ қиладиган объект сифатида таърифлайдилар. Инновацияга юқорироқ технологик даража, товар ёки хизматнинг аввалги маҳсулотга қараганда янгича истеъмол сифати хосдир.

«Инновация» тушунчаси барча янгиликларга нисбатан қўлланилади. Шу боис бу ўринда биз «инновация» (янгилик, янги киритилган тартиб-қоида) терминини, аввало, илмий ғоянинг амалда фойдаланиш даражасига етказилиши ва иқтисодий самара бера бошлаши, яъни иқтисодий мазмун касб этишини англатувчи жараён сифатида ишлатамиз. Унинг тижорат мақсадида фойдаланиш даражасига етказилган ва бозорда тан олинган натижасини эса «янги маҳсулот» (новшество) термини билан атаймиз.

Шундай қилиб, «янгилик» («инновация») янги маҳсулотлар яратиш ва жорий этиш жараёнини билдиради. Янги маҳсулотларни бозорда тарқатиш жараёни, бошқача айтганда, янги маҳсулотлар «диффузияси» ёки «адаптацияси» деб аталади. «Янгилик» тушунчаси инновацион жараён

тушунчаси билан чамбарчас боғлиқ. Инновацион жараён — комплекс хусусиятга эга бўлган ва бозорда тижорат муваффақиятига олиб келадиган янги маҳсулотлар яратиш ва амалда жорий этишдан иборат бошқариладиган жараёндир.

2. Инновацияларнинг классификацияси

Шу ўринда «инноватор» ва «имитатор» тушунчаларини ҳам фарқлаш мақсадга мувофиқ. Инноватор янги маҳсулотни биринчи марта қўллайди, бунда янги маҳсулот нафақат унинг ўзи, балки бутун жамият учун ҳам янгилик бўлади. Мавжуд бўлган, бошқалар учун эмас, балки ўзи учун янги бўлган янгиликни қўллаётган шахс имитатор ҳисобланади. У ўз ташкилотидан ташқарида маълум бўлган ва фойдаланиладиган янгилик киритиш жараёнини асосли равишда қўллайди. Инноватор — тадбиркорлик функциясининг соҳиби, янги маҳсулот яратувчи ёки янги технологияни қўлловчи фирма.

Энди **янгиликларни таснифлаш** билан боғлиқ масалаларни кўриб чиқамиз.

Янгиликларнинг турлари масаласида ҳар хил қарашлар мавжуд.

Илмий адабиётда кўпинча янгиликлар қуйидаги турларга бўлинади:

- **техник янгиликлар** (янги маҳсулот, технология, материал ёки асбоб-ускуналар);

- **ташкилий янгиликлар** (корхона фаолиятининг ҳар хил турларини ташкил этишнинг янги усул ва шакллари);

- **иқтисодий янгиликлар** (режалаштириш, молиялаштириш, нарх белгилаш, реклама, мотивация каби усуллар билан инновацион фаолиятни бошқариш усуллари);

- **ижтимоий янгиликлар** (инсон омилини фаолиятлаштиришнинг ҳар хил шакллари, жумладан квалификация (малакавий) ва кадрлар билан боғлиқ тайёргарлик, ижодий фаолиятни рағбатлантириш, меҳнат шароитини яхшилаш, фаровонликни ошириш);

- **юридик янгиликлар** (инновацион фаолиятни тартибга солувчи қонунчилик, солиққа тортиш, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар).

Бундан ташқари, базисли (асосий) янгилик ва такомиллаштириш янгиликлари, инқилобий ва тадрижий, кескин (радикал) ва жузъий, кенг фойдаланиладиган ва айрим ҳолларда қўлланиладиган, янги маҳсулот тури кўринишидаги ва ишлаб чиқариш жараёнига тааллуқли янгиликлар фарқланади.

Базисли янгиликларга жамиятдаги фаолиятнинг ҳар хил турлари мазмунини тубдан ўзгартирадиган ёки ўзгартира оладиган янгиликлар киради (масалан, пенициллин антибиотигининг яратилиши унинг асосида янги дори шаклларининг пайдо бўлишига олиб келди).

Қўлланиш (истеъмол қилиниш) жойига кўра янгиликларнинг тўрт гуруҳини ажратиш мумкин:

- **товар янгиликлари** — ишлаб чиқариш соҳасида (ишлаб чиқариш воситалари) ёки истеъмол соҳасида (истеъмол предметлари) ишлатиладиган

янги маҳсулотлар;

- **технологик янгиликлар** — эски ёки янги маҳсулотларни ишлаб чиқаришнинг янги (ёки такомиллаштирилган) усуллари;

- **бошқарув янгиликлари** — бошқарув аппаратида фойдаланиладиган янги иш шакллари ва усуллари;

- **иқтисодий янгиликлар** — салоҳиятга (жумладан тижорат соҳасидаги муайян янгиликка) доир ахборотни тўплаш ва таҳлил қилиш усуллари асосида инновациялар соҳасида маркетинг тадқиқотлари ўтказиш.

3. Инновацион лойиҳани шакллантириш

Шу билан бирга, *ижтимоий ва вақтга оид омиллар бўйича таснифлашни* жорий этиш мумкин:

1) жамият ёки ташкилот ривожланишининг муайян босқичига мос келадиган янгилик;

2) жамият ёки муайян ташкилотнинг ривожланишига улар ривожининг муайян босқичида мос келмайдиган янгилик.

Биринчисига муайян вақт босқичи (масалан, авиациянинг пайдо бўлиши ва ривожланиши)нинг объектив эҳтиёжлари туфайли келиб чиққан инновацион жараёнлар киради.

Иккинчи гуруҳга жамият ёки ташкилот учун зиёнли бўлиши ёки фойда келтирмаслиги мумкин бўлган янгиликларни киритиш мумкин (масалан, тиббиётда фойдаланилмайдиган наркотик воситаларни ишлаб чиқиш ва бозорга жорий этиш ёхуд ташкилотнинг молиявий имкониятлари унинг инновацион фаолиятига мувофиқ келмаслиги). Бундан кейин ушбу янгиликларни «иррационал» янгиликлар деб аташни таклиф этамиз.

Иррационал янгилик — бу жамият ёки ташкилотга фойда келтирмайдиган (зарар етказадиган), муайян вазиятда ва даврда уларнинг эҳтиёжларига мувофиқ келмайдиган янгилик.

Инновация лойиҳасининг асосий мақсадларидан бири — корхона юқори сифатга эга бўлган керакли микдорда маҳсулот ишлаб чиқариш лаёқатига эга эканлигини рақобатчиларга исботлашдан иборат.

“Инновацион лойиҳа” тушунчаси бир қанча нуктаи назардан қаралиши мумкин:

– инновацион мақсадларга эришишга хизмат қиладиган тадбирлар йиғиндиси сифатида;

– инновацион фаолиятни амалга ошириш жараёни сифатида;

– ушбу тадбирларни асословчи ва баён қилувчи ҳужжатлар пакети сифатида.

Ушбу уч жиҳатлар инновацион лойиҳанинг инновацион фаолиятини ташкил қилиш ва мақсадли бошқариш шакллари сифатидаги аҳамиятини кўрсатади.

Шундай қилиб, инновацион лойиҳа — бу ресурслар, муддатлар ва ижрочилар бўйича ўзаро бир-бирини асослайдиган ҳамда ўзаро бир-бирига боғлиқ бўлган, илм-фан ва техника тараққиётининг устувор йўналишларида муайян мақсадлар (вазифалар)га эришишга қаратилган жараёнларнинг мураккаб тизимидир.

Инновацион лойиҳаларни амалга ошириш учун уларни молиявий асослаш ва инвестициялаш муҳим аҳамиятга эга. Бунда лойиҳавий молиялаштириш

жараёнлари нуктаи назаридан ўзига хос хусусиятларга эга инновацион лойиҳаларни фарқлаш керак:

а) инвестицион лойиҳалар, масалан, янги саноат объектлари қурилишига (энергетика, транспорт, алоқа ва ҳ.к.) йирик капитал қўйилмалар;

б) илмий-техник (инновацион) – илғор технологиялар, янгиликлар, маҳсулотлар ва хизматлар.

7-Мавзу: Мувофиқлик баҳосининг асослари. Тушунчаларнинг моҳияти.

Режа:

1. Мувофиқлик баҳосининг асослари

2. Сертификатлаш идораларининг асосий вазифалари

3. Аккредитлаш қўйидаги босқичлардан иборат

Институт томонидан берилган лицензияда маҳсулот намунасини синаш ва назорат қилиш схемаси билан таъминланади. Лицензиянинг ҳаракат даврида институт қўйидагиларни бажаради:

- доимий равишда (огоҳлантирмасдан) институтнинг махсус назоратчилар томонидан корхона томонидан чиқарилаётган маҳсулот намуналарини институтнинг синов лабораторияларида ёки мустақил синов марказларида синаш учун танлайди;

- шунингдек маҳсулотларни савдо соҳасидан ҳам танлайди;

- мувофиқлик белгиси билан белгиланган маҳсулотларнинг сифати бўйича эътирозлари институт томонидан кўриб чиқилади. Агарда эътирозлар асосли бўлса институт унинг сабабларини аниқлаб брак маҳсулотни алмаштиришга кўрсатма беради.

Лицензиянинг ҳаракат даври бир йил ва бу муддатдан кейин маҳсулот чиқарувчи муддат тугашига бир ой қолганда институтга муддатини узайтириш учун талабнома беради.

Институтнинг мувофиқлик белгиси чет элда чиқарилган маҳсулотларга берилиши мумкин эмас, чунки бу белги ҳеч қандай мамлакатда қайд этилмаган.

Институт томонидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига, машинасозлик, кимё, электротехника ва электроника саноати маҳсулотларига 10 мингдан зиёд лицензиялар берилган.

Яна бир ривожланган мамлакат – **Таиланд**да сертификатлаш тизимини бошқариш Саноат вазирлиги қошида таъсис этилган Саноат стандартлари институтига юклатилган.

Шу институтнинг стандартларга мувофиқликни белгиловчи икки хил белгиси мавжуд бўлиб, бири мажбурий сертификатлашга таалуқли. Маҳсулотга мувофиқлик сертификатини бериш Таиланд саноат стандартлаш институтига (ССИ) юклатилган.

Саноат стандартлаш институтини бошқариш учун махсус бўлинма ташкил этилган бўлиб у маҳсулотни сертификатлаш, режалаштириш, лицензиялар бериш ва кейинги назорат ишларини бажаради. Корхоналарни текшириш, намуналарни синаш ва шу асосида маҳсулотни белгилаш учун лицензия бериш бўйича тавсияларни, технологик жараённи узгартириш

тўғрисида ёки корхона фаолиятини тўхтатиш бўйича тавсияларни, баҳсларни ҳал этиш учун саноат маҳсулотлар стандартлари Кенгашига тақдим этади.

Агарда чет элдан кириб келинган маҳсулот Таиланд стандартларига жавоб берса, бу маҳсулот экспорт қилувчи мамлакатнинг миллий белгиси билан белгиланиши ёки кириб келинган маҳсулот Таиланд стандартлари бўйича сертификатлашдан ўтиши лозим.

Таиланд саноат сертификатлаш институти томонидан ишлаб чиқариш корхоналарнинг ҳолати доимий назорат қилинади, назоратнинг такрорланиши чиқариладиган маҳсулот турига боғлиқ бўлади.

Намуналар вазирлик университетининг синов лабораторияларида маҳсулот чиқарувчи ва истеъмолчиларга боғлиқ бўлмаган ҳолда ўтказилади.

Сертификатлаш бўйича ҳаражатларнинг кўп қисми давлат томонидан қопланади. Сертификатлаш қонунларини бузган корхоналарга жарима белгилайди ёки судга мурожаат қилади.

Колумбия, Туркия ва ривожланган қатор мамлакатларда стандартларга мувофиқлик сертификат белгиси беришга оид миллий тизимлар яратилган. Лекин кўп ривожланаётган мамлакатларда миллий стандарт сертификатлаш тизимлари мавжуд эмас. Агарда миллий сертификатлаш тизими ташкил этилган бўлса ҳам, талаб даражасида ускуналар билан жиҳозланган синов лабораториялари мавжуд эмас.

Ривожланаётган мамлакатларда сертификатлаш тизимини шакллантириш маҳсулот, айниқса экспортга чиқарилган маҳсулот сифатини оширишга олиб келади.

Ривожланган мамлакатларда сертификатлаш фаолияти давлат миқёсида бажарилади. Халқаро амалиётда сифат тизимини сертификатлаш схемаси кенг жорий қилинган.

Қозоғистон Республикасида давлат сертификатлаш тизими сертификатлаш ўтказиш бўйича комплекс норматив ҳужжатлар ишлаб чиқилмоқда.

Биринчи навбатда, белгиланишда биринчи рақами “З” бўлган давлат стандартлари (ДС) ҳамда қоида ва кўрсатмалар. Сертификатлаш бўйича идораларига, синов лабораторияларига, инспекцион назорат идораларига қўйиладиган талаблар, уларни аккредитлаш тартиблари, маҳсулотларни, хизмат ва ишларни сертификатлаш тартиби, сертификат, мувофиқлик белгиларини бериш тартиби, эксперт – аудиторга қўйиладиган талаблар.

Сертификатлаш бўйича норматив ҳужжатлар илм, фан, техника ва технологияларнинг ҳозирги ютуқлари, халқаро стандартларга жавоб берадиган, маҳсулотлардан фойдаланиш шароитларини ҳисобга олиш ва халқаро савдоларга тусиқлик қилмаслиги керак.

Қозоғистон Республикаси сертификатлаш тизими кўп жиҳатдан Ўзбекистон сертификатлаш тизимига ўхшайди.

Шу жиҳатлардан бу тизимлар қўйидаги умумий талабларга жавоб беради:

- мустақиллик;

- сертификатлаш масалаларни аниқ бажариш учун ташкилий таркибнинг мавжудлиги;
- керак бўладиган ҳужжатларнинг мавжудлиги;
- аккредитланган синов лабораториялари (марказлари) мавжудлиги ёки улар билан тузилган шартномалар;
- мутахассис кадрлар мавжудлиги.

Сертификатлаш идораларининг асосий вазифалари:

- маҳсулот, хизмат, сифат тизимини сертификатлаш ҳамда сертификатларни тан олиш, бериш ва инспекцион назорат қилиш;
- сертификатлаш бўйича норматив ва услубий асосларини ташкил этиш ва юритиш;
- сертификатлаш тартибини белгилаш.

Сертификатлаш идорасининг ташкилий тузилмаси қўйидагилар:

- бошқарув кенгаши;
- бошқарувчи тузилмалар;
- эксперт – аудиторлар гуруҳлари;
- аккредитланган синов лаборатория (марказ) лари ва инспекцион назорат идоралари (ёки шартнома асосида улар билан ҳамкорлик қилиш).

Сертификатлаш идоралари қўйидаги ҳуқуқларга эга:

- сертификатлаш бўйича ишларни ўтказиш;
- сертификат ёки мувофиқлик белгилардан фойдаланишни бекор қилиш ёки тўхтатиб қўйиш;
- норматив ҳужжатларини ишлаб чиқишда уз таклифларини киритиш;
- синов лаборатория (марказ) ларини аккредитлашда иштирок этиш;
- сертификатлаш ва инспекцион назорат ишларига бошқа ташкилот ва корхоналардан мутахассисларни жалб қилиш;
- айрим ҳолларда сертификатлаш ишларининг бир қисмини бошқа сертификатлаш идораларга жўнатиш;
- тегишли ташкилот ва корхоналардан зарурий материалларни сўраш;
- маҳсулотдан намуналар олиш;
- сертификатланган маҳсулотга мувофиқлик белги қўйиш ёки бу ишни ташкилот, корхонанинг ўзига топшириш;
- ариза берувчилар билан иш бажарилиши бўйича шартномалар тузиш.

Аккредитлаш шартлари бузилганлиги, асоссиз сертификат бериши ва шартнома шартларини бузганлигига сертификатлаш идораси жавоб беради.

Аккредитлаш қўйидаги босқичлардан иборат:

- ариза ҳужжатларини тақдим этиш ва экспертизадан ўтказиш;
- ариза берувчининг сўровига биноан текшириш комиссиясини тайинлаш;
- ариза берувчини текшириш;
- текшириш материалларини экспертиза қилиш, аккредитлаш бўйича ҳужжатларни тайёрлаш ва топшириш.

Аккредитлаш натижаларига кура:

- сертификатлаш идораси тўғрисида Низомни ва маҳсулотни сертификатлаш тартибини тасдиқлаш;

- лицензион шартнома имзоланади;
- қайд қилинган санадан уч йил муддатга аккредитлаш аттестати расмийлаштирилади ва қайд қилинади;
- Республика Стандарт Агентлиги сертификатлаш идорасининг Давлат реестрига киритилади.

Одатда барча мамлакатлар ташқи савдода давлат томонидан солиқ, турли йиғинлар, импорт депозитлари ва х.к. иқтисодий таъсир кўрсатишади. Шунинг билан бирга тариф ва савдолар бўйича бош келишув (ТСБК) экспорт–импорт акцияларда лицензиялашнинг административ усуллари кўллашга имкон беради.

Назорат саволлари

1. Сертификатлаш тизими дунё миқёсида қандай афзалликларга олиб келади?
2. сертификатлаш тизими нималарга асосланади?
3. Франция стандартлаш Ассоциацияси (AFNOR)нинг асосий вазифалари нималардан иборат?
4. Ҳиндистон сертификатлаш институтининг асосий вазифалари нималардан иборат?
5. Ривожланаётган мамлакатларда сертификатлаш тизимининг хусусиятлари?
6. Қозғистон Республикасида давлат сертификатлаш тизимининг асосий хусусиятлари?

8-Мавзу: Миллий сертификациянинг ҳуқуқий асослари.

1. Қонуннинг асосий тушунчалари
2. Сертификатлашга оид асосий атамалар
3. Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалар

1. Қонуннинг асосий тушунчалари

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабр №1006 – XII сонли “Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш” Қонунига 2000 й. 31 август №125-II, 2003 й. 25 апрел № 482-II Қонунлари билан ўзгартиришлар киритилган. Қонун 4 бобдан иборат бўлиб, 1– бобда (1– 6 статьялар) умумий қоидалар, 2– бобда (7– 9 статьялар) сертификатлаш фаолиятига қўйиладиган умумий талаблар, 3– бобда (10–19 статьялар) маҳсулотларни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаш ва 4– бобда (20–23 статьялар) можароларни ҳал қилиш. Сертификатлаш бўйича қонунларни бузганлиги учун маъсулият.

2. Сертификатлашга оид асосий атамалар

Қонунда қўйидаги **асосий тушунчалар** мавжуд:

- миллий сертификатлаш тизими – давлат микёсида фаолият олиб боровчи, сертификатлаш ўтказиш учун узининг маълум қоидаларига эга бўлган тизим;

- маҳсулотни сертификатлаш (сертификатлаш) – маҳсулотни қўйилган талабларга жавоб беришини тасдиқловчи фаолият;

- мувофиқлик сертификати (сертификат соответствия) – сертификатлаш тизими қоидаларига мувофиқ маҳсулотни қўйилган талабларга жавоб беришини тасдиқловчи ҳужжат;

- мувофиқлик белгиси – белгиланган қоида асосида қайд қилинган аниқ стандарт ёки норматив хизматга мос келадиган маҳсулотга бериладиган белги ёки хизматга оид ҳужжатлар;

- бир хил маҳсулот (иш, хизмат) ни сертификатлаш тизими – аниқ бир маҳсулот, иш, хизматга таалуқли бўлиб уларга бир хил аниқ стандартлар ва қоидаларнинг қўлланилиши;

- синов лабораториясини аккредитлаш – аниқ маҳсулот ёки аниқ синов ўтказишга мўлжалланган синов лабораторияси (маркази) ҳуқуқларини расмий тан олиш;

- сифат бўйича эксперт – аудитор – белгиланган қонун доирасида аккредитланган, сертификатлаш, аккредитлаш ва назорат доирасида ишларни бажариш учун тегишли мутахассис бўлган шахс;

- сертификатлаш соҳасида назорат идораси – сертификатлаш идораларининг топшириғига асосан сертификатланилаётган маҳсулот ва тизим сифатини бошқаришни баҳолашга белгиланган тартибда аккредитланган идора;

- инспекцион назорат – ишлаб чиқариш, сифат бошқарув тизими, сертификатланган маҳсулот, сертификатлаш идоралари, синов лаборатория (марказ) ларини сертификатлаш ва аккредитлаш талабларига мувофиқлигини баҳолаш жараёни.

3. Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалари

Сертификатлаш қуйидаги мақсадларда ўтказилади:

- ҳаёт, инсон соғлиги учун хавfli, юридик ва жисмоний шахслар мулкига ҳамда атроф муҳитга зарар етказувчи маҳсулот чиқариш ва савдо қилишни назорати;

- дунё бозорида маҳсулотни рақобатбардошлигини таъминлаш;

- маҳаллий ва қўшма корхоналар, тадбиркорларни халқаро иқтисодий, илмий техник ҳамкорликда ва халқаро савдода иштирок этиш учун шароитлар яратиш;

- маҳсулот чиқарувчи, сотувчиларнинг ноинсофлигидан истеъмолчиларни ҳимоялаш;

- маҳсулотга ишлаб чиқарувчи ва сотувчи томонидан белгиланган сифат курсаткичларини тасдиқлаш.

Сертификатлаш мажбурий ва ихтиёрий бўлади.

Сертификатлаш қонунчилиги

Сертификатлаш соҳасида муносабатлар мазкур қонун билан ва шу асосида чиқарилган Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунчилик актлардаги, Қорақалпоғистон Республикасида эса – ушбу Республика қонунчилиги актлари билан бошқарилади.

Халқаро шартнома ва келишувлар

Сертификатлаш қонунчилиги қоидалар агар халқаро шартнома ва келишув билан бошқа бўлса унда халқаро шартнома ва келишувлар қоидалари билан бажарилади.

Сертификатлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси идораси

Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаш (Ўзстандарт) агентлиги Ўзбекистон Республикасида сертификатлаш бўйича миллий идора ҳисобланади.

Мазкур Қонун бўйича Ўзстандарт агентлиги вазифасига қўйидагилар киради:

- *сертификатлаштириш соҳасида давлат сиёсатини илғор суради, сертификатлаш ўтказиш бўйича умумий қоидаларни ишлаб чиқади, улар тўғрисида маълумотларни чоп этади;*

- *сертификатлаш тизими тўғрисида дастур лойиҳаларини ишлаб чиқади ва ҳукуматга тақдим этади;*

- *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишилган ҳолда халқаро сертификатлаш тизимига қўшилиш тўғрисида қарор қабул қилади, шунингдек сертификатлашни тан олиш тўғрисида узаро тан олиш келишувларини тузади, Ўзбекистон Республикасини сертификатлаш масалалари бўйича бошқа мамлакатлар билан алоқани ва халқаро ташиқлотларда вакиллик қилади;*

- *мажбурий сертификатлашга оид маҳсулот турларини белгилайди;*

- *бир хил маҳсулотларни, синов лабораториялари (марказ) ни, сертификатлаш соҳасида назорат идораларини ҳамда сифат бўйича эксперт – аудиторларни аккредитлайди;*

- *сертификатланган маҳсулотлар, сифат тизими, лабораториялар тўғрисида давлат реестрини тузади ҳамда озиқ – овқат маҳсулотлари ва уларни ишлаб чиқариш учун ускуналарни давлат рўйхатидан утказади;*

- *мувофиқлик сертификатларни, мувофиқлик белгиларни, идораларни сертификатлаш тўғрисида олинган гувоҳномаларини, синов лабораториялар фаолиятини сертификат қонунларини бузганликлари учун бекор қилади.*

Ўзстандарт агентлиги сертификатлаш соҳасида давлат бюджети ҳамда агентлик курсатган хизматлар эвазига молиялаштирилади.

Бир хил турдаги маҳсулотларни сертификатлаш бўйича аккредитланган идоралар вазифасига қўйидагилар киради:

- *бир хил турда маҳсулотларни сертификатлаш тизими тузилади ва уни фаолият юритишини таъминлайди;*

- *сертификатлашни ташиқллаштиради ва ўтказади;*

- мувофиқлик миллий сертификатларни ҳужжатлаштиради ва тақдим этади ҳамда чет эл мувофиқ сертификатларини тан олади;

- сертификатланган маҳсулотлар устидан назорат олиб боради.

Сертификатлаш бўйича идоралар, синов лаборатория (марказ) ларини аккредитлаш бўйича харажатлар талабгорлар томонидан қопланади.

Сертификатлаш тизими тартибига мувофиқ аккредитланган синов лаборатория (марказ) лари белгиланган тартибда аниқ маҳсулот ёки аниқ синовларни бажаради ва уларни тегишли қайдномалар билан таъминлайди.

Сертификатлаш объектлари ва субъектлари

Сертификатлаш объектларига маҳсулотлар (дастурланган ва бошқа илмий – техник маҳсулот), хизматлар ва тизимлар киради.

Ўзстандарт агентлиги, Ўзстандарт томонидан тан олинган ва аккредитланган сертификатлаш идоралари, синов лаборатория (марказ) лари, сертификатлаш соҳасидаги назорат идоралари, сифат бўйича эксперт–аудиторлар, шунингдек, маҳсулотлари сертификатлашга таалуқли бўлган корхона, ташкилотлар, жисмоний шахслар сертификатлаш субъектига киради.

Сертификатлаш субъекти – юридик шахслар сертификатлаш тизимини тузишлари мумкин. Юридик шахсларнинг сертификатлаш тизими Ўзстандарт агентлиги белгиланган тартибда давлат руйхатидан утказилиши шарт.

Мувофиқлик сертификати ва белгиси

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 6 июль 318-сонли қарорида тадбиркорлик билан шуғулланувчи субъектлар учун қулай шарт-шароитни яратишни давом эттириш, гигиеник ва мувофиқлик сертификатларини олишда синовлар такрорланишига чек қўйиш, маҳсулотларни сертификатлаштириш жараёнини соддалаштириш, ишлаб чиқаришда мувофиқлик сертификатлари 3 йилга берилиши, маҳсулотларни сертификатлаштириш тартиби тўғрисидаги Низом ва мажбурий тартибда сертификатланадиган маҳсулот турларининг рўйхатлари келтирилди.

Мувофиқликни баҳолашнинг асосий вазифалари қўйидагилардан иборат:

- инсон ҳаёти, соғлиги ва хавфсизлигини таъминлаш, атроф- муҳитни муҳофаза қилиш;

- маҳсулотни ишлатиш, сақлаш, ташиш, реализация ва утилизация қилишнинг меъёрий ҳужжат талабларига мувофиқлигини тасдиқлаш;

- бозорда маҳсулот ва хизматларни эркин ҳаракатланишини таъминлаш учун қулай шароитлар яратиш;

- бозорда маҳсулот ва хизматларнинг рақобатбардошлигини ошириш.

Агар маҳсулотнинг сертификат идоралари томонидан қўйилган талабларга жавоб бериши тасдиқланса унга мувофиқлик сертификати берилади ва шу асосида маҳсулот чиқарувчи мувофиқлик белгисидан фойдаланиши мумкин.

Сертификатлаш тизимида фойдаланиладиган мувофиқлик сертификати, аккредитлаш сертификати, миллий мувофиқлик белгисининг шакли ва ўлчамларининг намуналари Ўзстандарт агентлиги томонидан тасдиқланади.

Мувофиқлик сертификатлар, мувофиқлик белгилари, сертификатлаш идораларини аккредитлаш тўғрисида гувоҳномалар ва синов лаборатория (марказлар) лари албатта Давлат реестрига киритилади ва Ўзстандарт агентлиги томонидан белгиланган тартибда тасдиқланади.

Агарда мувофиқлик сертификати, мувофиқлик белгилари, сертификатлаш идоралари ва синов лабораторияларининг аккредитланганлиги тўғрисида гувоҳномалар Давлат реестрида қайд қилинмаган бўлса, ҳақиқий ҳисобланмайди.

Мувофиқлик сертификати, мувофиқлик белгиси, аккредитлаш тўғрисидаги гувоҳномалар ариза берувчи томонидан бошқа бир юридик ёки жисмоний шахсга фойдаланиш учун берилиши тақиқланади.

Сертификатлаш фаолиятини юритиш

Бир хил турдаги маҳсулотларни сертификатлаш учун аккредитлаш идоралари ва синов лаборатория (марказ) лари сертификатлаш ва аккредитлаш фаолиятини фақатгина қонунда белгиланган тартибда берилган гувоҳнома асосида бажариши мумкин.

Сертификатлаш тўғрисида маълумотлар

Ўзстандарт агентлиги маҳсулот чиқарувчи, сотувчи, истеъмолчи ва бошқа қизиққан шахсларни ҳозирги кунда мавжуд сертификатлаш тизими, уларнинг идоралари, синов лаборатория (марказ)лари, экспертлар ҳамда мувофиқлик сертификатлари, мувофиқлик белгилари ва улардан фойдаланиш қонунлари тўғрисида маълумот беради.

Сертификатлаш идоралари ариза берувчининг суровига, талабига мувофиқ маҳсулотни сертификатлашдан ўтказиш учун керакли маълумотларни тақдим этиш лозим. Ариза берувчи эса сертификатлаш идоранинг талабига мувофиқ сертификатлашга таалукли бўлган (тижорат сиридан бошқаси) маълумотларни тақдим этиш шарт.

Назорат саволлари

1. *“Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш” Қонунининг асосий тушунчалари?*
2. *Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалари?*
3. *Сертификатлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси идорасининг асосий вазифалари?*
4. *Сертификатлаш объектлари ва субъектларига нималар киради?*
5. *Мувофиқлик сертификати ва белгиси деганда нималарни тушунасиз?*
6. *Сертификатлаш тўғрисида ким ва қандай маълумотлар беради?*

9-Мавзу: Сертификациядан ўтган маҳсулотнинг инспекция назорати.

Режа:

- 1. Маҳсулотларни сертификатлаш бўйича умумий қоидалар*
- 2. Сертификатлаш ўтказиш тартиби*

Таянч иборалар: сертификатлаш қоидалари, умумий қоидалар, Сертификатлаш ўтказиш тартиби, сертификатлаш учун қўйидаги хужжатлар, импорт моллардан сертификатлаш, мувофиқлик сертификатининг муддатлари

1. Маҳсулотларни сертификатлаш бўйича умумий қоидалар

Мазкур қоидалар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Маҳсулотларни сертификатлаш жараёнини соддалаштириш бўйича кўшимча чора - тадбирлар” тўғрисида

2004 й 6.07 №318 – сонли қарорига асосан қабул қилинган.

1. Умумий қоидалар

1. Мазкур қоида асосида маҳсулотлар, шу жумладан дастурлар ва бошқа илмий – техник маҳсулотлар сертификатланади.

2. Сертификатлашни ташкиллаштириш ва ўтказиш белгиланган тартибда аккредитланган бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаш идоралари томонидан бошқарилади.

3. Сертификатлаш схемалари бир хил турдаги маҳсулотларга қўйилган талабларга асосан норматив хужжатлар ва сертификатлаш қоидалари билан белгиланади. Бунда маҳсулотнинг хавфсизлигига қараб текшириш ҳажми, унинг мураккаблиги аниқланади.

Сертификатлаш схемали ариза берувчининг талабларига қараб сертификатлаш идоралари томонидан танланади. Бунда маҳсулот ҳажми, олиб келиш муддати, синов усуллари, ишлаб чиқаришнинг хусусиятлари, бир миёнда ишлашнинг бузилиш мумкинлиги ҳамда ушбу маҳсулотни истеъмолчилар учун хавфлилик даражаси эътиборга олинади.

4. Сертификатлашда маҳсулотнинг норматив хужжатларда белгиланган талабларга жавоб беришини тасдиқлаш ва унда сертификатлашда текшириш лозим бўлган таснифлар, синов ва назорат усуллари бажарилади. Агарда норматив хужжатларда сертификатлаш синовлаври бўйича бўлимлари бўлмаса ёки давлатлараро стандартларни қўллаш имкони бўлмаса уша норматив хужжатлар ёки давлатлараро стандартлардаги таснифлардан биринчи навбатда хавфсизлик бўйича талаб қилинадиган таклифлар танланади.

5. Сертификатлаш ишлари учун харажатлар ариза берувчи томонидан қонунчиликда белгиланган талаблар асосида қопланади.

2. Сертификатлаш ўтказиш тартиби

1. Ўзбекистон миллий сертификатлаш тизими маҳсулотни сертификатлашда қўйидагиларни ўз ичида қамраган.

- сертификатлаш идорасига сертификатлаш утказиш бўйича ариза бериш ва уни куриб чиқиш;
- сертификатлашга қўйилган маҳсулотнинг норматив ва бошқа хужжатларини таҳлил қилиш;
- ариза бўйича қарор қабул қилиш;
- синов дастурини қўллаш ва тасдиқлаш;
- маҳсулот намуналарини танлаш, намуналарини лабораторияга олиб келиш;
- аккредитланган синов лабораторияда синов утказиш;
- маҳсулот чиқарувчи корхонани кузатиш, урганиш;
- сифат тизимини баҳолаш;
- маҳсулотнинг мувофиқлигини аниқлаш;
- олинган натижаларни таҳлил қилиш, мувофиқлик сертификат бериш ёки рад этиш;
- сертификатларни Ўзбекистон миллий сертификатлаш тизими давлат реестрида қайд қилиш.

2. Гигиеник, ветеринария экспертизалар, фитосанитария назорат ва экологик сертификатлаш зарурлиги сертификатлаш идоралар томонидан тақдим этилган норматив хужжатларда гигиеник, ветеринария, фитосанитария ёки экологик талабларнинг мавжудлигига қараб белгиланади. Шу жараёнлар сертификатлаш синовлар билан бир пайтда утказилиши ва якунланиши лозим бўлиб якунида ариза берувчига тегишли сертификат бергунга қадар керакли хужжатларни тақдим этади.

3. Сертификатлаш идоралари ариза берувчининг талабига мувофиқ қўйидагиларни тақдим этиш лозим:

- мажбурий сертификатлаш керак бўлган маҳсулот турларининг руйхати;
- аккредитланган сертификатлаш идоралари доирасида бир хил турдаги маҳсулотни сертификатлаш қоидалари;
- сертификатлаш хизмати томонидан берилган аккредитланганлиги тўғрисида гувоҳнома.

4. Кириб келадиган маҳсулотларни сертификатлаш учун қўйидаги хужжатлар тақдим этилади:

- ишлаб чиқарилган маҳсулот учун норматив хужжатлар нусхаси;
- маҳсулотни белгилаш нусхаси ёки маҳсулот тўғрисида маълумот;
- Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига кириб келганлиги тўғрисида белги қўйилган маҳсулот хужжати (накладная, счет фактура, инвойс).

Агарда ариза берувчи маҳсулотни сертификатлаш билан бир пайтда унга гигиеник сертификати ва мувофиқлик сертификатини талаб қилса, унда ўрнатилган тартибда хужжатлаштирилган кейин гигиеник сертификатнинг нусхаси берилади.

5. Агарда республикага киритилган маҳсулотнинг норматив хужжатлари бўлмаса, унда сифат ва хавфсизлик курсаткичлари бўйича сертификатлаш синовлар маҳсулотларнинг ухшаш хужжатлари турлари ёки гигиеник

сертификати такдим этилганда амалга оширилади (озик—овқат маҳсулотлари ва озиқ—овқат билан контактлашадиган маҳсулотлар).

6.Ишлаб чиқарилган маҳсулотни сертификатлаш учун қўйидаги хужжатлар такдим этилиши керак:

- *ишлаб чиқарилган маҳсулотга норматив хужжатлар нусхаси;*
- *маҳсулотни топшириш нусхаси;*
- *гигиеник сертификат нусхаси*

7 .Агарда сертификатлаш идораси ушбу ҳудудда бўлмаса, унда ариза ва барча хужжатлар сертификатлаш бўйича миллий идорага ёки унинг ҳудудий идорасига такдим этилади. Агарда улар ҳудудда бир нечта бўлса унда ариза берувчининг ихтиёри бўйича биттаси танланади.

8.Ариза берилгандан кейин сертификатлаш идораси уни куриб чиқади, такдим этилган хужжатларни таҳлил қилиб икки кун орасида ариза берувчига сертификатлашнинг асосий шартлари, сертификатлаш шакли ва керак бўладиган норматив хужжатлар, синов утказувчи аккредитланган синов лабораторияси (АСЛ) тўғрисида маълумот беради.

Агарда сертификатлашган маҳсулотга гигиеник, ветеринария, фитосанитария ёки экологик талаблари бўлса, қарорда гигиеник, ветеринария, фитосанитария, экологик хулосалар (сертификат) олишни таклиф этади.

Тез бузиладиган маҳсулотлар (қишлоқ хўжалик ва озиқ-овқат саноати моллари) ни сертификатлаш муддати 3 кундан ошмаслиги керак.

9.Ихтиёрий сертификатлашда сертификатлаш идоралари маҳсулотнинг ариза берувчи таклифига асосан сертификатлаш таснифларда уларни аниқлаш усуллари белгилайди. Сертификатлаш учун синовлар аккредитланган синов лабораторияларида амалга оширилади. Бу таклифни сертификат идоралари беради, миллий сертификатлаш идора эса объектив хулосалаш учун синов жойини, тартиб ва шартларини белгилайди.

10. Сертификатлаш утказиш учун керак бўладиган маҳсулот намуналари ишлаб чиқариш корхонасига бориб ариза бергандан икки кун ичида танлаб олинади. Намуналарини олиш, текшириш, сақлаш норматив хужжатлар ҳамда синов утказиш методикаси билан белгиланади.

Республикага кириб келаётган куп миқдордаги бир турдаги маҳсулотлардан намуналар синов утказиш учун етарли миқдорда синов идоралари томонидан белгиланган миқдори кириб келаётган маҳсулот маҳсулотларни тўлиқ сертификатлаш учун етарли даражада эмаслиги аниқланса, ариза берувчига сертификатлаш бўйича асосланган рад жавоби берилади.

Ишлаб чиқарилган маҳсулотдан намуналар актланади, икки нусхада олинган намуналардан бир нусхаси ариза берувчига берилади.

11. Божхона назоратида турган импорт моллардан сертификатлаш учун намуналар олиш божхона идораси руйхати билан товар эгаси ёки унинг вакили иштирокида олинади. Бунда намуналар олиш тўғрисида акт уч нусхада қилинади ва ундан иккинчи нусхаси божхона идорасига берилади.

Ариза берувчи узининг хохиши билан сертификатлаётган маҳсулотнинг техник таснифларини тақдим этиш мумкин. Шунингдек, ариза берувчи сертификатлаш идорасига маҳсулотни ишлаб чиқаришга қўйиш бўйича Ўзбекистонда аккредитланган ёки тан олинган мамлакат ёки хориж синов лабораторияларининг синов баённомаларини тақдим этади.

Маҳсулот эгаси ёки унинг вакилининг аризасига мувофиқ аккредитланган синов лабораторияда синов утказиш тартиби, шароитлари билан танишишга имконият берилиши керак.

12. Намуналар синов натижаларининг тўғрилиги, сифати, шунингдек синов баённомаларининг сақланишига синов утказган аккредитланган синов лабораторияси маъсулдир. Синов баённомалари ариза берувчига ва бир неча аккредитланган синов лабораторияларида утказилган бўлса, барча баённомаларда маҳсулот талаб даражасида эканлиги тасдиқланса, унда сертификатлаш натижаси ижобий бўлади.

Агарда синов натижалари салбий бўлса ёки сертификатлаш идорасига норматив ҳужжатлар тўлиқ берилмаган тақдирда синов идоралари қонуннинг қайси мисралари бўйича тўғри келмаганлигини курсатиб сертификат берилишини рад этиш ҳулосасини беради. Синов пайтида маҳсулотнинг тўлиқ бузилганлиги тўғрисида маҳсулот эгаси ёки унинг вакили иштирокида акт қилинади. Агарда маҳсулот қисман бузилган, синган ва х.к. бўлса ёзма равишда имзоланиб маҳсулот эгасига топширилади.

13. Сертификатланилган маҳсулотни ишлаб чиқараётган корхонани ўрганиш муддати маҳсулот намуналарини олгандан кейин 10 кундан ошмаслиги керак. Сертификатлаш идораси синов протоколларини, ишлаб чиқарувчи корхона ҳолатини ариза берувчининг хохишига кура кузатгандан кейин мувофиқлик сертификатини беради ёки рад этади.

Сертификат давлат ёки рус тилида шакллантирилади ва ҳужжатлаштирилгандан кейин миллий сертификатлаш тизими Давлат реестрига киритилади. Агар сертификатлаш натижаси қайд қилинган бўлмаса у ҳақиқий ҳисобланмайди. Мувофиқлик сертификатининг шакли миллий сертификатлаш тизими томонидан белгиланади. Мувофиқлаштириш сертификати ариза берувчига икки иш кун давомида, агарда ишлаб чиқариш корхонаси кузатувдан утказилса – 5 иш кунда тақдим этилади.

Мувофиқлик сертификати мамлакатга кириб келган маҳсулотга унинг яроқлик муддатига, сифатли чиқарилган маҳсулотга 3 йил муддатга берилади.

14. Мувофиқлик сертификатининг ҳаракати давомида чиқарилган маҳсулот сертификатланган деб ҳисобланади ва қайта сертификатлашдан утказилмайди. Сертификатланганлик исботи тўлиқ мувофиқлик белгиси ҳисобланади.

15. Ариза берувчи қайта сертификатлаш мақсадида маҳсулотга берилган сертификатнинг тугаш муддатига 1 ой қолган вақтда сертификатлаш идорасига ариза бериш мумкин. Бунда сертификатлаш идораси инспекцион назорат натижаларига асосланиб сертификатлаш схемасини узгартириш мумкин. Агарда аввалда расмийлаштирилган тадбирлар асосида

чиқарилаётган маҳсулотга айрим узгартиришлар киритилса ёки ишлаб чиқаришга киритилган узгаришлар чиқарилган маҳсулотга таъсир этадиган бўлса, маҳсулот чиқарувчи бу тўғрида сертификатлаш идорани маълум қилиш керак, сертификатлаш идораси эса камчиликларни бартараф этиш бўйича тадбирларни утказиш кераклиги тўғрисида қарор қабул қилади.

16. Агарда (.....) сирли чиқарилган маҳсулотга сертификатлаш идораси томонидан мувофиқлик сертификати унинг талабларга жавоб беришини аниқлаш учун берилган бўлса, ҳар йили ҳеч бўлмаса 1 марта инспекцион назарий текширувдан утказилади. Инспекцион назорат текшируви асосида мувофиқлик сертификати ва мувофиқлик белгисининг фаолияти давом эттириш ёки тухтатилиши ҳақида қарор қилади.

Назорат саволлари

1. Маҳсулотни сертификатлашнинг умумий қоидалари нималардан иборат?

2. Сертификатлаш ўтказиш тартиби тўғрисида нималарни биласиз?

3. Божхона назоратида турган импорт моллар қандай сертификатланади?

4. Сертификатлаш синов натижалари нималар бўлиши мумкин?

5. Сертификатга қўйилган маҳсулотни ишлаб чиқараётган корхонани ўрганиш тартиби нималардан иборат?

6. Мувофиқлик сертификати мамлакатга кириб келган маҳсулотга қанча муддатга берилади ва қайси ҳолатларда инспекцион назорат ўтказилади?

10-Мавзу: Сертификациядан ўтган маҳсулотни давлат рўйхатига киритиш. Сертификациялаш бўйича ташкилотларнинг иш юритишини ташкиллаштириш.

Режа:

1. Сертификатлаш схемалари.

2. Маҳсулотларни сертификатлашда информацион таъминот

3. Хорижий мувофиқлик сертификатларни тан олиш

4. Баҳс – мунозараларни кўриб чиқиш

Таянч иборалар: сертификатлаш схемалари, аккредитланган синов лабораториялари, информацион таъминот, хорижий мувофиқлик сертификатлар, сертификатлаш натижалари

1 Сертификатлаш схемалари

Сертификатлаш тизимида 9 та сертификатлаш схемаси мавжуд бўлиб улар қўйидаги ҳолатларда фойдаланилади:

1–схема. Аккредитланган синов лабораторияларида маҳсулотни биринчи навбатда хавфсизлик томонидан сертификатлаш учун қўлланилади.

Шунингдек бу схема маҳсулотга аниқ норматив хужжатлар бўлмаганда ҳам қўлланилиши мумкин.

2–схема. Маҳсулотнинг намунавий нусхасини текшириш аккредитланган синов лабораторияларида утказилади ва унда биринчи навбатда энг керак бўлган кўрсаткичлар бўйича сертификатланади. Шунингдек бу схема бўйича савдода (истеъмолчида) ги маҳсулотни инспекцион назорат қилиш учун ҳам намуналар синалади.

3–схема. Бу схема ишлаб чиқарилган маҳсулотни аккредитланган синов лабораторияларида барча курсаткичлар бўйича ҳамда ишлаб чиқариш жараёнини сертификатлашда қўлланилади. Бу схема бўйича шунингдек ишлаб чиқаришни инспекцион назорат қилишда савдо соҳасида (истеъмолчи) олинган маҳсулотни синаш учун ҳам қўлланилади.

4–схема. Ишлаб чиқарилган маҳсулотни, аккредитланган синов лабораторияларида барча курсаткичлар бўйича ҳамда ишлаб чиқаришни инспекцион назоратдан утказишда, шунингдек бу схема бўйича маҳсулотни ҳам ишлаб чиқаришдан, ҳам савдо соҳасидан (истеъмолчи) олиб назорат қилганда қўлланилади.

5–схема. Ишлаб чиқарилган маҳсулотни аккредитланган синов лабораторияларида барча курсаткичлар бўйича ишлаб чиқариш жараёнини ёки сифат тизимини баҳолашда қўлланилади. Шунингдек бу схема бўйича маҳсулотни синаш ва ишлаб чиқаришни текшириш бўйича инспекцион назорат утказилади.

6 –схема. Сифат тизимини сертификатлашда уни баҳолаш учун ҳамда кейинчалик инспекцион назорат утказиш учун қўлланилади.

7–схема. Маҳсулотнинг яхлит тортишни сертификатлашда маҳсулотни синашда қўлланилади.

8–схема. Бу схема якка (дона) маҳсулотни сертификатлашда қўлланилади.

9–схема. Бу схема маҳсулотни сертификатлашда ва шу маҳсулотнинг талаб этилган хавфсизлик мувофиқлигини аниқлашда қўлланилади.

3–, 4–, 5–, 7–, 9– схемалар бўйича сертификатланган маҳсулотлар белгиланган тартибда мувофиқлик белгилари билан тамғаланиш мумкин.

2. Маҳсулотларни сертификатлашда информацион таъминот

1.Сертификатлаш идораси улар томонидан берилган, рад этилган, тухтатилган сертификатлар тўғрисида маълумотни белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси миллий сертификатлаш идорасига беради. Қизиққан ташкилотларга ҳам уз фаолияти ва улар томонидан берилган сертификатлар тўғрисида маълумотни беради.

2.Миллий сертификатлаш идора маҳсулотларни сертификатлаш тўғрисида қўйидаги маълумотларни чоп этади:

–сертификат берилган маҳсулотлар руйхати ва уларни сертификатланган таснифлари;

–сифат бўйича сертификатлаш идоралари, аккредитланган синов лабораториялари ва эксперт – аудиторлар руйхати;

–мувофиқлик сертификатлар фаолиятини тухтатиш;
–бир хил турдаги маҳсулотларни сертификатлашга қайд этилган руйхати.

3. Хорижий мувофиқлик сертификатларни тан олиш

1.Ўзбекистон Республикаси миллий сертификатлаш тизимида кирувчи миллий сертификатлаш идоралар, сертификатлаш идоралар хориж ва МДХ мамалакатларидан, агарда улар билан тан олиш шартномаси тузилган бўлса, келадиган маҳсулотларга берилган сертификатларини тан олиш ҳуқуқига эга. Тан олиш жараёни бир хил турдаги маҳсулотни сертификатлаш қоидаларига асосан бажарилади.

2.Халқаро тизим ва келишувлар доирасида берилган сертификатлар шу келишувлар асосида қабул қилинган қоидалар асосида, агарда Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига зид келмаса, тан олишади.

3.Агарда маҳсулотга берилган сертификат худди шундай маҳсулотга Ўзбекистонда берилган сертификатнинг талабларидан паст бўлмаса тан олинади. Агарда норматив ҳужжатларда сертификатлаш учун қўшимча талаблар қўйилган бўлса шу талабларга мувофиқ синовдан утказилиб кейин тан олинади.

4.Мувофиқлик сертификатлашни тан олиш учун ариза берувчи тегишли сертификатлаш идорасига махсус шаклда ариза беради.

Аризага қуйидагилар илова қилинади:

- *сертификатнинг асл нусхаси, ёки сертификат эгаси, ёки сертификат берган идоранинг муҳри билан тасдиқланган, ёки нотириал идоранинг нусхаси;*

- *белгиланган тартибда қўшимча ҳужжатлар;*

- *ариза берувчи синов баёномасининг нусхасини бериши мумкин.*

5.Агарда маҳсулот бўйича гигиеник сертификат бўлса унда қўшимча гигиеник сертификатлаш бажарилмайди.

6.Хорижий мамлакатнинг миллий сертификатлаш тизими томонидан берилган мувофиқлик сертификати тан олинса Ўзбекистон миллий сертификатлаш тизимида Давлат реестри белгиланган тартибда мувофиқлик сертификатида алмаштирилади.

4. Баҳс – мунозараларни кўриб чиқиш

1.Ариза берувчи сертификатлаш натижаларидан норози бўлса, у Ўзстандарт агентлигининг Апелляцион кенгаши ёки судга мурожаат қилиши мумкин.

2.Ўзстандарт агентлиги Апелляцион кенгаш сертификатлаш идоралари ва синов лабораторияларининг қарзлари бўйича берилган аризаларни кўриб чиқади. Ўзбекистон Республикаси миллий сертификатлаш тизимида (ЎЗР МСТ) ўрнатилган тартибга мувофиқ аризалар икки ҳафта муддатда кўриб чиқилади.

3.Ўзстандарт агентлиги, Апелляцион кенгаш қарори бўйича норозичилик қонунчиликда белгиланган тартибда судда кўрилиши мумкин.

Назорат саволлари

- 1. Маҳсулотни хавфсизлигини сертификатлаш қайси схема бўйича ва қаерда ўтказилади?*
- 2. Синаш ва ишлаб чиқаришни текшириш бўйича инспекцион назорат қандай ўтказилади?*
- 3. Ишлаб чиқариш жараёнини ёки сифат тизимини сертификатлаш қаерда ва қайси схема бўйича баҳоланади?*
- 4. Сертификатлар тўғрисида маълумотларни қайси ташиқлот беради?*
- 5. Хорижий мувофиқлик сертификатлари қандай тартибда тан олинади?*
- 6. Баҳс-мунозараларни кўриб чиқиш тартиби нималардан иборат?*